

BOGOSI KUPE: PADI YA DITSHIAMELO TSA BASADI

KA

MOSHIDI MARY MOSEHLA

E neetswe go kgotsofatsa ditlhokego tsa dikerii

ya

MAGISTER ARTIUM

ka mo

LEFAPHENG LA DIPUO TSA BANTSHO

**BATLHATLHELEDI: MME R.M. MALIMABE
D.M.G. SEKELEKO**

MOTHUSI : NGAKA M.J. MOJALEFA

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

SEDIMONTHOLE 2000

DITEBOGO

Go motlhatlheledi Ngaka M.J. Mojalefa, ka re rra malebo, o ntirile motho. Ka dikgakololo le kemonokeng e o mphileng yona ke kgonne go kodumela. A masego a go atele rra mme Modimo a nne le wena gore o tle o tswelele go abela ba bangwe se o nkabetseng sona.

Mme R.M. Malimabe, ke ka dira phoso fa ke ka se go leboge, mmaetsho. O dirile go tlala seatla mma. Malebo!

Ke leboga Rre D.M.G. Sekeleko, ka ntata ya boitshoko go thusa mo go lolamiseng puo, go rulaganyeng tiro e, le go siamisa le dilabe dingwe tse di a bong di ne di italetsa moletlo mo puong ya Setswana. Batho ba ba tshwanang le wena ba a tlhokwa! O se ke wa latlha.

Ke ka dira phoso e kgolo fa ke ka lebala go leboga botlhe mo Yunibesithing ya Vista, badiramogo le nna, bathusi mo go tlanyeng tiro e - Mohumagadi D. Robbertse wa kwa Vista le Mohumagatsana L. Mathabathe wa kwa UNISA, mofetolela tshosobanyo ya tlhotlhomisi mo Seaforikanseng - Mohumagadi R. Opperman le mo Seeisemaneng - Mohumagadi J. Von Groenewald. Lona ba Yunibesithi ya Vista, ke motlotlo ka lona, tshwarang fela jalo.

Ke leboga ba metlobo ya dibuka ba Yunibesithi ya Pretoria le ya Vista ka thuso e ba nneileng yona mo dinakong tsotlhe. Gape ditebogo tsa me ke di lebisa go baResearch Council ya Vista le baYunibesithi ya Pretoria Post Graduate Bursaries ka go nthusa ka ditšhelete mo dithutong tsa me. Ka re seatla mo godimo ga se sengwe.

Ke akgolela lokwalo lo go nkoko Miriam Lefoka yo o hulereng. Ka re ke motho ka wena. Batsadi ba me rre le mme N.A. Makgato. Ke lebogela tshusumetso ya lona.

Ga nka ke ka lebala go leboga balelapa la me le batho botlhe ba ba intshoketseng ba bo ba nthotloetsa thata fa ke ne ke batla go latlha seditse. Ka lona ka bo ka kgona. Pula e lo nele!

Kwa bokhutlong, ke leboga Modimo, Mothatayotlhe le Morenayabotshelo le — pholo.

DITENG	TSEBE
1. KGAOLO YA NTLHA	1
1.1 Matseno	1
1.2 Maikaelelo	3
1.3 Tlhaloso ya dikgopolo	9
1.4 Lemorago la ditiragalo (history) tsa molebo wa basadi	12
1.5 Tumelo ya molebo wa basadi ka leitlho la basadi ba Bantsho	13
1.6 Mokgwa wa tlhotlhomiso	17
1.7 Mmotlolo wa Boaneledi (narratological model)	18
1.7.1 Diteng	18
1.7.2 Poloto	22
1.7.3 Setaele	25
1.8 Tsamaiso ya tlhotlhomisi	26
2. KGAOLO YA BOBEDI	28
2.1 Diteng	28
2.2 Matseno	28
2.3 Tshosobanyo ya diteng tsa padi ya <i>Bogosi Kupe</i>	28
2.4 Setlhogo	31
2.5 Tlhaloso ya dielemente tsa diteng	32
2.5.1 Baanelwa	33
2.5.2 Tiriso ya dielemente tsa diteng	34
2.5.2.1 Matseno	34
2.5.2.2 Baanelwa ba diteng	34
2.5.3 Ditiragalo	53
2.5.3.1 Ditiragalo tsa diteng	55
2.5.3.2 Matseno	55
2.5.3.3 Ditiragalo (ka botsona)	57

2.5.4	Tikologo	62
2.5.4.1	Nako	63
2.5.4.2	Lefelo	64
2.5.4.3	Tekanyetso ya nako	69
2.6	Tshobobanyo	77
3.	KGAOLO YA BORARO	79
3.1	Thulaganyo	79
3.1.0	Matseno	79
3.1.1	Morero jaaka moko wa dikgang	79
3.1.2	Moakanyetso	82
3.1.3	Thaetlele	84
3.1.4	Dikgato tsa thulaganyo	89
3.1.4.1	Tshenolo	90
3.1.4.1.0	Kgogedi	93
3.1.4.1.1	Tlhaloso ya tshenolo mo go <i>Bogosi Kupe</i>	94
3.1.4.1.2	Tshosobanyo ya diteng tsa <i>Bogosi Kupe</i>	95
3.2	Dielemente tsa thulaganyo	95
3.2.1	Banelwa	95
3.2.1.1	Semelo sa banelwa	103
3.2.1.2	Molwantshiwa Matlhodi	107
3.2.1.3	Kakaretso	125
3.2.3	Tlhaloso ka Matlhodi	125
3.2.3.1	Tshosobanyo	165
3.2.3.2	Puo ya ga molwantshi mmaMatlhodi	166
3.2.3.3	Kakaretso	172
3.3	Ditiragalo	173
3.3.1.0	Nako	173
3.3.1.1	Tshosobanyo	179

3.3.2.0	Lefelo	180
3.3.2.1	Tshosobanyo	185
3.3.3	Ditiragalo tsa tshenolo ya <i>Bogosi Kupe</i>	185
3.3.3.1	Tshosobanyo	187
4.	KGAOLO YA BONE	189
4.1	Matseno	189
4.2	Phuthologo	190
4.2.1	Tiriso ya dithekeniki mo go <i>Bogosi Kupe</i>	198
4.3	Setlhoa	244
4.4	Tharabologo	250
5.	KGAOLO YA BOTLHANO	260
5.1	Bokhutlo	260
5.1.1	Matseno	260
5.1.2	Kgaolo ya ntlha	260
5.1.3	Kgaolo ya bobedi	262
5.1.4	Kgaolo ya boraro	263
5.1.5	Kgaolo ya bone	265
6.	METLOBO	267
7.	SUMMARY	282
	OPSOMMING	285

1. KGAOLO YA NTLHA

1.1 MATSENO

Go ya ka setso sa Batswana, monna ke tlhogo ya lelapa. Fa a tiisa puo e, Mogapi (1991: 9) a re:

Ka ngwao le mokgwa wa Setswana, rre ke ena tlhogo ya lelapa. Le gale ga go tewe gore mme ene ke mogatla. Mme ke mothusi le mogakolodi wa ga rre. Kagisano ya bona e thaetswe mo godimo ga lorato le tlotlano; go tlhalogannngwa gore go na le yo mogolo le yo mmotlana, fela Susu o ilela suswana le ene a mo ilele. Molao le moonno di newa ke rre, mme o diragadiwe o be o obamelwe ke botlhe mo lelapeng.

Fa go ka buisiwa puo e ya ga Mogapi sentle, go tla lemogiwa gore o gatelela gore sengwe le sengwe mo botshelong se laolwa ke monna. Setso se sa Batswana, e kete se tsamaisana le sa *Beibele*, 1 *Bakor*. 14: 34 - 35, fa Paulo a re:

A basadi ba lona ba didimale mo diphuthegong; gone ga ba a letlelelwa go bua, mme a ba ikokobetse jaaka molao le ona o bua. Mme fa ba rata go ithuta, a ba botse banna ba bone kwa gae; gone go a rona, fa mosadi a bua mo phuthegong.

Paulo mo, o gatelela gore le ka fa kerekeng monna ke tlhogo ya merero yotlhe ya kereke.

Dipuo tse tsa Mogapi le Paulo, di tlhola mathata mo botshelong jwa segompieno. Botshelo jwa mofuta o wa kgale ga bo sa amogelesega. Ke ka ntlha e Nosizwe Mrwebi mo go *Ebony*, Seetebosigo, (1996: 92) a reng:

The man's role in the family is equally important as the woman's. But men need to learn to do this out of love for their partners, not from a sense of duty. As times have changed, women's expectations and self-perceptions have also changed. They want different things out of life, in addition to love. No longer contend to exist only for their husbands and children, an increasing number of Black women are carving out of their own paths, taking on challenging jobs, exploring hobbies and developing their own sets of friends - both male and female.

Nosizwe ena o gatelela tekatekano magareng ga banna le basadi mo botshelong jwa segompieno. Ke ka fao mo *Sowetan*, Mopitlwe, (1999: 11) go rumiwang ka go kgala kgatelelo mo basading ka go re:

All we want is what is best for women:
to earn the same salaries (and that doesn't mean not close to the same) for equal work; to have an equal chance at getting a top job; not to be patronised or discriminated against in any manner whatsoever because of our gender; and to be seen as capable and equal sex partners who can make choices.

Go bonagala sentle gore go na le mathata ka ga basadi mabapi le dipuo tsa boPaulo ka mo letlhakoreng le, le tsa boNosizwe ka mo letlhakoreng le lengwe.

Jaanong go ile go tlhokomelwa mathata a, ka go sekaseka padi ya *Bogosi Kupe*.

1.2 MAIKAELELO

Maikaelelo a tlhotlhomisi e, ke go tlhokomedisa ditshiamelo tsa basadi mo go *Bogosi Kupe*.

Padi e, e sekasekilwe ke basekaseki ba ba tshwanang le Malope, Monegi, Pretorius le Malimabe ka maikaelelo a a farologaneng.

Go ile go lekolwa ditlhotlhomisi tsa basekaseki ba:

- **Malope R.M. (1977)** *Tshekatsheko-tsenelelo ya dipadi tsa ntlha tse tlhano tsa ga DPS Monyaise.*

O sekasekile dipadi tse tlhano tsa ntlha tsa ga Monyaise e leng *Marara, Bogosi Kupe, Go ša Baori, Ngaka Mosadi Mooka* le *Omphile Umphi Modise*. Tshekatsheko e ke ya papiso. Mabapi le *Bogosi Kupe* o lebeletse poloto, baanelwa le setaele.

Fa a tlhalosa poloto mo pading e, a re ke nngwe ya dikarolo tse di botlhokwa tse go sa ka keng ga buiwa ka setlhangwa kwa ntle go yona. O neela tshosobanyo ya ditiragalo go tloga kwa tshimologong go fitlha kwa bokhutlong. Mo tshekatshekong ya poloto, Malope o tlhagisa morero o

mogolo wa padi e, e leng tshenolo ya tshotlego le kutlobotlhoko e e lerweng ke mokgwa wa Setswana wa tsêo o o kopanyang batho ba sa ratane le gona ba sa tshwanelane mme o kgoreletse ba ba ratanang go nyalana.

Fa a akaretsa morero wa padi e, o bona morero wa *Bogosi Kupe* o le kgatlhanong le merero ya *Marara le Ngaka Mosadi Mooka* e e supang gore go ipatlela molekane go tlisa tlhakantsuke le dintsho tse di sa tlhokafaleng. Malope a re mokwadi o bontsha makoa a go batlelwa le go ipatlela mo dipading tse tharo tse.

O bapisa lorato mo pelong ya monna le mosadi le bogosi mo setšhabeng. O tsaya gore lorato le bogosi di tshwanetse go tlotlwa, go se tshamekelwe mo go tsona. Mosekaseki o lemosa fa polotokgolo e le ditiragalo tse di supang gore go ipatlela molekane go gaisa go batlelwa.

O leba ditiragalo tsa padi ka go latelana ga tsona go ya ka nako. O simolola ka botshelo jwa Matlhodi kwa Magogong moo a neng a batlile go fetoga lefetwa go fitlhela a ntshiwa ke Oshupile mo leganong la tau ka lenyalo la go pateletswa.

Mo tshekatshekong ya poloto, Malope o bona mopadi a atlegile e le tota e bile a kgonne go tlisa kamano magareng ga polotokgolo (ditiragalo tse di supang gore go ipatlela go gaisa go batlelwa molekane) le polotwana ya bogosi ke kupe. O tlhalosa baanelwa e le badiragatsi kana bona ba ditiragalo di ba diragalelang.

O arologanya baanelwa ka dikarolo di le tlhano. Tsona ke tsa:

- * Baanelwa ba ba emelang polotwana ya lorato ke kupe, bona ke Matlhodi, Oshupile, Modimoeng le Obakeng.
- * Baanelwa ba ba emelang polotwana ya bogosi ke kupe. Bona ke kgosi ya Phiritona, Serokolo, banna ba lekgotla le Modimoeng.
- * Baanelwa ba ba golaganyang lorato le kupe le bogosi le kupe, bona ke Motlhoiwa, Tukisang le barwa ba ga Tukisang.
- * Baanelwa ba ba dirisiwang mo go lorato ke kupe le bogosi ke kupe. Bona ke mapodisa.
- * Baanelwa ba e leng batho fela mme bona ke mmaMatlhodi, barongwa ba kgosi le modisa wa dikgomo tsa mmuso.

Malope o umaka gore mokwadi ga a latlhela baanelwa ba gagwe fela, mongwe le mongwe o na le seabe mo morerong, polotong le mo maitshetlegong a padi e.

Mosekaseki o naya bokao jwa setaele gore ke mokgwa o puo e dirisiwang ka teng go anela le go senola baanelwa. O tsaya mokwadi jaaka moitseanape yo puo ya gagwe e humileng thata ka tlhopho ya mafoko e e nang le tlotlofoko e e namileng kgotsa e e tiileng. A re mopadi o kgona go dirisa manatetshapuo go nontsha puo ka diane, maele, maadingwa le dikapuo. Setaele sa gagwe se ikaegile ka kgogedi e e ngokang mmuisi go buisetsa kwa pele.

Mo sebopegong sa setlhangwa o tlhagisitse poloto le setaele le fa gona a sa dira tsenelelo ya tsona. Ga a bontsha dithekeniki le mesola ya tsona go tlhagisa molaetsa gonne e ne e se maikaelelo a gagwe. Tlhotlhomisi e, e ile go thiba phatlha e e tlogetsweng e.

- **Monegi J. (1998)** *The portrayal of female characters in DPS Monyaise's five novels.*

Le ena o batlisisitse ka dipadi tsa ntlha tse tlhano tsa ga Monyaise ka maikaelelo a go tlhagisa mokgwa o mokwadi a senolang baanelwa ba basadi ka teng le mabaka a go dira jalo. O bapisa Lebogang (*Marara*) le Matlhodi (*Bogosi Kupe*) ka go bontsha ka moo mokwadi a sotlang ka baanelwa ba basadi ka teng. Tota go ka twe o a ba tlontlolola.

Mo go *Ngaka Mosadi Mooka*, o sotla ka tshobotsi ya ga Maria ka go mo tshwantshanya le pitse ka ntlha ya meno a gagwe. Mo go *Omphile Umphi Modise*, Motlalepule ga a siama ka go fitlhela monna wa gagwe wa lenyalo leitibolo la gagwe. Mokwadi ga a lebelele mabaka a a dirileng Motlalepule gore a ithwale, ga a mo utlwele botlhoko. Kerotse, mo go *Go ša Baori*, le ena o bonwa a sa ikanyege mo botshelong fa a na le molekane.

Le fa baanelwa ba bangwe ba basadi ba le bantle, mokwadi o na le sengwe se a se batlang gore a ba sotle ka sona. Baanelwa ba banna ka dinako dingwe, ke bona ba ba wetsang ba basadi ka lemena, fela mopadi o ba beela kwa thoko a totile fela ba basadi.

Monegi a re mokwadi o bogale tota fa a bua ka baanelwa ba basadi. Go na le gore a ba utlwele botlhoko o ba thatafaletsa botshelo le go feta. O lekile go sekaseka dimelo tsa basadi, fela ga a tsenelela mo sebopegong sa

setlhangwa. Tlhotlhomisi e, e ile go tlhokomela sebopego sa padi e, le ditshiamelo tsa basadi.

- **Pretorius R.S. (1990)** *Karakterisering in Bogosi Kupe van DPS Monyaise.*

O simolola tshekatsheko ka go kwala tshosobanyo ya diteng tsa padi e ka loleme lwa Seaforikanse go thusa baithuti ba ba sa kgoneng go buisa Setswana.

Mo tlhotlhomising ya gagwe, morero o mogolo ke lorato magareng ga Matlhodi le Modimoeng le bogosi ke kupe, bona bo bo batlwang go phutlhamisiwa ke boSerokolo. O arologanya baanelwa ba padi e ka dikarolo di le tharo e leng:

- * Baanelwa ba lorato ke kupe mme bona ke Matlhodi, mmaMatlhodi, Modimoeng, Oshupile, Obakeng, Tukisang le barwa ba gagwe.
- * Baanelwa ba bogosi ke kupe mme bona ke Serokolo, Sajene Botipe, Obakeng, Tukisang, Modimoeng, Motlhoiwa le barwa ba ga Tukisang.
- * Baanelwa ba ba fitlhelwang mo ditlhopheng tse pedi tse. Bona ke Modimoeng, Obakeng, Tukisang le barwa ba gagwe.

Fa a sena go ba arologanya ka ditlhopha tse tharo tse, o sekaseka semelo sa mongwe le mongwe.

Mosekaseki o ne a ikaeletse go batlisisa ka boanedi le ditlhopha tsa baanelwa ba ba fitlhelwang mo go *Bogosi Kupe*. Maikaelelomagolo a Pretorius a go sekaseka padi e, e ne e le go thusa baithuti ba puo ya boraro. A fapaane le a tlotlhomisi e, ka gonne ona a lebagane le ba puo ya ntlha.

- **Malimabe R.M. (1994)** *Self-help Study Guide. Setswana Std 10. New books for Africa. Out of Africa: Pretoria.*

O sosobanya kgang ka go naya ditiragalo go tloga bonnyaneng jwa Matlhodi kwa Magogong go fitlhela a nyalwa ke Oshupile wa Phiritona.

Mo tirong ya gagwe, o bontsha merero e mebedi e leng lorato le bogosi. Fa a sekaseka poloto ya padi e, o fitlhela e na le dipolotwana tse pedi. Ke polotwana ya lorato le polotwana ya bogosi tse di golaganngwang ke baanelwa ba, Obakeng, Motlhoiwa le Modimoeng.

Le ena fela jaaka Pretorius o kgaogantse baanelwa ka dikarolo di le tharo:

- * Baanelwa ba polotwana ya lorato mme bona ke Matlhodi, Modimoeng, Oshupile, Obakeng, Tukisang le barwa ba gagwe.
- * Baanelwa ba polotwana ya bogosi mme bona ke Serokolo, Nong, Molefe, Motlhoiwa le Sajene Botipe.
- * Baanelwa ba ba golaganyang dipolotwana tse pedi tse. Bona ke Obakeng, Motlhoiwa le Modimoeng.

O dira tshosobanyo ya ditiragalo tsa polotwana ya lorato le ya bogosi.

Ga a ama sepe ka nako le lefelo. Kwa bokhutlong o botsa dipotso a bo a naya dikarabo tse di tlhokafalang.

Mo tshekatshekong ya gagwe, Malimabe o ne a totile morero, poloto le kamano ya dipolotwana fela ka maikaelelo a go thusa baithuti ba mophato wa lesome.

Tlhotlhomisi e, e tlile go lebelela matlalo a mabedi a ntlha a setlhangwa ka botlalo e leng letlalo la diteng le la thulaganyo go ya ka mmotlolo o o kgethegileng wa boaneledi.

1.3 TLHALOSO YA DIKGOPOLO

* Molebo wa basadi (feminism).

Fa a tlhalosa molebo wa basadi, Ashworth (1995: 1 - 2) a re:

It is the way of life which is characterized by understanding, friendship, love, communication and solidarity amongst women.

Go gatelelwa tirisano mmogo ya basadi go tlhagisa dingongorego tsa bona mabapi le kgethololo le kgatelelo ya bona. E nnile maikemisetso a bona go kopanya basadi le go abelana ka tse ba itemogelang tsona ka mo malapeng le mo botshelong. Fa basadi ba ka nna seoposengwe, ba reetsana le go neelana maele, ba ka kgona go lebagana le mathata a selegae le a bosetšhaba bonolo. Go tswaledisa pele mo go se a se buang Ashworth, mo tsebeng ya bobedi a re:

... is a struggle for the achievement of women's equality, dignity and freedom of choice to control their lives and bodies within and outside the home ... for a just equitable society for women and men both.

Puo e, e netefatsa go nna teng ga tekatekano magareng ga basadi le banna. Basadi ba batla se ba ka tokafatsang matshelo a bona ka sona. Ba batla tekatekano mo ditirong, mo dituelong, mo ditšhonong le mo ditshiamelong tse di tshwanang le tsa banna go sa kgethololwe gore motho ke mosadi kgotsa ke monna. Fa ba tlaleletsa kakanyo e, Lovenduski le Randall (1993: 2) ba re:

Feminism is all ideologies, activities and policies whose goal it is to remove discrimination against women and to break down male domination of society.

Basadi ba lapisitswe ke mmuso wa banna wa kgatelelo. Ba eletsa e kete go ka nna le tekatekano mo bathong botlhe. Go tiisetsa kgopolo e, Collins (1990: 38) a re:

It is not simply a struggle to end male chauvinism or a movement to ensure that women will have equal rights with men; it is a commitment to eradicate the ideology of domination.

Go itlama ga basadi go tswelera mo mokgapheng wa bona wa go fedisa kgethololo le kgatelelo jaaka maikarabelo a magolo a bona. Ke ka ntlha e

Ryan le Van Zyl (1992: 84) ba golaganyang molebo wa basadi le diphetogo tse di rileng mo botshelong jwa setšhaba ka kakaretso ka go re:

... It is a movement for the transformation of
the whole society.

Se, se tiisa basadi gore ba tshwanetse go simolola go bona botshelo sešwa, ba ikgatholose dikakanyo tsa bogologolo tsa botshelo jwa basadi. Ke ka tsela e Belsey le Moore (1989: 13), ba emang nokeng kgaratlho e ya basadi ka go re:

It is the struggle of women for other women.

Ke tlhotlheetso ya go nna seoposengwe go ithulanya le sengwe le sengwe se se kgoreletsang ditshiamelo tsa basadi. Lovenduski le Randall (1993: 14) ba tlhalosa moano (slogan) wa bongwefela jwa basadi fa ba re:

The movement was based on identity, the
identity of women, hence the slogan
“sisterhood.”

Semphato magareng ga basadi se simolotse go nna kang e e botlhokwa mo basading go leka go fedisa tlhaolele kgatlhanong le basadi. Nosizwe Mrwebi, go tswa mo go *Ebony*, *Seetebosigo*, (1996: 92) o akaretsa dikgopolo tsa molebo wa basadi ka go re:

As the times have changed, women's
expectations and self-perceptions have also
changed. They want different things, in addition
to love.

Se se botlhokwa ke go re segompiano ke letlhogela la molebo wa basadi. Molebo wa basadi ona ke leungo la sešwa.

Basadi ba lwela ditshiamelo tse ba bonang o ka re ba di amogilwe ke banna. Ba eletsa e kete go ka nna le tekatekano mo botshelong ka kakaretso, go sa kgathalesege gore motho ke monna kgotsa mosadi.

1.4 LEMORAGO LA DITIRAGALO (HISTORY) YA MOLEBO WA BASADI

Go ya ka Ryan le Van Zyl (1992: 112), molebo wa basadi o simolotse ka ngwaga wa 1800 kwa Amerika. Ka ona ngwaga oo, go ne ga nna le diphetogo mo matshelong a batho ka ntlha ya botsuolodi mo madirelong. Basadi ba le bantsi ba ne ba thatšwa ka ntlha ya tlhokego ya banna, mme se, se ne sa fetola botsalano mo magareng ga banna le basadi. Ka ntlha ya go gola ga madirelo le mo dinageng tse dingwe, maemo a ne a nna bokoa le go feta.

Mo bogareng jwa ngwaga ona oo wa 1800, mokgatlo o o bidiwang Mokgatlo wa Kgololosego ya Basadi (Women's Liberation Movement), o ne wa tlhongwa go sekaseka botlhokwa jwa basadi mo madirelong, dikgwebong, dipolotiking, ka fa malapeng le mo setšhabeng. Mokgatlo o, o ne o na le basadi ba ba rutegileng, ba ba tsenang sekolo, balemi, badiri le ba bangwe fela. Maikaelelo a bona e ne e le a a latelang:

- * Go aga semphato sa basadi.
- * Go ntshetsa mo pontsheng sebopego sa mosadi wa mannete yo e leng bogologolo a fitlhilwe ke kgatelelo ya monna.

- * Go ikgolola mo patikong, go lekalekana le banna ka dituelo, go nna le ditšhono tse di tshwanang le tsa banna, go bona ditiro tsa maemo a a kwa godimo, go phimola tlhaolele nngwe le nngwe mo basading, le go ba tsaya jaaka bakaulengwe ba ba nang le bokgoni.

Ka ngwaga wa 1920 go ne ga diragala phetogo e kgolo e e neng e bidiwa Kwalololosešwa ya Molaotheo e e neng e re:

The right of citizens of the United States to vote shall not be denied or abridged by the United States or by any State on account of sex (The World Encyclopedia; Volume 21; 1982: 318, 322).

Se se gatelelwang se se botlhokwa kwa Amerika ka 1928, ke go re mokgatlho o, o tlhotlheeditse gore basadi le bona ba nne le seabe mo ditlhophong. Pele ga moo, go ne go letlelelwa basadi ba ba nang le ditsabona fela go tsenela ditlhopho. Go ne go dumelwa gore basadi ba, ke bona ba ba nang le kgatlhego mo tsamaisong e e lolameng ya mmuso le gore ke bona fela ba ba ka tsayang ditshwetso.

1.5 TUMELO YA MOLEBO WA BASADI KA LEITLHO LA BASADI BA BANTSHO

Go ya ka Thomas, go tswa mo athikeleng, “Womanist Theology and the New South African” (1997. 4: 2 ts. 10) ka ngwaga wa 1980 bakwadi ba babedi ba basadi ba Bantsho e bong Alice Walker le Chekwenye Okonjo Ogunyemi ba ne ba dirisa mareo a mabedi a, mosadi yo o dumelang mo go molebo wa basadi (womanist) le tumelo ya go tsamaelanana le molebo wa basadi ka

leitlho la basadi ba Bantsho (womanism) go bontsha maitemogelo a a farologaneng a basadi ba molebo o wa basadi.

Mareo a, a ne a tlhagelela fa basadi ba Bantsho ba sena go tswa mo Mokgatlhong wa Kgololosego ya Basadi o o lwelang kgololosego (Women's Liberation Movement) ka ntlha ya fa ba ne ba bona mokgatlho o o sa tseye tsia ditlhokwa tsa bona le gore ke molebo wa basadi o o lebeletseng basadi ba Basweu fela. Go ya ka Lovenduski le Randall (1993: 101) le ke lengwe la mabaka a a tlhodileng karologano magareng ga basadi ba Bantsho le ba Basweu.

Fa a tlhalosa boleng jwa basadi ka leitlho la basadi ba Bantsho, Canon (1995: 191) a re basadi ba Bantsho ke batho ba ba itlamileng thata mo go bolokeng setšhaba sa batho ba Bantsho. Ke bomme ba ba ratang tlhokomelo e e rileng gore ba kgone go tswaledisa pele tiro ya bona. Se le bona ba se batlang ke kgololosego e e ba kopanyang le basadi ba bangwe le go ipona jaaka ba bangwe ba mokgatlho wa basadi. Ba ne ba ikemiseditse go fetola maemo a basadi mo matlhakoreng a mangwe a a tlohang kgatelelo le kgethololo ya basadi. Ke ka ntlha e, Collins (1990: 39) a reng:

... is a process of self-conscious struggle that empowers women and men to actualize a humanist vision of community.

Basadi ba Bantsho ga ba kगतलhanong le banna. Ba batla fa go ka dirisanngwa mmogo go gana tlhaolele ya lotso le bong. Ga ba rate go ka ikgolola ba le bosu fela, mme ba batla fa le setšhaba se ba tshelang mo go sona se ka gololosega. Ke ka tsela e Phindile Xaba, go tswa mo go *Sowetan*, Mopitlwe, (1999: 11), a reng:

It is a way of uniting women at every level of oppression and that women are not up against men.

Kgatelelo e ya tumelo ya basadi ba molebo wa basadi ka leitlho la basadi ba Bantsho, ga se kgatelelo e e amanang le letlhakore le le lengwe fela e leng la go gatelelwa ke banna mme bogolo ke go gatelelwa le ke basadi ba Basweu. Ka go rialo, basadi ba Bantsho ba rata go ikgolola go tswa mo kgatelelong ya ditlhopho tse pedi tse gore maikaelelo a bona e nne go ipopa semphato sa basadi kगतलhanong le kgatelelo (Ashworth, 1995: 1). Jones le bangwe (1994: 104), o tlhagisa maikaelelo a basadi ba Bantsho, ka go re:

It is not antagonistic to men but challenges them to be aware of certain salient aspects of women's subjugation.

Banna ba tshwanetse go itumelela se basadi ba, ba kgonang go se dira, mme ba se ke ba tshoswa ke mokgwa o mošwa o wa botshelo jo ba bo batlang. Ba tshwanetse go rotloetsa basadi le go ba ema nokeng mo go sengwe le sengwe se ba se dirang.

Basadi ba Bantsho ba engwe kगतलhanong le ke banna le basadi ba Basweu. Ba batla tekatekano mme ba sa ntse ba lemoga fa ditiro dingwe tsa ka fa lelapeng di sa ntse di ka dirwa ke banna. Ka jalo, ditshiamelo tsa basadi ba, ga di tsamaelane le tsa basadi ba molebo wa basadi wa Basweu gonne di farologana ka maikaelelo mo ntlheng ya ditshwanelo le ditshiamelo tsa basadi.

Buka e, ya ga Monyaise, *Bogosi Kupe*, e ka sekwasekwa ka molebo wa basadi ka leitlho la basadi ba Bantsho ka gonne e na le ditlhokego tse dintsinyana tse di dumelelanang le kakanyo ya molebo o wa basadi ka leitlho la basadi ba Bantsho:

- Matlhodi o dumela go nyalwa ke Oshupile monna yo a mmatletsweng ke batsadi ba gagwe. Ga a ganetsane le batsadi ba gagwe ka ga lenyalo le gonne a ne a setse a batla go nna lefetwa le gona o ne a lapisitswe ke dipuopuo tsa go re mmaagwe o a tshwaratshwara.
- Le fa a ne a nyetswe jalo, o ne a tswelela pele go ratana le Modimoeng monna wa pelo ya gagwe. Fa a nyalwa ke Oshupile o ne a setse a rwele mpa ya ga Modimoeng. O ne a nna kgang e ka marago gonne a ne a tshaba go tlontlolola batsadi ba gagwe. O tshaba gape le setšhaba gore se tlile go reng ka botlhodi jo. Go ya ka setso, mosetsana ga a tshwanela go robala le mosimane pele ga lenyalo. Fa selo se, se ne se ka diragala, go ne go twe ke botlhodi. Ke ka fao Matlhodi a neng a tshwara ka tlhaa ka go loba mpa e a e rweleng.
- Ka nako ya temo, o ne a simolola ka ditiro tsa lelapa pele mme morago a isetse mogatse Oshupile le Obakeng dijo kwa masimong.
- O boferefere le bopelompe gonne ga a ntshetse Oshupile, monna wa gagwe wa lenyalo, sephiri se. Le Obakeng fa a sena go gola ga a mmolelele gore rraagwe wa mmatota ke mang.
- Oshupile o tlhokofala ka ntlha ya kutlobotlhoko gonne Matlhodi a ne a mmogisa. Ga a kgathalele Oshupile gonne a mo pateleditswe ke batsadi.

- O batla Oshupile a fitlhwa ka bonako gore a se ke a tlogedisa batho ditiro tsa bona. Kgaitradie, Tukisang, o kgatlhanong le tshwetso ya ga Matlhodi gonne a tshaba dipuo tsa batho. Matlhodi o a tatalala, mme o boloka mogatse ka bonako go ya ka fa a neng a ntse a akantse.
- Morago ga loso, Matlhodi ga a eletse go nna kwa gae a re o a ikilela. O batla go ya kwa masimong go ya go tswaledisa pele temo. Kgaitradiagwe o sa ntse a mo ganetsa gore o tshwanetse go nna fa gae go fitlhela diaparo tsa Oshupile di tsokodiwa.
- Ditiragalo tse di diragalelang Matlhodi kwa bogadi jwa gagwe, di ka se diragalele mosadi wa molebo wa basadi gonne ene o itse ditshiamelo tsa gagwe tsa basadi.

1.6 MOKGWA WA TLHOTLHOMISO

Go ilwe go lebelelwa dikgopolo tse pedi tsa tshekatsheko e leng **go tthalosa** (define) le **go ranola** (interpret).

Tlhotlhomisi e, e ile go dirisa mareo a ka go farologana gonne e se makaelagongwe.

Go tthalosa ke go tthagisa diponagalo tsa se se tthalosiwang. Go tla neelwa sekao sa **setilo**. Diponagalo tsa setilo ke **bodulo, maotwana a mane** le **maitshago**.

Go ranola ke go fa mesola ya diponagalo tsa se se tthalosiwang. Sekao ke se se filweng fa godimo sa setilo. Mosola wa **bodulo** ke go nna, wa go **itshegets**a ke go itapolosa fa tiro ya maotwana e le **go rwala** setilo.

Ka moo, tlhotlhomisi e, e ya go tsamaelana le ditlhaloso tse di neilweng fa godimo tsa **go tlhalosa le go ranola**.

1.7 MMOTLOLO WA BOANELEDI (NARRATOLOGICAL MODEL)

Maikaelelomagolo a tlhotlhomisi e, ke go tlhalosa sebopego sa setlhangwa ka tsela ya mmotlolo o o rileng wa boaneledi (adapted narratological model). Go ya go tlhokomelwa ka fa basekaseki ba mmotlolo o o rileng o wa boaneledi ba ba jaaka, Groenewald le Mojalefa ba tlhalosang sebopego sa setlhangwa ka teng.

Fa ba tlhalosa sebopego sa setlhangwa, boStrachan ba se tlhalosa ka go akaretsa fa boMojalefa bona ba se tlhalosa ka go farologana le basekaseki bao ka go bua gore se se leng botlhokwa mo go diteng ke setlhogo; mme mo go thulaganyo se se botlhokwa ke maikutlo kgotsa mowa o o renang. Go tla lemogiwa gore basekaseki ba, ba dumalana ka tlhaloso ya sebopego sa setlhangwa. Pharologano, ke yona e e builweng fa godimo. Ke ka ntlha e go ka tweng bona ba dirisa mmotlolo wa boaneledi o o rileng. Tlhotlhomisi e, e ya go tsamaya tsela e le nngwe le boMojalefa ya go sekaseka sebopego sa setlhangwa.

Groenewald (1993: 4) le Mojalefa (1996: 173) ba tlhalosa sebopego sa setlhangwa fa se na le matlalo a le mararo e leng **diteng** (letlalo la ntlha), **poloto** (letlalo la bobedi) le **setaele** (letlalo la boraro).

1.7.1 Diteng

Diteng ke letlalo la ntlha la setlhangwa. Fa a tlhagisa kang e, Marggraff (1994: 61) a re:

The fact that the story level is the basic level of a narrative, does not mean that it is reality - it is an abstraction of the reality (the author has dissociated from reality).

Se se gatelelwang ke Marggraff fa, ke go re dikgang tsa diteng mokwadi o di fitlhela di ntse di le teng fa a kwala sethangwa sa gagwe. Ka jalo, ditiragalo tse tsa diteng ga se tlhamo ya gagwe ka gonne a kwala ka maitemogelo a gagwe a botshelo. Ke ka ntlha e Georgakopoulou le Goutsos (1997: 42) ba reng:

Narrative is the encoding of previous experiences that took place at a specific point or over past time story world. In their narrativisation experiences are segmented into sequences of discrete events that are temporally ordered.

Ka puo ya bona, batori ba, ba gatelela maitemogelo a mokwadi mo botshelong. Maitemogelo a, ke ona ditiragalo tse mokwadi a simololang go di rulaganya go dira kgang e le nngwe. Go ya ka Jefferson le Robey (1993: 39), kanedi (story), “fabula” jaaka ba kaya ke fa e le:

... a series of logically and chronologically related events that are caused or experienced by characters.

Go ya ka bona ga se ditiragalo fela tse di bopang elemente e ya botlhokwa ya diteng, fela le baanelwa ke nngwe ya dielemente tse di botlhokwa tsa diteng.

Rimmon Kenan (1983: 3), a re elemente e nngwe e e botlhokwa ya diteng ke lefelo. O tthalosa karolwana e ya diteng go re ke:

... where characters are supposed to be living
and in which events are to take place.

Ke go re baanelwa ba diragatsa ditiragalo tse di rileng mo lefelong le le rileng.

Mojalefa (1997: 8) o tthalosa elemente ya boraro, e leng nako, ka go e golaganya le tatelano ya ditiragalo. A re:

Ditiragalo tše tša diteng ditlo lemogwa ge di
latelana. Gomme ditiragalo tšeo di kgetholo-
ganywa ka lebaka la gore di a fetoga.

Se se botlhokwa mo, ke go re mosekaseki yo, o gatelela gore nako e laola go fetoga ga ditiragalo. Ke nako e e bontshang tshimologo le bofelo ba tiragalo e e rileng. Go tsweledisa pele, Mojalefa a re dielemente tsa diteng di golagannwa ke setlhogo (topic) gore e nne kgang e le nngwe:

Sona sererwa se, se logagantšwe go ba selo se
tee gomme se lebane thwii le histori (diteng).

Ka go rialo, setlhogo se botlhokwa fa go sekasekwa diteng.

Ela tlhoko: Lereo le, setlhogo mo Setswaneng le kaya dilo di le tharo mo Seesimaneng e leng “title”, “heading” le “topic”. Ka ntlha ya bothata jo, go tlilwe go dirisiwa mo tlhotlhomising e, mareo a

mabedi jaana: **setlhogo** go kaya “topic” ka Sekgoa le **thaetlele** go kaya “title” jaaka le Setswanafaditswe.

(a) Setlhogo (topic)

Serudu (1989: 43) o tthalosa setlhogo e le kgang e mokwadi a kwalang kgotsa a buang ka yona.

Fa a tiisa se, Mojalefa (1998: 5) a re sona setlhogo se se golagantswe go nna selo se le sengwe mme se lebagane le hisetori (diteng).

Marggraff (1994: 61) ena o tthalosa setlhogo go re ke:

When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any further; when a final abstraction is reached; the one refers to the topic as the story.

Marggraff a re setlhogo ke tshosobanyo ya bofelo fa go sosobanngwa setlhangwa. O tswaledisa pele ka go re setlhogo se, se botlhokwa ka go re:

It is this topic which is of vital importance on the story level; and which exerts its influence into two directions: Vertically it determines the four elements of level one; and horizontally it establishes connections.

A re botlhokwa ba setlhogo fa go sekasekwa diteng tsa setlhangwa ka fa letlhakoreng le le tsepameng, se laola dielemente tse nne tsa diteng, mme ka

fa letlhakoreng le le rapameng, gone se golaganya dielemente tsa diteng. Ka jalo, setlhogo se botlhokwa.

Mojalefa (1995: 3) o ruma botlhokwa jwa setlhogo ka dintlha tse di latelang:

- i. Setlhogo se golaganya ditiragalo.
- ii. Se laola ditiragalo.
- iii. Se laola tikologo (nako le lefelo).
- iv. Se laola mo dikgang tsa setlhangwa di simologang le mo di felelang teng.
- v. Se laola baanelwabagolo le ditiragalokgolo tsa setlhangwa.

Fa go dirwa tshekatsheko ya setlhangwa go tshwanetse ga tlhokomelwa dielemente tse nne tsa diteng jaaka baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo gonne ke tsona tse di bopang kgang. Dielemente tse, di golaganngwa ke setlhogo go nna selo se le sengwe.

1.7.2 Poloto (Plot)

Poloto, ke letlalo la bobedi la setlhangwa. Fa ba tlhalosa poloto, Ntsime le Kruger (1993: 403) ba re:

Ke thulaganyo kgotsa tatelano e mo go yona ditiragalo tsa tiro ya bokwadi di golaganngwang ka botswerere.

BoNtsime ba gatelela tatelano le kgolagano ya ditiragalo mo go bopeng kgang. Ditiragalo tse di diragalang fa, go ya ka Cohen (1973: 15), di diragatswa ke baanelwa ka gonne ke bona motswedi wa ditiragalo. A re:

... a plot involves characters in a sequence of events arranged in any order deemed suitable by the author.

Se se botlhokwa fa go dirwa tlhohlomisi ya thulaganyo, ga se baanelwa fela, le nako e botlhokwa. Ke ka lebaka le Foster, mo go Heese le Lawton (1993: 135) a reng:

... a narrative of events arranged in their time sequence.

Mokwadi o rulaganya ditiragalo tsa gagwe go ya ka nako e di diragalang le go diragadiwa ka yona. Ka go rialo, nako eo e e rileng ke yona e e di laolang. Go ya ka Machiu (1994: 69), ga se baanelwa le nako fela tse di tlhokomelwang fa go rulaganngwa ditiragalo, mme le lefelo le tshwanetse go umakiwa gonne ke mo ditiragalo di diragalelang baanelwa teng:

... as a narrative of events linked by causality concerning a group of characters, which unfolds consecutively and coherently against a particular background at a specific time.

Go tlholega ga ditiragalo go tshwanetse ga amana. Tiragalo e nngwe e tshwanetse go baka e nngwe e e latelang. Ga se ditiragalo fela tse di golaganang, le dimelo tsa baanelwa, nako le lefelo le motlha o di diragadiwang ka ona di tshwanetse go tsamaelana go bopa kgang e le nngwe. Fa poloto e rulaganngwa jalo, e tlhotlheletsa mmuisi go buisetsa kwa pele le go tlhagisa molaetsa wa kgang e e toutiwang. Seema (1995: 4) o tiisetsa kakanyo e ka go re:

Plot, in a dramatic or narrative work is the structure of its actions; as these are rendered and ordered towards achieving particular emotional and artistic effects.

Ditiragalo tse tsa diteng mo polotong, di rulaganngwa go tsewedisa pele maikutlo a mokwadi.

(a) Morero (theme) jaaka moko wa dikgang.

Fa ba tlhalosa morero jaaka moko wa dikgang, Heese le Lawton (1979: 97), ba re:

The theme is the central idea; the basic issue with which the novelist or playwright is concerned, and on which he comments through the medium of the story.

Ba gatelela gore morero jaaka e le moko wa dikgang ke kakanyokgolo e ditiragalo tsa setlhangwa di theilweng mo go yona. Yona kakanyokgolo e, ke maikaelelo a mokwadi. Ke go re maikaelelo a mokwadi fa a kwala setlhangwa, o batla go ruta mmuisi thuto e e rileng. Fa a tsewedisa pele kgang e, Mojalefa (1993: 74) a re morero ke karolwana kgotsa motheo o o laolang go rulaganngwa ga dikgang gore e nne setlhangwa. Groenewald (1991: 23) o tiisa puo e ka go re:

Ge mongwadi a ngwala sengwalo o hlaloša kgopolo/ tebelelo ya gagwe mabapi le taba goba tiragalo ye a e lemogago mo bophelong.

Yona kgopolo e Groenewald a buang ka yona, ke ona molaetsa wa mokwadi o a batlang kgotsa a eletsang go o neela mmuisi wa padi ya gagwe, ka jalo, thulaganyo ke paakanyo ya ditiragalo tsa diteng go tthagisa maikaelelo a mokwadi.

1.7.3 Setaele

Le fa tshekatsheko e e sa ye go batlisisa ka letlalo la boraro la setlhangwa, fela ke tshwanelo gore setaele se tthalosiwe ka bokhutshwane gonne ke karolo ya sebopego sa setlhangwa. Cohen (1973: 49) o di baya jaana:

Style is an author's choice of words and their arrangement in patterns of syntax, imagery and rhythm.

Go tthalosa molaetsa wa gagwe, mokwadi o dirisa manatetshapuo go ngoka mmuisi wa gagwe gore a rotloetsege go buisetsa kwa pele go utlwa molaetsa o a mo abelang ona ka setaele. Go ka twe, go ya ka Seema (1995: 18), Abrams (1971: 203) le Mokoko (1995: 18), tiriso ya puo ke karolo e e botlhokwa ya setaele. Mojalefa (1996: 19), o akaretsa botlhokwa jwa setaele ka go re setaele se laola maikutlo a a tswedisang pele maikaelelo a mokwadi. Maikaelelo ao a lebagane le go godisa phisegelo ya mmuisi e leng kgogedi gore go buisiwe setlhangwa.

More (1995: 3) o konotelela botlhokwa jo jwa setaele ka go se lebaganya le dithekeniki fa a re:

Style means a totality of technics employed by an author in manipulating the language to express his thought, feelings and emotions.

Thekeniki e e tlhagisiwang ke puo e botlhokwa thata fa go buiwa ka setaele. Yona e kaya mokgwa o mokwadi a ka tshamekang ka mafoko ka teng mo go tlhagiseng le go senoleng kakanyo, maikutlo le khuduego ya gagwe.

Go ka konotelelwa ka go re setaele se theilwe mo puong gone ke yona e e tshwereng moko wa dikgang. Se lebagane le maikutlo e bile se godisa kgogedi mo go mmuisi.

1.8 TSAMAISO YA TLHOTLHOMISI

Matseno a kgaolo ya ntlha a lebagane le setso jaaka e le sekgoreletsi sa ditshiamelo tsa basadi. Maikaelelomagolo a tlhotlhomisi e, a itshetlegile ka go batlisisa ka ga ditshiamelo tsa basadi mo go *Bogosi Kupe* go tlhokometswe matlalo a mabedi a setlhangwa mme ona ke diteng le poloto. Go lemogile fa *Bogosi Kupe* e setse e sekasekilwe ke Malope, Monegi, Pretorius le Malimabe.

Go itemogetswe fa basekaseki ba, ba sa sekaseka padi e ka botlalo, ke ka ntlha e tlhotlhomisi e, e tlileng go batlisisa matlalo a mabedi a setlhangwa: diteng le poloto go totilwe ditshiamelo tsa basadi.

Mo mokgweng wa tlhotlhomisi, go tlhagisitswe pharologano e e bonagalang fa gare ga dikgopolo tse pedi e leng **go tthalosa** (define) le **go ranola** (interpret) go supa fa dikgopolo tse e se makaelagongwe. Go konoteletswe ka mmotlolo wa boaneledi (narratological model) o o supang gore

setlhangwa se arologantswe ka matlalo a mararo. Ona ke letlalo la diteng, la poloto le la setaele.

Kgaolo ya bobedi e theilwe mo godimo ga tshosobanyo ya ditiragalo tsa diteng, setlhogo sa *Bogosi Kupe*, tthaloso ya dielemente tsa diteng: Baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo le tshosobanyo ya tiriso ya dielemente tseo tsa diteng.

Kgaolo ya boraro e ya go tlhokomela thulaganyo fa e arologantswe ka dikarolo di le tharo tsona e le morero, moakanyetso le setlhogo le tiori ya dikgato tse nne tsa poloto mme tsona ke tshenolo, phuthologo, setlhoa le tharabologo. Go tswaledisa pele go tlile go tthalosiwa le tiriso ya tshenolo ka botlalo mo kgaolong e.

Mo kgaolong ya bone, gone go tla tlhokomelwa dikarolwana tse tharo tsa bofelo tsa poloto, e leng phuthologo, setlhoa le tharabologo.

Kgaolo ya botlano e ya go itebaganya le bokhutlo ba dikgang tsa tlhotlhomisi e, ke go re go ya go sosobanngwa dikgaolo tse nne tsa tlhotlhomisi e.

2. KGAOLO YA BOBEDI

2.1 DITENG

2.2 MATSENO

Diteng tsa *Bogosi Kupe*, di ya go sekasekwa ka go latela lenane le:

(a) *Tshosobanyo ya dikgang tsa padi ya Bogosi Kupe*

Diteng di tla akarediwa mo kgaolong e, go neela mmuisi kitso ka ga se go buiwang ka sona gore a tle a sale ditiragalo morago ka tolamo, le gore a kgone go tsetsepatsa mogopolo wa gagwe otlhe mo tlotlhomising e.

(b) *Setlhogo sa Bogosi Kupe*

(c) *Tlhaloso ya dielemente tsa diteng:*

- * Baanelwa
- * Ditiragalo
- * Nako
- * Lefelo

(d) *Tiriso ya dielemente tsa diteng.*

2.3 TSHOSOBANYO YA DITENG TSA PADI YA *BOGOSI KUPE*

Matlhodi o ratana le Modimoeng. Mmaagwe Matlhodi o kgatlhanong le lorato lwa bone. Mmaagwe o koba Modimoeng jaaka ntšwa mo lelapeng

la gagwe. Modimoeng o nna kwa sekgweng mme o fetoga Dimo ka ntlha ya kutlobotlhoko le pelo e e lohuto e e lerweng ke mmaagwe Matlhodi ka go gana ka mosadi yo a itlhophelang ena. Matlhodi le Modimoeng ba kopanela mo sephiring e bile Matlhodi o ima ngwana wa ga Modimoeng. Ga a bolelele mmaagwe, o nna kgang e ka marago.

Le fa go ntse jalo mmaagwe Matlhodi o pateletsa Matlhodi go nyalwa ke Oshupile wa Phiritona, monna yo a mmatletseng ena. Matlhodi o dumelana le tsêô e le fa gona a sa rate e le fela ka ntlha ya go tlotla mmaagwe. Le fa batho ba ne ba mmona gore ke lefetwa, ena o ne a sa tshwenyeye ka gore o ne a sa batle go nyalwa ke Oshupile. Pele ga lenyalo, Matlhodi o bolelela Modimoeng fa Oshupile a nyala sebele sa gagwe fela pelo yona e sala le ena. Se, se tiisa lorato lwa mannete mo go Modimoeng le Matlhodi. Boobabedi, ga ba latlhe seditse. Ba na le tsholofelo ya gore ka ntlha ya fa Modimo o rata dilo tse dintle, ka le lengwe la malatsi o tla ba dira monna le mosadi.

Matlhodi o bogisa Oshupile ka go nna bodipa. O fitlha kwa bogadi a hupile botlhoko mme o bo ntshetsa mo go Oshupile. O mmolelela gore o tla ikotlhaela boitumelo le boipelo jwa gore o imile. O lwa le babogadi ba ba belaelang gore o tsieditse Oshupile ka mpa ya dikgora. Dipuo tse tsotlhe tse, ga di mo tshikinye maikutlo go fetola mogopolo wa gagwe wa go rata Modimoeng. O belega Obakeng yo e reng fa a gola a bontshe boganana jo bo tshwanang le jwa mmaagwe. Matlhodi o ima ngwana wa ga Oshupile mme o boa tseleng ka go se itlhokomele.

Oshupile o a tlhokofala a le kwa masimong. Matlhodi o fitlha Oshupile ka bonako. O ikaelela go tsweledisa pele temo ka ntlha ya fa a re loso ga lo simolole ka ena e bile ga lo kitla lo felela ka ena. Tukisang, kgaitsadie, o

kgatlanong le se, mme o mmolelela gore ke eng a sa eme go fitlhela go tsokodiwa makgasa a ga mogatse (Oshupile). Matlhodi o nna manganga. O ikela masimong go ya go lema gore a kgaogane le batho ba ba tlisang matshediso a mogatse.

Tukisang o kgoba Matlhodi ka go re ke ena a tlhodileng loso lwa ga Oshupile. O nyatsa le setso sa Batswana sa go batlela motho molekane. O tlovisa Matlhodi matlho e bile o mo tseela dikgomo morago ga loso lwa ga Oshupile. Se, se tlisa kgotlhang fa gare ga lelapa la Matlhodi le la Tukisang.

Matlhodi o akanya ka ga Oshupile ka fa a neng a mmogisa ka teng, e bile gape ga a lebale Modimoeng. Morago ga loso, o a iteseletsa. Ga a bone botlhokwa jwa go tlhapa mme e bile e se ka ntlha ya gore o lelela Oshupile. O sa ntse a na le tsholofelo ya gore yo e leng monna wa gagwe o tla boa a nna le ena.

Obakeng, fa a sena go reka mekodue, o e ananya ka tsa mmuso. O kopana le rraagwe, Modimoeng kwa sekgweng. O mo thusa go fitlha dikgomo tsa mmuso. Modimoeng o sala le dikgomo fa Obakeng ena a boela gae. Fa a fitlha kwa gae ga a phunye sekaku mo go Matlhodi.

Morago ga dibeke tse tharo o boela gape kwa sekgweng go nna le Modimoeng. Ka yona nako e, boSerokolo ba thopa kgosi mme Motlhoiwa, Modimoeng le Obakeng ba a e pholosa. Sajene Botipe le lekoko la gagwe ba goroga mo sekgweng sa ga Dimo. Ba tshwarela Modimoeng le Obakeng go utswa dikgomo tsa mmuso fela ba itshwarelwa ke kgosi ka ba e falodisitse le Sajene Botipe a ntshitswe mo logageng. Modimoeng o sala kwa kgotla fa Obakeng ena a boela gae mme a fitlhela mmaagwe a

tlhona a sa tlhapa. O bolelela mmaagwe gore o tlhotse le Modimoeng kwa kgotla. Go nna boitumelo le boipelo mo go Matlhodi. O utlwa madi a gagwe a taboga le mokokotlo morago ga dinyaga a sule bogatsu. O a tsapoga go ya go tlhapa gore fa Modimoeng a ka tla a bo a le phepa.

Kwa bofelong, kgosi e dira moletlo go amogela Modimoeng. Matlhodi o nyalwa ke Modimoeng. Ba tshela ka boitumelo ka mmatla sa gagwe a se bone. Ba dira kgwebo ya mekoro e bile kgosi e ntsha dikgomo go thiba phatlha e e bulegileng ya tsa mmuso. Go nna bodipa ga Matlhodi go mo thusitse ka gonne kwa bokhutlong e nna ena mofenyi.

2.4 SETLHOGO (TOPIC)

Fa ba tlhalosa ka ga setlhogo, Shole (1988: 11) le Serudu (1989: 43) ba re ke kgang e mokwadi a kwalang kgotsa a buang ka yona. Mojalefa (1995: 3) o oketsa kakanyo e ka go re sona setlhogo se, se golaganya ditiragalo le go laola dielemente tsa diteng.

Setlhogo sa padi e ya *Bogosi Kupe*, ke ditshiamelo tsa basadi. Sona se akaretsa ditiragalo tse di latelang:

Matlhodi o ratana le Modimoeng. Mmaagwe o kgatlanong le lorato lo. O pateletsa Matlhodi go nyalwa ke monna yo a mmatletseng ena. Ka ntlha ya fa Matlhodi a sa rate Oshupile, o kopanela mo sephiring le Modimoeng e bile o ima ngwana wa gagwe. Matlhodi o thulana le melao ya setso sa Setswana ka go rwala mpa pele ga lenyalo. Le fa batho ba Magogong ba ne ba bua gore ke lefetwa, se se ne se sa mo tshikinye maikutlo gonne a batla go nyalwa ke monna yo a mo ratang yo a itlhophetseng ena. Ga a batle go nyalwa ke motho yo a sa mo rateng. Matlhodi o dumela tsêô e ya

Setswana ka go tlotla mmaagwe. Pele ga lenyalo, o itsise Modimoeng gore Oshupile o nyala sebele sa gagwe fela pelo yona e sala le ena (Modimoeng).

Fa a fitlha kwa Phiritona o lwa le babogadi ka a sa bontshe lorato mo go Oshupile. Le fa ba bua ka ena gore o tseditse Oshupile ka mpa ya dikgora, ga a kgathale. O ima ngwana wa ga Oshupile mme ga a itlhokomele e bile o boa tseleng. O itirela boithatelo ka tsholofelo ya gore babogadi ba tla mo koba. O thusiwa ke go tlhokofala ga Oshupile, e bile o bona go le botoka go nyalwa gape. O kopana le Modimoeng, monna wa pelo ya gagwe. Ba aga lelapa mmogo, go nna boitumelo.

Go tlhalositswe tshosobanyo ya diteng tsa kanelo ya *Bogosi Kupe*, tiro ya tshosobanyo eo le setlhogo sa kanelo e, e leng ditshiamelo tsa basadi. Setlhogo se, se botlhokwa thata ka gonne ke sona se se laolang ditiragalo tsa diteng.

2.5 TLHALOSO YA DIELEMENTE TSA DITENG

Go ya ka Lekganyane (1997: 21), diteng tsa setlhangwa di na le dielemente tse nne e leng baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo. Mojalefa (1995: 3), ena a re setlhangwa se se tshwanang le leboko se ka nna sa se nne le dielemente tse tsotlhe tsa diteng.

Mojalefa o gatelela gore ga se setlhangwa sengwe le sengwe se se ka nnang le dielemente tse nne jaaka a bontsha ka leboko. Le fa go ntse jalo, ga a bue gore leboko ga le na dielemente tsa diteng. O bontsha fa go ka nna le maboko a a tlhokang dielemente tse tsotlhe tsa diteng.

Go ya go lekolwa dielemente tsa diteng go ya ka fa di tlhalosiwang ka teng ke boratori ba ba leng ka fa tlase ba:

2.5.1 Baanelwa

Go ya ka Maila (1997: 30), baanelwa ke elemente ya ntlha ya diteng. Sikwane le ba bangwe (1989: 110) le Mogapi (1993: 14) ba bua gore baanelwa ke batho. Allot (1960: 198) ena a re ke batho ba mokwadi a itlhamelang bona mo setlhangweng. Go feta foo, Mojalefa (1995: 6) le Malimabe (1995: 17) ba re baanelwa ga se batho fela gonne diphologolo le dilo e ka nna baanelwa/badiragatsi (actants). Groenewald (1993: 9) o dumalana le Mojalefa le Malimabe fa a re:

Baanelwa e ka nna batho kgotsa dilo tse di rileng jaaka letlapa, sebata sengwe kgotsa phologolo, segolo thata fa go bolelwa ka dinoolwane.

Strachan (1988: 11) le ena o akareletsa dilo mo go tlhaloseng se baanelwa e leng sona. O tlhalosa gore baanelwa ga se 'batho' fela, a re ke 'batshameki' (akteurs). Kgang e, ya ga Strachan e tsamaelana le ya ga Bal (1980: 14 - 15) ka go re go botoka gore baanelwa ba bidiwe **batshameki** go gaisa fa ba bidiwa **batho** (personasies) ka gore fa go buiwa ka batshameki go tlhalosiwa le dilo (instansies), e seng batho fela.

Se se totobadiwang ke basekaseki ba, ke go re baanelwa e ka nna **batho** le **dilo**, gonne dilo le tsona di ka dira tiro e e dirwang ke baanelwa mo kanelong ya kgang.

2.5.2 Tiriso ya dielemente tsa diteng

2.5.2.1 *Matseno*

Dikarolwana tse di tlileng go tlhokomelwa fa go sekasekwa tiriso ya dielemente tsa diteng ke:

- * Baanelwa
- * Ditiragalo
- * Nako
- * Lefelo

2.5.2.2 *Baanelwa ba diteng*

Lebaka (1999: 23) a re fa go ka tlhokomelwa setlhogo sentle, go tlhagelela mefuta e le mebedi ya baanelwa ba e leng **baanelwabagolo** le **baanelwapotlana**. Mojalefa (1996: 6) o tlhalosa baanelwabagolo ba diteng gore ke baanelwa ba setlhangwa se theilweng mo go bona. O tswelela pele gore baanelwabagolo bao ke **mogamediwa** le **moganetsi**.

Mo pading ya *Bogosi Kupe*, baanelwabagolo ba ke Matlhodi (mogamediwa) le mmaMatlhodi (moganetsi). Mojalefa o tlhalosa gape gore baanelwapotlana ke baanelwa ba ba thusang baanelwabagolo. Botlhokwa jwa bone ke jwa go thusa baanelwabagolo go tswelisa boleng jwa bone gore bo bonagale sentle. Baanelwapotlana ba kanelo e, ke Obakeng, Motlhoiwa, Modimoeng, Kgosi, Tukisang, boSerokolo, Sajene Botipe le ba bangwe.

- **Mogamediwa: Matlhodi**

Mojalefa (1996: 6) a re mogamediwa ke moanelwa yo mogolo, yo o siameng, yo o ratang go tswaledisa pele maikaelelo a gagwe, fela o kgorelediwa ke moganetsi.

Matlhodi ke mogamediwa. O ganelwa ka molekane wa pelo ya gagwe, yo a itlhophetseng ena. Le fa batho ba mo Magogong ba re ke lefetwa, tseo ga di mo tshwenye gonne a sa batle go nyalwa ke motho a sa mo rate e bile a mmatletswe ke batsadi. O lwela lorato lwa gagwe mo go Modimoeng gonne lorato loo e le selo se se siameng. O nna bodipa ka go kgorelediwa mo go se a se ratang mme o kopanela mo sephiring le Modimoeng. O ima ngwana wa ga Modimoeng mme o dira kang e khupamarama. Ga a fele pelo go emela Modimoeng. O batla go tswaledisa maikaelelo a gagwe pele a go nyalwa ke Modimoeng monna yo o mo gapileng pelo.

- **Moganetsi: Mosadimogolo mmaMatlhodi**

Fa a tlhalosa kakanyo ka ga, moganetsi, Mojalefa (1996: 6) a re le ena ke moanelwa yo mogolo yo o lebaganeng le go se siame gonne o ganetsana le moanelwa yo babuisi ba mo ratang, mogamediwa. Moganetsi o kgatlanong le ditiro tse di siameng tsa mogamediwa. Ka jalo, mmuisi o mo ila lekonkong gonne ke sekgoreletsi fa pele ga mogamediwa.

MmaMatlhodi o kgatlanong le lorato lwa ga morwadiagwe Matlhodi le Modimoeng, monna yo o mo ratang ka pelo yotlhe ya gagwe. O thibela lenyalo la bona gonne a setse setso morago. O pateletsa Matlhodi go nyalwa ke Oshupile monna wa Phiritona yo a mmatletseng ena. Maikaelelo a moganetsi (mmaMatlhodi) a a sa siamang a tswalediswa ke Tukisang,

kgaitsadia Matlhodi.

Fa Matlhodi a fitlha kwa Phiritona, Tukisang o a mmogisa le fa gona a nyatsa setso sa Setswana sa go batlela motho molekane. Fa Oshupile a sena go tlhokofala Tukisang o kgoba Matlhodi gore ke ena a bakileng loso lwa ga mogatse. Morago ga loso, Tukisang o batla fa Matlhodi a ka nna mo gae lobakanyana a ikilele. Matlhodi o ganana le mokgwa o wa setso wa go roulela mogatse. Tukisang o tshwarisa ngwana wa Matlhodi, Obakeng, kwa mošate gore o thateletse naga ya kgosi ka bothale fela ga a atlege. Le fa Tukisang a bona gore tsê e ya Setswana ga e a siama e phalwa ke fa motho a ipatlela molekane, fela o ema Matlhodi fa pele go bonagatsa maikaelelo a gagwe a bonna a a kगतलhanong le a bosadi.

Mojalefa (1995: 6) o bua jaana ka baanelwa ba, gore moganediwa (Matlhodi) le moganetsi (mmaMatlhodi) boobabedi ba na le maikaelelo. Maikaelelo ao, a ya go sekamela thata ka fa letlhakoreng la moganediwa go gaisa ka fa letlhakoreng la moganetsi le baanelwa ba bangwe. Ka jalo, go ile go latelwa lenane le le rileng la go sekaseka kamano ya baanelwa ba, ba diteng.

Jaaka basekaseki ba ba tshwanang le boStrachan, Groenewald, Marggraaff le boMojalefa (M.J. le D.D.), go ile go dirisiwa lenane la tebagano ya baanelwa le fa lona le farologana le la boStrachan. Pharologano eo, ke ya ditlhaloso tsa mareo a:

- * **Tebagano**
- * **Bokgontshi**
- * **Boganetsi**
- * **Bothusi**

* **Bothusegi**

Tshekatsheko e, e ya go tlhalosa pele mareo a gore go tle go lemogiwe tiriso ya ona mo tshekatshekong ya diteng bonolo.

Lebaka (1999: 24) a re lenane le le tla itebaganya le **mogamediwa** le **moganetsi**.

Mogamediwa: Matlhodi

(a) **Tebagano**

Fa a tlhalosa **tebagano**, Mojalefa (1997: 20) a re ke fa go lebagannngwa ditiro tsa **mogamediwa** le tsa **moganetsi**. Tebagano e, e netefatsa maikaelelo a mogamediwa kgotsa a moganetsi malebana le se a ratang go se tlhagisa. Ke go re e ka nna tiro e a ikemiseditseng go e dira e e tlang go mo thusa go tsweledisa pele dikakanyo tsa gagwe. Ka jalo, go ka twe, go lebagannngwa baanelwabagolo ba babedi ba le ditiro tsa bona. Morero wa bona le ona o tla lebagannngwa le setlhogo sa padi e sa ditshiamelo tsa basadi.

Maikaelelo a mogamediwa Matlhodi ke go lwela ditshiamelo tsa basadi. Maikaelelo a magolo a gagwe ke go ipona a nyetswe ke Modimoeng monna wa pelo ya gagwe e seng ke Oshupile sekopa sa Phiritona gonne ga se wa pelo ya gagwe. Matlhodi o kgojwa ke batho ba mo Magogong gore ke lefetwa fela se ga se mo tshikinye maikutlo. O itse se a se batlang e leng lorato lwa gagwe mo go Modimoeng. O rata go netefatsa puo e e reng: 'Pelo e ja serati sebatlelwa ga e se je'. O nna bodipa gore a tle a kgone go atlega mo maikaelelong a gagwe a ditshiamelo tsa basadi a go nyalwa ke

Modimoeng monna yo a itlhophetseng ena.

(b) Bokgontshi

Mojalefa (1997: 20) o tlhalosa kakanyo e, **bokgontshi**, gore ke se se tlhotlheletsang moanelwa yo mogolo go kgaratlhela se e leng maikaelelo a gagwe. Gantsi bokgontshi bo lebagane le **seakannngwa** sengwe le sengwe, e ka nna **lorato**, **letlhoo**, **kutlobotlhoko** kgotsa **bobe**. Se, se tlhalosa gore seakannngwa ke sona se se kgontshang moganediwa Matlhodi kgotsa moganetsi mmaMatlhodi go atlega mo maikaelelong a gagwe.

□ Seakannngwa: Lorato

Lorato lo Matlhodi a nang le lona mo go Modimoeng ke lorato lwa nnete lo lo tiileng. Lorato lo, ke lona lo lo mo kgontshang go fenya mathata a a mo kgoreletsang mo go tsewediseng pele maikaelelo a gagwe. O belega Obakeng ngwana wa ga Modimoeng mme se se tiisa kgolagano magareng ga gagwe le Modimoeng. O boa tseleng ka ngwana wa ga Oshupile mme ga a kgathadiwe ke tiragalo e gonne ngwana yo e se wa monna yo a mo ratang.

Mathata a Matlhodi a thulanang le ona kwa bogadi, a go bogiswa le a ditshebo tsa bagaabo Oshupile tsa go re o tsieditse ngwana wa bona ka mpa ya dikgora ga a fetole maikaelelo a gagwe a go nyalwa ke monna wa pelo ya gagwe. Ka jalo, lorato lwa gagwe mo go Modimoeng lo a mo kgontsha ka gonne kwa bokhutlong pelo ya gagwe e boela mannong ka mmatla sa gagwe a se bone.

(c) Bothusi

Go ya ka Mojalefa (1997: 12) **bothusi**, go ka twe, ke selo sengwe le sengwe se se thusang moganediwa kgotsa moganetsi mo maikaelelong a gagwe. Ke go re e ka nna selo se motho a se akanyang kgotsa selo se se ka bonwang ka matlho mme sona sa thusa moanelwa go atlega mo maikaelelong a gagwe. Ka jalo, go ka twe bothusi bo lebagane le (i) **seakanngwa**, (ii) **motho** le, (iii) **selo**.

Fano bothusi bo ile go tlhotlhomisiwa fa bo lebagane le dikarolwana tse tharo tse:

Seakanngwa: Boitshoko

Matlhodi o itshokela mmaagwe fa a mo pateletsa go nyalwa ke Oshupile monna yo o mmatletseng ena. Maikaelelo a gagwe mo, ke go mo kgaoganya le Modimoeng. Kwa Phiritona o bogiswa ke kgaitsadiagwe, Tukisang le babogadi ba gagwe. Boitshoko bo, ke bona bo bo thusang gore kwa bofelong ena le Modimoeng ba age lelapa mmogo e leng se Matlhodi a ntseng a se tlhologeletswe go tloga kwa tshimologong.

* Loso

Loso lwa ga Oshupile lo tiisa molelo o o tukang wa lorato mo pelong ya ga Matlhodi. Ga a kgathadiwe ke go swa ga Oshupile kwa masimong e bile o mo fitlha ka bonako gonne a sa mo rate ka a mo pateleditswe. O rata gore setopo sa gagwe se fitlhwe ka bonako gonne e le monna yo a mmatletsweng ke batsadi. Loso lo, lo nna botlhokwa thata ka go re lo tlhotlheletsa Matlhodi go tswelala mo dikakanyong tsa gagwe tse dintle ka

ga Modimoeng. Go tlhokofala ga monna yo, Oshupile, go mo kgontsha go tla go nyalwa ke Modimoeng kwa bokhutlong e leng ona maikaelelo a gagwe.

□ **Batho: Obakeng, Modimoeng, Motlhoiwa, kgosi le Sajene Botipe**

* **Obakeng**

Obakeng ke kgole e e bofaganyang Matlhodi le Modimoeng. Dikgomo tse o di utswitseng tsa mmuso tse o di fitlhileng kwa sekgweng, ke tsona tse di mo golaganyang le rraagwe, e bong Modimoeng. O nna le Modimoeng mo sekgweng mme o nna a boela gae go ya go lekola mmaagwe gore o ntse a tsoga jang. O thusa Matlhodi go lwela ditshiamelo tsa basadi ka go mo kopanya le Modimoeng, monna yo a mo ratang ka pelo yotlhe ya gagwe. Kwa bokhutlong maikaelelo a Matlhodi a atlega.

* **Modimoeng**

O nna kwa sekgweng mme o fetoga Dimo ka ntlha ya kutlobotlhoko le go hupelwa ga pelo morago ga go kojwa ke mmaMatlhodi fa a ne a ikopela segosametsi. O ipusolosetsa mo go barwa ba ga Tukisang ba ba tlhorisang Obakeng ka go ba gapa mmogo le metlhape ya bona. O ba latlhela ka fa logageng mme o tsaya dikgomo tsa bona go oketsa tsa ga Obakeng. O falosa kgosi mo go thotšweng ga yona ke boSerokolo. Gape o falosa Sajene Botipe ka fa logageng ka a ne a timetse fa a batla boSerokolo. Go faloswa ga batho ba babedi ba go tlisa mafoko a a monate mo Phiritona. Modimoeng o letlelelwa go tla go nna le batho mo Phiritona. O kopana gape le Matlhodi, mosadi yo a ntseng a mo letile. Ba a nyalana mme ba aga lelapa mmogo.

* **Motlhoiwa**

Ke mongwe wa lekoko la boModimoeng. O itse ditiragalo tsotlhe tsa kwa motseng le mo sekgweng. Ke setlhodi sa boModimoeng. Le ena o thusa Matlhodi go tsweledisa pele dikakanyo tsa basadi. Ka tsiboso ya gagwe mo go boModimoeng, Modimoeng o fenywa boSerokolo mo go thopeng kgosi ya Phiritona. Kgosi e a gololwa mme e boela gae. Modimoeng o latlhela boSerokolo, baba ba kgosi ka mo logageng. Tsiboso ya gagwe e thusa gape le Obakeng go boela gae a se na letshogo la go ka tshwarwa ke mapodisa.

* **Kgosi**

Kgosi le yona e nna le seabe mo go thuseng Matlhodi go bona dikungo tsa ntwana ya gagwe ya go lwela ditshiamelo tsa basadi. Morago ga phaloso ya yona ke Modimoeng mo go baba ba yona, e letlelela Modimoeng go tla go nna mo motseng jaaka batho ba bangwe gonne a sireleditse botshelo jwa yona. Ke mo Modimoeng a golaganang gape le Matlhodi. Ka jalo, Matlhodi o nyalwa ke monna yole yo a itlhophetseng ena kwa tshimologong.

* **Sajene Botipe**

Ke moeteledipele wa mapodisa a a neng a tswile letsholo la go batla boModimoeng le dikgomo tsa mmuso. O batlisisa ka go utswiwa ga dikgomo mme o welana le dikgang tsa go thopiwa ga kgosi. O tsibosa morafe wa Phiritona ka ga bogosi gore bo a tsalelwa ga bo fiwe mongwe le mongwe. O tsena ka fa logageng go ya go batlana le boSerokolo mme fa a boa o a timela. O falosiwa ke Modimoeng ka gonne a mo utlwela bothoko. O ema kgosi nokeng fa a golola Modimoeng. Modimoeng o

kopana le Matlhodi mme e nna monna le mosadi.

□ **Dilo: Dikgomo, Sekgwa le logaga**

* **Dikgomo**

Go nna teng ga dikgomo kwa sekgweng go dirile gore Matlhodi a atlege mo maikaelelong a gagwe e leng go boelana le Modimoeng. Fa dikgomo di ka bo di sa fitlhiwa kwa sekgweng, mo Modimoeng a neng a nna teng, gona Matlhodi a ka bo a sa atlega mo ntweng ya gagwe ya ditshiamelo tsa basadi.

* **Sekgwa**

Sekgwa se, e nnile legae la ga Modimoeng go tloga nako e o neng a kojwa ke mmaMatlhodi fa a ne a tlile ka fa lelapeng la gagwe go ikopela segosametsi. Fa sekgwa se, se ka bo se se teng, motlhamongwe, Modimoeng a ka bo a tlhagetswe ke kotsi. Sekgwa se, se thusitse Matlhodi ka go boloka Modimoeng gonne ke gone mo a neng a iphitlhile teng go fitlhela a golaganngwa le Matlhodi gape.

* **Logaga**

Logaga lo, lo thusitse Matlhodi go bona maikaelelo a gagwe a sesadi. Mo logageng lo, ke moo go latlhetsweng batho botlhe ba ba leng kgatlhanong le maikaelelo a Matlhodi ka go mo tseela dikgomo le go mo sotla jaaka barwa ba ga Tukisang le ba bangwe. Ka go bolawa ga banna ba, tlhoriso eo ga e atlege ka go re ba latlhetswe ka mo logageng. Ka jalo, Matlhodi o a atlega mo go boneng ditshiamelo tsa basadi tsa go nyalwa ke monna yo

a mo ratang ka pelo yotlhe ya gagwe.

(d) Boganetsi

Mojalefa (1997: 20) fa a tlhalosa **boganetsi**, a re bo lebagane le sengwe le sengwe se moganediwa kgotsa moganetsi, a ka thulanang le sona. Ke go re selo seo e ka nna (i) **seakanngwa**, (ii) **motho (moanelwa)** kgotsa (iii) **selo se se ka mo thibelang go diragatsa maikaelelo a gagwe**.

Ka jalo, boganetsi le bona bo tla sekasekwa go lebeletswe dikarolwana tse tharo tse di kailweng ka fa tlase ga bothusi.

Seakanngwa: Melao ya setso sa Setswana

Go ya ka setso sa Setswana, Matlhodi o tshwanetse go utlwelela batsadi ba gagwe fa ba mo akanyeletsa go nyalwa ke Oshupile, monna yo ba mo tlhophetseng ena. Matlhodi o thulana le puo e ya ga mmaagwe e e lebaganeng le melao ya Setswana go bona tse a di ratang ka go lwela ditshiamelo tsa basadi.

Batho: Tukisang le babogadi jwa Matlhodi

* Tukisang

Ke kgaitsadia Matlhodi. O ngongoregela mokgwa o Matlhodi a tshotseng Oshupile ka ona. Ga a siama e bile o nyatsa Matlhodi. O ganetsa Matlhodi go itemela e bile o batla fa a ka nna fa gae go letela batshedisi go tla go mo gomotsa. Ga a batle fa Matlhodi a ka itirela se a se ratang pele diaparo tsa ga Oshupile di tsokodiwa. Ditiro tse tsotlhe tsa gagwe di kgatlhanong le

maikaelelo a ga Matlhodi a go aga lelapa le monna yo a mo ratang.

* **Babogadi jwa Matlhodi**

Ba kgoreletsa Matlhodi mo mokgapheng wa gagwe wa go lwela ditshiamelo tsa basadi. Ba a seba gore Matlhodi o tsieditse ngwana wa bona, Oshupile, ka mpa ya dikgora. Fa Matlhodi a ka bo a setse dipuo tsa bona morago, a ka bo a kgoreletsegile mo go lweleng ditshiamelo tsa gagwe tsa basadi.

Dilo: Magadi, koloi le lelapa la ga Matlhodi

* **Magadi**

Magadi a mmaagwe Matlhodi a a amogetseng fa Matlhodi a nyalwa ke Oshupile, ke ona a bofang Matlhodi gore a nne kwa bogadi mo lelapeng la gagwe. Ka ona, Matlhodi ga a kgone go bonana le monna wa gagwe, Modimoeng.

* **Koloi**

Koloi le yona e ema Matlhodi fa pele. Ka yona, Matlhodi o gapelediwa go isiwa kwa monneng yo a sa mo rateng, yo a mmatletsweng, yo e bileng a ise a ke a mmone le fa e le ka leitlho la gagwe. Fa e ka bo e se yo, Matlhodi o ne a tla palelwa ke go ya kwa bogadi ka gonne a ne a ka se kgone go rwala dithoto tsotlhe tse, ka boena.

* **Lelapa la ga Matlhodi**

Go nna teng ga lelapa le, go sitisa Matlhodi go ka bona monna wa pelo ya gagwe. Fa a ka bo a se na lelapa le, o ka bo a kgona go kopana le monna wa pelo ya gagwe, monna yo a itlhophetseng ena. A ka bo a kgona go atlenegisa maikaelelo a gagwe e leng ona a go kopana le Modimoeng nako nngwe le nngwe. Lelapa la ga Matlhodi e nna sekgoreletsi se segolo mo go atlegeng mo maikaelelong a gagwe.

(e) **Bothusegi**

Fa a tlhalosa **bothusegi**, Mojalefa (1997: 22) a re bona bo itebaganya le moganediwa le moganetsi, yo kwa bofelong a tlleng go atlega mo go se a se batlang gonne a na le phisegelo e e rileng.

Go fisega ga Matlhodi go aga lelapa le motho yo a mo ratang ke gona go go mo dirang gore a itshokele mathata otlhe a a neng a mo kgoreletsa go kopana le wa pelo ya gagwe e bong Modimoeng. Lorato lwa nnete, lo lo tiileng, lo a nang le lona mo go Modimoeng, ke lona lo lo mo thusitseng go lwela ditshiamelo tsa gagwe tsa basadi. Maikaelelo a gagwe a a atlega kwa bofelong. E nna ena mofenyi. O nyalwa ke Modimoeng monna yo a mo ratang, e leng selo se a ntseng a se lwela.

Ga se Matlhodi fela yo o atlegileng mo, le setšhaba sa Phiritona le sona se thusegile ka go lemoga gore ditshiamelo tsa basadi le tsona di tshwanetse go tlhokomelwa le go tlotlwa ke batho ba bangwe.

Kamano ya moganediwa le baanelwa ba bangwe e sekasekilwe, jaanong go tla latela ya moganetsi. Le yona e tllile go lebagannngwa le lenane le le

setseng le tthalositswe.

- **Moganetsi: Mmaagwe Matlhodi**

- (a) **Tebagano**

Maikaelelo a mmaagwe Matlhodi a lebagane le go gana Matlhodi a nyalwa ke monna wa pelo ya gagwe, Modimoeng, yo o ratwang ke ena e seng mmaagwe. Go ya ka setso sa Setswana, mosetsana kgotsa mosimane o batlelwa molekane ke batsadi ba gagwe gore a se ke a iphitlhela a tsene ka fa lelapeng le le sa siamang. Go obamela melao ya Setswana ke gona go pateletsang mmaMatlhodi gore a gane Modimoeng fa a tllile ka fa lelapeng la gagwe go tla go batla mosadi. O kgatlhanong le tiragalo ya ga Modimoeng ya go ikopela mosadi. Go ya ka setso sa Setswana, lesogana ga le a tshwanela go ipatlela mosadi, fa a bone molekane o romela **balosika** go mo kopela mosadi.

- (b) **Bokgontshi**

- Seakanngwa: Go nna bodipa**

Go nna bodipa ga mmaMatlhodi ke gona go mo kgontshang gore a pateletse morwadie go nyalwa ke Oshupile wa Phiritona monna yo a mmatletseng ena, monna yo a iseng a ke a mmone ka leitlho e bile a sa mo rate. Fa e le Matlhodi ena, o ithatela Modimoeng mme e bile o setse a bona ba nyalane. Go tla go ipatlela mosadi go tena mmaMatlhodi tota. Tiragalo e, e mo ferosa dibete. Ka jalo, o nyadisa Matlhodi, Oshupile kwa ntle le go mo rerisa. Go nna semphete-ke-go-fete Matlhodi a sa itse gore go diragala eng. Matlhodi o pateletswa go phutha diaparo tsa gagwe. Batho ba mo thusa go

pega meseme, dikika le metshe mo koloing e e batlilweng ke mmaagwe go mo isa kwa bogadi. Se se botlhokwa mo go mmaMathodi ke go kgaoganya Mathodi le Modimoeng.

(c) Bothusi

Bothusi bo tlile go sekasekwa go lebeleetswe dikarolwana tse tharo tse: (i) **seakangwa**, (ii) **motho** le, (iii) **selo**. Dikarolwana tse, di tlile go lebelelwa go bontsha ka fa di thusang moganetsi go atlega mo maikaelelong a gagwe a go thibela lenyalo la ga moganediwa Mathodi, morwadie le monna yo a mo ratang.

Seakangwa: Melao ya setso sa Setswana

Go ya ka setso sa Setswana, batsadi ke bona ba ba batlelang bana ba bona balekane ka gone ba tlhaloganya gore ba na le maitemogelo le maikarabelo a go netefaletsa bana ba bone isagwe e e siameng. Go pateletsa Mathodi go nyalwa ke Oshuphile ga se phoso mo go ena (mmaagwe). Ke ka ntlha ya go re o tshegetsatsa le go obamela melao ya setso sa Setswana. Ga a rate go e tlola gone e le melao e a e rutilweng ke batsadi ba gagwe.

Batho: Tukisang le babogadi jwa ga Mathodi

* Tukisang

Ke kgaitسادia Mathodi yo o nnang mo Phiritona. O tsweledisa pele maikaelelo a ga mmaagwe ka go gatelela Mathodi fa a fitlha mo Phiritona. O thusa mmaagwe gape ka go thulana le Mathodi fa a batla go itemela a sa rate go nna fa gae gore a ikilele. O rata fa Mathodi a ka setlhefala mo

gae a ntse a letile matshediso a batho ba mo Phiritona. O fedisa go lema ga Matlhodi ka go mo tseela dikgomo tse di kwenneng mme a mo tlogelela mekodue fela. O sotla le go kgoba Matlhodi gore ke ena mmolai wa ga Oshupile ka go mmogisa. O ema mmaagwe Matlhodi nokeng go tsweledisa maikaelelo a gagwe pele a go thibela Matlhodi go tsewa ke moratiwa wa pelo ya gagwe.

* Babogadi jwa ga Matlhodi

Le bona ba kgatlhanong le Matlhodi ka go sunyasunya dinko tsa bona mo lenyalong la Matlhodi le mogatse, Oshupile. Ba godisa maikaelelo a mmaagwe Matlhodi ka go tsenya Matlhodi logong ka mo maragong. Ba bona Matlhodi a sa rate Oshupile e bile a mo tsieditse ka go tla ka mpa ya dikgora. Ba kgatlhanong le Matlhodi fa a lwela ditshiamelo tsa basadi. Ba batla fa a ka sala melao ya setso sa Setswana morago mme a se ke a itirela boithatelo. Go tshegetsa setso ga bona go thusa mmaMatlhodi mo maikaelelong a gagwe a go ganetsa lenyalo la ga morwadie le monna yo a itlhophetseng ena (Modimoeng).

□ Dilo: Lelapa la ga Matlhodi, koloi le magadi

* Lelapa la ga Matlhodi

Go nna teng ga lelapa la ga Matlhodi go kgoreletsa Matlhodi go nna le tšhono ya go bonana le Modimoeng. Fa lelapa le le ka bo le se teng, Matlhodi a ka bo a ja mokaaragana le monna wa pelo ya gagwe wa lenyalo, Modimoeng. Jaanong, lelapa le ke sekgoreletsi se segolo mo go Matlhodi.

* **Koloi**

MmaMatlhodi o dirisa koloi go isa morwadie kwa bogadi. Koloi e, e thusa Matlhodi go rwala diaparo, meseme, dikika le metshe tse a tlang go di dirisa kwa bogadi. Ka koloi e, mosadimogolo mmaMatlhodi o kgona go atlega mo maikaelelong a gagwe a go thibela lenyalo la morwadie le Modimoeng.

* **Magadi**

Magadi a a ntshitsweng ke bagaabo Oshupile a kgoreletsa Matlhodi go nyalwa ke Modimoeng. Ka ona, mmaMatlhodi o na le tsholofelo e e tletseng ya go re Matlhodi o tla nna kwa bogadi mme o tla palelwa ke go bonana le Modimoeng.

(d) **Boganetsi**

Boganetsi le bona bo tla sekasekwa go totilwe dikarolwana tse tharo tse go builweng ka tsona mo go bothusi jaaka (i) **seakanngwa**, (ii) **motho** le (iii) **selo**.

□ **Seakanngwa: Boitshoko**

Go tshegetsa le go obamela setso sa Batswana ke mmaMatlhodi ke gona go mo thusang gore a tswetelele mo go ganeng gore Matlhodi, morwadie, a nyalwe ke Modimoeng. Se a se itshoketseng le go se tswetelela ke go bona Matlhodi a nyetswe ke Oshupile monna yo o mo pateletsang ena e seng Modimoeng monna yo o ipatletseng ena. Maikaelelo a gagwe ke go bona lenyalo la Matlhodi le Modimoeng le sa atlege.

* **Loso**

Go ya badimong ga Oshupile go dira gore mmaMatlhodi a retelele mo maikaelelong a gagwe. Ka loso lo, phatlha e a bulega mo botshelong jwa ga Matlhodi gonne o sala a se na monna. Phatlha e e bulegileng e, go ya ka keletso le thato ya ga Matlhodi, e tshwanetse go tlatswa ke Modimoeng. Go mo pepeneneng jaanong gore Matlhodi le Modimoeng ba ka nyalana, ba aga lelapa le ba ntseng ba le emetse.

□ **Batho: Obakeng, Modimoeng, Motlhoiwa, kgosi le Sajene Botipe**

* **Obakeng**

Obakeng o ganetsana le maikaelelo a mmaagwe, Matlhodi, a go thibela lenyalo la Matlhodi le Modimoeng monna yo e leng rraagwe. O utswa dikgomo tsa mmuso mme Modimoeng o mo fitlhela tsona mo sekgweng sa gagwe ka lorato lwa botsadi. Obakeng o dumelelwa ke Modimoeng go ya gae go gomotsa mmaagwe fa ena a setse le dikgomo. Kopano ya ga Obakeng le Modimoeng e thusa Matlhodi go atlega kwa bofelong ka go nna mosadi wa ga Modimoeng, e leng sona se mmaMatlhodi a sa se batleng; a se ganang.

* **Modimoeng**

O ema Obakeng nokeng ka go mo thusa go ipusolosetsa mo go barwa ba ga Tukisang. O fitlhela Obakeng dikgomo tse o di utswitseng mo sekgweng fa Obakeng ena a boela gae go ya go tlhola mmaagwe. O fedisa batho ba ba bogisang Obakeng e bong boMokotedi ka go ba gapa mmogo le metlhape ya bona. O latlhela barwa ba ga Tukisang ka fa logageng gonne

ba tshwenyana le Obakeng le Matlhodi. Ka go fenyha baba ba kgosi, boSerokolo le go ntsha Sajene Botipe ka fa logageng, Modimoeng o a gololwa e bile o letlelelwa go nna mo Phiritona. O kopanngwa le Matlhodi mme e nna monna le mosadi. Ka jalo, mmaMatlhodi o itaya kwa ntle jaaka tlhobolo ya bujane.

* **Motlhoiwa**

Ke mongwe wa lekoko la ga boObakeng yo le ena a thusang Matlhodi mo maikaelelong a gagwe a go lwela ditshiamelo tsa basadi. O fentsha Modimoeng baba ba kgosi mme e bile o tsibosa boModimoeng ka ga go tshwarwa ga bona ke Sajene Botipe. Dithuso tsa gagwe di dira Modimoeng motlotlegi yo o kutlwelobotlhoko ka e bile a letlelelwa go aga lelapa le Matlhodi mo Phiritona. Ka go rialo, mmaagwe Matlhodi o a fenngwa mo maikaelelong a gagwe a go gana pelo e ja serati e e reng Matlhodi a nyalwe ke mokapelo wa gagwe, Modimoeng.

* **Kgosi**

Kgosi e faloswa ke Modimoeng mo go thotšweng ga yona ke boSerekolo. E laela gore Modimoeng a gololwe mme a letlelelwe go nna le batho mo Phiritona, a se tlhole a nna kwa sekgweng. Ka go dira jalo, kgosi e nna kgatlhanong le maikaelelo a mmaMatlhodi a go thibela lenyalo la morwadie le Modimoeng.

* **Sajene Botipe**

O ntshiwa ka fa logageng ke boModimoeng. Go na le gore a ba tshware morago ga tiragalo eo, o a ba golola e bile ba nna ditsala tse dikgolo tsa

boikanyo. O dumelana le kgosi gore boModimoeng ba se isiwe kwa kgolegelong. Se, se golaganya Modimoeng le moratiwa wa gagwe wa bogologolo, Matlhodi. Ka kgololosego ya banna ba, maikaelelo a mmaMatlhodi a retelelwa ke go atlega.

(e) Bothusegi

Maikaelelo a mosadimogolo mmaMatlhodi a reteletswe ke go atlega ka go re kwa bokhutlong Matlhodi le Modimoeng e nna monna le mosadi, ba aga lelapa mme go nna le boitumelo. Ka jalo, go ka twe Matlhodi o atlegile mo go lweleng ditshiamelo tsa basadi ka gonne kwa bofelong e nna ena mofenyi.

Tshosobanyo ya tiriso ya baanelwa ba diteng

Fa go dirwa tshosobanyo ya kamano ya baanelwabagolo ba, **mogamediwa** le **moganetsi** go lemogilwe pharologano mo go **tebagano**, **bokgontshi** le **bothusegi**. Go bonagetse kamano mo go **bothusi** le **boganetsi**. Se, se tlhalosa gore **bothusi** ba **mogamediwa** bo tsamaelana le **boganetsi** ba **moganetsi** fa **bothusi** ba **moganetsi** bo amana le **boganetsi** jwa ga **mogamediwa**.

Kamano ya mogamediwa le moganetsi malebana le bothusi le boganetsi e ka akarediwa ka **seralo** se:

Mogamediwa	Mogamedi
<p style="text-align: center;">Bothusi</p> <p>(i) Seakanngwa: Boitshoko le loso</p> <p>(ii) Batho: Obakeng, Modimoeng, Motlhoiwa, kgosi le sajene Botipe</p> <p>(iii) Dilo: Dikgomo, sekgwa le logaga</p>	<p style="text-align: center;">Bothusi</p> <p>(i) Seakanngwa: Melao ya setso sa Setswana</p> <p>(ii) Batho: Tukisang le babogadi ba ga Matlhodi</p> <p>(iii) Dilo: Lelapa la Matlhodi, koloi le magadi</p>
<p style="text-align: center;">Bogamedi</p> <p>(i) Seakanngwa: Melao ya setso sa Setswana</p> <p>(ii) Batho: Tukisang le babogadi ba ga Matlhodi</p> <p>(iii) Dilo: Lelapa la Matlhodi, koloi le magadi.</p>	<p style="text-align: center;">Bogamedi</p> <p>(i) Seakanngwa: Boitshoko le loso</p> <p>(ii) Batho: Obakeng, Modimoeng, Motlhoiwa, kgosi le Sajene Botipe</p> <p>(iii) Dilo: Dikgomo, sekgwa le logaga</p>

2.5.3 Ditiragalo

Go ya ka Phala (1999: 22), ditiragalo ke elemente ya bobedi ya diteng. Chatman (1988: 4), Grobler (1989: 246), Mojalefa (1995: 45) le Malimabe (1998: 15) ba tthalosa gore ditiragalo ke dilo tse di diragalelang baanelwa kgotsa ditiro tse di dirwang ke baanelwa.

Groenewald (1991: 19) le Strachan (1988: 7), ba tlaleletsa ka go re ditiragalo tse di a latelana.

Strachan (1988: 7) a re:

‘n Gebeurtenis word veroorsaak of ondergaan deur akteurs en impliseer die oorgang van een toestand na ‘n ander toestand.

Puo e ya ga Strachan e gatelela go latelana ga ditiragalo tse di dirwang ke baanelwa. Rimmon-Kenan (1983: 15) o dumelana le basekaseki ba ka go re ditiragalo ke dilo tse di diragalelang baanelwa mme a re ga di a tshwanela go diragala fela, di tshwanetse go tlisa diphetogo.

Lebaka (1999: 43) o netefatsa kakanyo e ka go re fa go buiwa ka ditiragalo, tiro ya ntlha ya mmuisi ke go lemoga ditiragalo tse tsotlhe tsa setlhangwa mme ya bofelo ke go golaganya ditiragalo sentle ka go latelelana ga tsona gore diteng di lemogiwe.

Tatelano e e buiwang ke batiori ba ba fa godimo ba, e lemogiwa ka go tlhophiwa ga ditiragalo go tloga go tiragalo ya ntlha go fitlha mo go ya bofelo.

Go ka akaretswa dikakanyo tsa basekaseki ba, ka puo ya ga Chapole le ba bangwe (1992: 45) fa ba re ditiragalo mo setlhangweng di akaretsa dilo tse tharo tse di latelang:

- se baanelwa ba se dirang mo lefatsheng le le tlhodilweng ke mokwadi

- se baanelwa ba se akanyang le se se diragalang mo megopolong ya bona le
- ditiragalo tse di tlogetsweng, tse mmuisi mo gongwe a ka kgonang go itlaletsa tsona.

2.5.3.1 Ditiragalo tsa diteng

2.5.3.2 Matseno

Strachan (1988: 7) le Mojalefa (1997: 8) ba gatelela gore ditiragalo tsa diteng di lemogiwa ka latelano mme ditiragalo tse di farologannngwa ka ntlha ya gore di a fetoga. Go na le ditheo (principles) tse di rileng tse di lemosang mo tiragalo nngwe le nngwe e simololang le mo e felelang teng. Ka jalo, kgang e, e botlhokwa thata gone letsatsi lengwe le lengwe le tletse ka ditiragalo tse e leng karolo ya botshelo. Ke tsona ditiragalo tse di golaganeng le diteng tsa setlhangwa.

Go ya ka Lebaka (1999: 44) mo botshelong go na le se mokwadi a se lemogang e leng, setlhogo, mme ke sona se a ratang go se re tlotlela. Fa a se tlhagisa mokwadi o tlhopha tse di tshwanetseng fela. Ke ka ntlha e setlhogo se leng setheo kgotsa mfama wa ntlha go lemosa mmuisi ditiragalo.

Fa go batlisiswa ka ga setlhogo sa *Bogosi Kupe*, ditshiamelo tsa basadi mabapi le tsa lorato, go lemogilwe dintlha tse di latelang:

- * Go na le batho ba ba ratanang (Matlhodi le Modimoeng)
- * Go ratana go a thibelwa (ke mmaMatlhodi)

Ditiragalo tsa padi e, di tlile go aroganngwa ka mefuta e mebedi e:

- Mofuta o o botlhokwa wa ditiragalo tse dikgolo
- Mofuta wa ditiragalopotlana kgotsa ditiragalotlaleletso
- **Mofuta o o botlhokwa wa ditiragalo tse dikgolo**

Mojalefa (1997: 9) le Malimabe (1998: 7) ba bua gore mofuta o wa ditiragalo ke ona o mogolo o o bopang kanelo mme o laolwa ke setlhogo. Mofuta o wa ditiragalo tse dikgolo o ile go kgaoganngwa ka dikarolo di le tharo e leng:

- **Mofuta wa ditiragalo tsa ntlha: Go ratana ga Matlhodi le Modimoeng**

Mojalefa (1995: 22) o tlhalosa gore mofuta o ke ditiragalo tse di botlhokwa tsa ntlha. Tiragalo e e botlhokwa ya ntlha ke tiragalo e kgolo e e akaretsang matseno a setlhangwa. Mo go *Bogosi Kupe* tiragalo e e botlhokwa ke ya go ratana ga Matlhodi le Modimoeng.

- **Mofuta wa ditiragalo tsa fa gare: Go thibelwa ga lorato**

Mojalefa (1995: 22) o tlhalosa fa mofuta o, o lebagane le tiragalo e e botlhokwa ya fa gare. E, ke tiragalo e e botlhokwa e e leng e kgolo mme e akaretsa ditiragalo tsotlhe tse di fa gare tsa setlhangwa. Tiragalo e e botlhokwa e e fa gare, yona e lebagane le go thibelwa ga go ratana ga Matlhodi le Modimoeng.

- **Mofuta wa bofelo wa ditiragalo: Lenyalo la Matlhodi le Modimoeng**

Mojalefa (1995: 23) o tthalosa gore mofuta o, o lebagane le tiragalo e e botlhokwa ya bofelo. Ke tiragalo e kgolo e e akaretsang ditiragalo tsotlhe tsa bofelo jwa setlhangwa. Mo go *Bogosi Kupe*, tiragalo e e botlhokwa ya bofelo ke lenyalo la Matlhodi le Modimoeng.

Jaanong, go tlile go sekasekwa ditiragalo tsa padi ya *Bogosi Kupe* go ya ka mofuta e meraro e e tthalositsweng mo godimo mo.

2.5.3.3 Ditiragalo (ka botsona)

Fa go buiwa ka ditiragalo go tsepamisiwa ditiragalopotlana kgotsa ditiragalotlaleletso tse di bopang ditiragalo tsa mofuta e meraro e e setseng e tthalositwe fa godimo.

* **Mofuta wa ditiragalo tsa ntlha: Lorato lwa Matlhodi le Modimoeng**

Matlhodi le Modimoeng ba tthagisiwa e le baratani ba mmatota go tloga kwa tshimologong ya kgang ya buka ya *Bogosi Kupe*. Ena o ikemiseditse go nyalwa ke Modimoeng, monna wa pelo ya gagwe. Le fa batho ba Magogong ba bua bobele ka ena ba re ke lefetwa, o itshela moriti o tsididi ka gone a itse go re o ya go nyalwa ke monna yo a mo ratang tota.

Se se botlhokwa mo go Matlhodi ke lorato lo lo tukang molelo lo a nang le lona mo go Modimoeng. Lona lorato lo, ke lona lo lo dirang gore Matlhodi a se ke a lebala Modimoeng le fa a nyadisitswe Oshupile. Kgang e

Matlhodi a sa utlwaneng le yona ke ya ga mmaagwe ya go re a mo pateletse Oshupile, monna yo a iseng a ke a mmone le fa e le ka leitlho e bile a ise a ke a mo rate. O kopana le Modimoeng mo sephiring e bile o a ima. Pele ga lenyalo la gagwe, o bolelela Modimoeng gore a itse fa a neela Oshupile sebele sa gagwe mme pelo yona e sala le ena. Se se bontsha fa Matlhodi a rata Modimoeng ka la o ka swa nka go ja.

O ya kwa bogadi. O fitlha a nna bodipa mo go Oshupile le bagaabo. O itirela boithatelo ka maikaelelo a go re ba tla mo koba gore a boelane le wa pelo ya gagwe. O koafatsa Oshupile le go feta ka go mmogisa gonne a sa fitlhe gore ga a mo rate.

* Mofuta wa ditiragalo tsa fa gare: Go thibelwa ga lenyalo la Matlhodi le Modimoeng

Maikaelelo a magolo a ga mmaMatlhodi ke go thibela lenyalo la Matlhodi le Modimoeng. Maikaelelo a, a tiholwa le go thusiwa ke go re mmaMatlhodi ke motshegetsi yo mogolo wa melao ya setso sa Setswana mabapi le tsa lenyalo. Ke ka ntlha e a pateletsang Matlhodi monna yo o ratwang ke ena, Oshupile, monna yo a mmatletseng ena. Go netefatsa maikaelelo a gagwe, o batlela Matlhodi koloi ya go rwala diaparo le didirisiwa tsa basadi tsa lelapa jaaka, metshe le meseme go mo isa kwa bogadi.

* Mofuta wa bofelo wa ditiragalo: Lenyalo la Matlhodi le Modimoeng

Kwa bokhutlong, Matlhodi o nyalwa ke Modimoeng monna yo a mo ratang, yo a ntseng a mo letetse go tloga bogologolo. Maikaelelo a gagwe a go

Iwela ditshiamelo tsa basadi a atlega. Ba aga lelapa mmogo mo Phiritona. Ba nna le morwa wa bone, Obakeng, ena yo o ba golagantseng ka go utswa dikgomo tsa mmuso. Maikaelelo a mmaagwe Matlhodi a go thibela lenyalo le, ga a atlege mme a itaya kwa ntle jaaka tlhobolo ya bujane.

Mefuta e meraro e ya ditiragalo e tlhalositswe e le wa ntlha, wa fa gare le wa bofelo. Mefuta e, ke yona e setlhangwa se theilweng mo godimo ga yona. Se se botlhokwa mo mefuteng e ya ditiragalo ke setlhogo gonne ke sona se se akareletsang le go laola ditiragalo tsotlhe tsa diteng. Go tla latela mofuta wa bobedi wa ditiragalo e leng ditiragalopotlana kgotsa ditiragalotlaleletso.

- **Mofuta wa ditiragalopotlana kgotsa ditiragalotlaleletso**

Lebaka (1999: 46) a re fa go buiwa ka mofuta o wa ditiragalopotlana kgotsa ditiragalotlaleletso go lebagannngwa ditiragalo tse dinnye tse di bopang mefuta e meraro ya ditiragalo tsa ntlha, tsa fa gare le tsa bokhutlo. O tswelala pele ka go re tiro e kgolo ya ditiragalopotlana kgotsa ditiragalotlaleletso ke go tlaleletsa mefuta e megolo. Mojalefa (1997: 11) a re mofuta o le ona o bopilwe ka dikarolo di le pedi e leng ditiragalotebagano le ditiragalo tse di tlaleletsang.

Fa a tlhalosa ditiragalotebagano a re ke ditiragalopotlana tse di bopang ditiragalo tse di botlhokwa, ke go re ditiragalo tse di botlhokwa tse dikgolo di theilwe ka tsona. Ditiragalo tse, le tsona di laolwa ke setlhogo ga mmogo le dielemente tsa diteng (baanelwa le tikologo).

Taolo ya setlhogo mo go ditiragalotebagano ga e na maatla jaaka mo go mofuta o mogolo wa ditiragalo. O tswelala pele go tlhalosa ditiragalo tse

di tlaleletsang gore ke ditiragalo tse di lebaganeng le go oketsa kanelo fela. Le fa di ka tloswa, kgang ya setlhangwa e ka se phuthame. Mofuta o wa ditiragalotebagano o laolwa ke tikologo. Se se raya gore tikologo, e na le maatla mo taolong ya ditiragalotebagano. Fa go fetoga nako kgotsa lefelo, tiragalo le yona e a fetoga.

Tlhotlhomisi e, e ya go kopanya ditiragalotebagano le ditiragalopotlana kgotsa ditiragalotlaleletso ka fa tlase ga mofuta o monnye wa ditiragalo ka gonne bobedi bo bopa mofuta o le mongwe e bong ditiragalopotlana. Jaanong go ya go lekolwa ditiragalopotlana ka go tlhokomela (a) moanelwa, (b) nako le (c) lefelo, fa di fetoga.

Go tlile go sekasekwa dikinolo tsa ditiragalopotlana di sekae tse di dirisitsweng ke mokwadi go sedifatsa phetogo e.

(a) Phetogo ya baanelwa

Morago ga tiragalo ya Matlhodi ya go laleletsa Modimoeng kwa gaabo, ba fitlhela mmaMatlhodi a le ka fa ntlwaneng a gamola dintshe. Modimoeng o tsena ka fa ntlwaneng a le esi, mme a ya kwa motsheo a ikogona a bapile le lesokwane. O buisana le mmaMatlhodi ka tsa segosametsi (ts. 31).

Fa go ka lebeletswa temana e e fa godimo e ka kelotlhoko, go tla lemogiwa gore go na le ditiragalo tse pedi mme tsona ke:

- (i) MmaMatlhodi o gamola dintshe.
- (ii) Modimoeng o goroga a le esi ka fa ntlwaneng mme o buisana le mmaagwe Matlhodi.

Go diragala tiragalo ya ntlha, ya go gamola dintshe, fa e fela go simolola ya bobedi mme go lemogiwa phetogo e e golaganeng le Modimoeng. Fa morago ga tiragalo e ya go goroga fa ntlwaneng, go simolola tiragalo e nngwe ya go buisana ga **Modimoeng** le **mmaMatlhodi**.

(b) Phetogo ya nako

Go ne go le mo mosong fa Obakeng a ntsha dipholo gore di ye kwa masimong. Mmaagwe o ikaelela gore e re fa letsatsi le phirima a bo a beile tema ... (ts. 10).

Go diragala ditiragalo tse pedi mo temaneng e mme tsona ke tse:

- (i) Obakeng o ntsha dipholo mo mosong.
- (ii) O baya tema pele letsatsi le phirima.

Tiragalo ya go ntsha dipholo, e le ya ntlha e diragala mo mosong fa tiragalo ya bobedi, ya go baya tema yona e diragala **motshegare pele letsatsi le phirima**. Go tlhagelela **phetogo** ya nako ke go re mo mosong le motshegare pele letsatsi le wela.

(c) Phetogo ya lefelo

BoSerokolo ba ne ba thophile kgosi ya Phiritona mme Motlhoiwa le boModimoeng ba ne ba ba sala morago go fologela ka tselana e e lebang kwa letsheng. Fa ba fitlha fa setlhatshaneng sa mokgalo, Motlhoiwa a re ba lete fa teng (ts. 66).

Ditiragalo tse di tlhagisiwang mo ke tse di latelang:

- (i) Ba fologela ka tselana e e lebang kwa letsheng.
- (ii) Ba ba leta mo setlhatshaneng sa mokgalo.

Tiragalo ya ntlha e diragalela mo **letsheng** mme e fetogela go tiragalo ya bobedi ya go ba leta mo **setlhatshaneng**. Mafelo a mabedi a, a farologane ka e le mo letsheng le mo setlhatshaneng. Ka jalo, go nnile le **phetogo ya lefelo**.

Go ka konotelelwa ka go re fa go buiwa ka ditiragalo go tlhokomelwa thata phetogo e e tlhagelelang mo tsamaong ya nako le lefelo.

2.5.4 Tikologo

Fa a bua ka tikologo, Phala (1999: 23) a re e lebagane le dinako ga mmogo le mafelo a ditiragalo tsa setlhangwa sengwe le sengwe di diragalelang mo go ona. Sebate (1992: 9) a re fa go buiwa ka tikologo ga go tewe lefelo le le rileng fela, mme go akaretswa le nako e ditiragalo di diragalang ka yona. O tlaelelsa ka go re tikologo e akareletsa dilo dingwe jaaka puo, mekgwa ya batho, meaparo, ditsela tsa go akanya, makoa a batho le dinako tse ditiragalo di diragalang mo go tsona. Tse tsotlhe tse, di botlhokwa mo go bopeng tikologo.

Fa a tlhalosa kakanyo e, tikologo, Abrams (1971: 157) a re:

Setting of a narrative or dramatic work is the general locale and the historical time in which its action occurs.

Puo ya ga Abrams e tlhalosa gore tikologo e na le dikarolwana tse pedi e leng (a) lefelo (locale) le (b) nako ya ditiragalo (historical time).

Tlhotlhomisi e, e ile go lekola tikologo e e nang le dikarolwana tse pedi tse di tlhalositsweng ke Abrams mo godimo mo.

2.5.4.1 *Nako*

Lebaka (1999: 50) a re nako ke elemente ya boraro ya diteng. Genette (1980: 33), Rimmon-Kenan (1983: 44), Chatman (1988: 62) le Cohan le Shires (1988: 84), ba re go na le nako ya setlhangwa le nako ya ditiragalo.

Fa go tsweledisiwa pele kgang e, Rimmon-Kenan (1983: 44) a re:

Time in a narrative fiction can be defined as the relations of chronology between story and text.

Go gatelelwa gore nako ya setlhangwa le nako ya kanelo ke dinako tse di nang le kamano. Yona nako e ya hisetori (ditiragalo) e na le mo e simololang le mo e felelang teng.

Mojalefa (1993: 64) o konosetsa kakanyo e ka go re nako ke lebaka leo ditiragalo di diragalang mo go lona ka go latelana go tloga mo nakong e e fetileng, go fitlha mo nakong ya jaanong, go tsenelela mo nakong e e tlang. Tiro e tona ya nako ke go tlhokomela mabaka a a jaaka **metsotso**, **letsatsi**, **kgwedi** le **ngwaga**. Nako e thusa gape le go lemoga tatelano ya ditiragalo.

2.5.4.2 *Lefelo*

Mampho (1999: 18) a re lefelo ke elemente ya bone e bile ke ya bofelo ya diteng. Mtombela (1992: 10), Lebaka (1999: 58) le Phala (1999: 26), bona ba re lefelo ke mo ditiragalo di diragalelang teng.

Vandermoere (1982: 124), ena o di baya jaana:

It is impossible to create figures, events and actions without at the same time creating space in which figures exist and move, and in which events and actions take place.

Lefelo le botlhokwa ka go re ke mo ditiragalo di diragalelang teng. Mafelo ga se ao a ka tswelediwang ke mokwadi fela ka gone ka nako e nngwe go a direga gore mokwadi a se ke a a tlhagisa mme a bontshe ka ditiragalo le didiriswa jaaka gongwe mo phaposing ya boapelo (seka; pitsa, lefetlho, bupi le setofo). Mafelo a mofuta oo fa, a ka se bontshiwe ke mokwadi, mmuisi o ka itharonela ona, (Ntombela, 1992: 10).

Chatman (1988: 96) le Vandermoere (1982: 124) ba ruma ka go re lefelo le na le mofuta e mebedi e e rileng:

- (a) Lefelo le le kaegang fela ka didiriswa le ditiragalo (discourse space) le
- (b) lefelo le le tlhalositsweng ka botlalo e bile le ka tshwantshangwa le lefelo la tota le le itsegeng (story space).

Mefuta e e tla tlhalosiwa ka boleele fa go sekasekwa tiriso ya tikologo.

2.5.4.3 *Nako*

Lebaka (1999: 51) le Phala (1999: 46), ba arologanya nako ka dikarolwana tse tharo e leng (a) nako e e rileng, (b) nako ya ditiragalo le (c) nako ya tsa loago.

(a) **Nako e e rileng**

Mojalefa (1997: 25), a re nako e e rileng ke nako e e se nang tshimologo le bofelo. Ke nako e e tshwanang le **bosigo, motshegare, mariga le selemo**. Phala (1999: 50) a re nako e, e akanngwa ke mokwadi kgotsa mokwadi a ka nna a se e bue gotlhelele, mme mmuisi a ikakanyetsa yona. Go tla nopolwa dikao di le mmalwanyana go netefatsa kang e.

- **Motshegare**, Obakeng a golola dipholo gore di ye go nwa metsi, (ts. 12).
- **Gompieno** o rakanye le nna sentle, ga o kitla o tlhola o bua magatwe (ts. 14)...
- Tukisang a itse gore barongwa ba tshwanetse go goroga **mo mesong** (ts. 22).
- **Maitseboa** a letsatsi la borobong a fitlha mo bathong ba Modimo, ba agile ba le bosu mo sekgweng (ts. 49).
- **Ka mahube a basadi** ba felela mo kgotla ... (ts. 28).

- Bakwena, go puo mo motseng go re banna ba bangwe - ba lekgotla - ba lala ba tshwara makgotla - a ke re dikhuduthamaga - **bosigo** (ts. 61).

Dinopolo tsa dinako tse di filweng fa godimo fa, e leng motshegare, gompieno, mo mosong, maitseboa le bosigo, ga go itsiwe mo di simololang le mo di felelang teng. Fela di botlhokwa ka go re go diragatse ditiragalo tse di tlotlegang tse di botlhokwa mo go tsona. **Gompieno** ke nako e Obakeng a kopaneng le Modimoeng, e leng rraagwe lwa ntlha kwa sekgweng fa a ne a gapa dikgomo tsa mmuso. **Ka mahube a basadi**, ke nako ya mo mesong pele ga sethoboloko, mme ka yona nako e, banna ba lekgotla ba ne ba phuthegela kwa kgotla go ya go utlwa gore barongwa ba ntlha ba ba neng ba romilwe ke kgosi go ya go tsaya kgomo kwa morakeng wa ga Tukisang, ba jelwe ke eng. Kgosi ya Phiritona e ne e batla go itse gore ke bomang banna ba lekgotla ba ba neng ba tshwara dikhuduthamaga **bosigo**. Dinako tse di bontshiwang tse, ke dinako tse di akanngwang fela mme ga go na bonnete gore di simolola ka nako efe le gore di felela ka nako efe. **Motshegare** le **bosigo** ke dinako tse di farologaneng mme ga di na bolekanyetso. Ke ka ntlha e go buiwang ka nako e e rileng.

(b) Nako ya ditiragalo

Mojalefa (1997: 25) o tthalosa nako e gore ke nako e e nang le tshimologo le bofelo jaaka **ura**, **letsatsi**, **beke**, **kgwedi** le **ngwaga**. Ke nako e e sa akanngweng ka gone e na le bolekanyetso. Go tla neelwa dinopolo di sekae go tswa mo pading ya *Bogosi Kupe*.

- E ne e le **kgwedi** ya borobong mogatse a le mo motseng ... (ts. 5).

- Tukisang o ne a batla gore Matlhodi a tseye keletso ya gagwe ... gangwe mo **ngwageng**, (ts. 10).
- Barongwa ba fitlha ba ema ka ene ga ba ga feta **ura** (ts. 17).
- Obakeng a ema fa lotlhaka lo simologang gone, a reetsa dinonyane, **beke ya boraro** morago ga go boa kwa Sefatlhane (ts. 30).

Dinako tse di ntshofaditsweng tse, **ngwaga, ura, letsatsi, motsotso, beke**, ga di akanngwe, mokwadi wa setlhangwa o di bua phaa! Ke dinako tse di nang le tshimologo le bofelo. Fa e le ura, go a itsege gore e simolola kae, e felelela kae le gore e na le metsotso e mekae. Mo tsebeng ya botlhano ya setlhangwa se, *Bogosi Kupe*, babogadi ba Matlhodi ba ne ba itse gore ke kgwedi ya borobong Matlhodi a le fa Phiritona mme o setse a goletswe. Se, se raya gore ba ne ba itse gore ngwaga o na le dikgwedi tse kae, le gore o simolola ka kgwedi ya ntlha e leng Ferikgong e bile o felela ka ya bosomepedi e leng Sedimonthole. Morago ga **beke ya boraro**, fa a sena go gomotsa mmaagwe, Obakeng o boela kwa sekgweng go ya go nna le rraagwe e leng Modimoeng. Fa e le beke go itsiwe sentle gore e na le malatsi a a supang le gore e simolola ka letsatsi la ntlha e leng Tsatsi la Tshipi (Sontaga) mme e felelela ka labosupa e leng Lamatlatso.

Mofuta o wa nako o bothokwa ka gonne o lemosa nako e ditiragalo tse di bothokwa di diragalang ka yona.

(c) Nako ya tsa Loago

Lebaka (1999: 52) a re nako ya tsa loago ke nako e e tswedisang le go fetola seemo sa dilo. Ka yona go kgonwa go bonwa se se diragalang le se se ka diragalang morago ga foo. Kanelo ya mokwadi e lebagane le nako ya bogologolo e e fetogang le mabaka. Go tthalosa nako e, go tla neelwa dikao

di se kae fela go tiisa kgang ya mosekaseki.

- A gakologelwa **sekei sa Magogong; mogolokwane wa tsatsi** leo o ne o sa ntse o lela mo tsebeng tsa gagwe jaaka **meepelwana ya batlhabani ba kgatlhantshiwa ke bothepa bo letse bo tswa go isa marago kgosing** (ts. 1).
- **Mokoro wa tloga ka lobelo;** kwa morago go tlhaga phefo e tsiditsana. Gangwe le gape monna a tlhaba **ka serapo mo loboteng lwa mogogoro** go fapoga maje kgotsa go fokotsa lobelo (ts. 33).
- **Ka fa letsogong la molema e le mošate. Go pota motse ka kwa e le dikgaga** tsa Phiritona, go bapa le tsona **ka fa borwa e le bodiba** (ts. 35).
- **Malalediwa a kgosi a phuthega ka makatlanamane** go tloga ka tsatsi la bobedi pele ga la Tsalo: **go tloga Magogong, Boratelo, Matlhomabedi, Madipalesa le Kgotlhakaletswele,** le mo metsaneng e mengwe ka fa dithoko. Kgosi e tlhophile rre Mmusi go amogela baeng. **Le fa ka tlwaelo naka e ne e tshwanetse go lela tsatsi le ntsha nko,** banna ba lekgotla ba dumelana le kgosi gore **mokuelakgosi a tlhatlose lentswe la gagwe di bolola gore ba ba phaketseng kwa magaeng le bone ba fitlhele moletlo o ise o fele** (ts. 89).

Mafoko a a ntshofaditsweng, a bontsha nako ya bogologolo e seng ya gompieno.

Fa Monyaise a bua ka **sekei le meepelwane ya batlhabani ba kgatlhantshiwa ke bothepa bo letse bo tswa go isa marago kwa kgosing,** o a bo a ne a tlhalosetsa babuisi ka dilo tse di neng di dirwa kwa magaeng mo nakong ya bogologolo. O bua gape ka mekoro e leng mofuta mongwe

wa dipalangwa. Ka yona batho ba ne ba kgona go ya kwa mafelong a a farologaneng mo malobeng. Mekoro e, e tshwana le dikepe tse di dirisiwang gompieno go ralala dinoka le mawatle go isa batho kwa mafelong a a rileng. Mokwadi o umaka **dikgaga tsa Phirotona** mo go neng go nna Modimoeng morago ga go gannwa ka mosadi ke mmaMatlhodi. Modimoeng o dira ditiro tse di dumelesegang le tse di sa amogelesegeng teng mo dikgageng tse, e leng selo se se sa tlwaelegang mo dinakong tsa gompieno. Sengwe se se sa tsamaelanang le nako e ya bogologolo ke fa mokwadi a bua ka **fantisi le mapodisa**. Mo **fantising** Obakeng o reka dikgomo tsa mekodie mme o di ananya ka tsa mmuso. **Mapodisa** a dira ditlhotlhomiso ka go utswiwa ga dikgomo tsa mmuso le go thopiwa ga kgosi ya Phiritona. **Fantisi le mapodisa** ke dilo tsa gompieno, fela o ka re ka nako e di neng di dirisiwa go ne go setse go na le go kopana ga nako ya bogologolo le ya gompieno. Ke ka ntlha e mokwadi a di umakileng.

Mofuta o wa nako o bontsha pharologano magareng ga batho ba bogologolo le ba gompieno. Ka go rialo, go ka twe o thusa mmuisi go lemoga phedisano ya batho.

2.5.4.3 Tekanyetso ya nako

Nako ya padi ya *Bogosi Kupe* e ile go lekanyetswa mme go tla tlhokomelwa (a) nako e e buiwang le (b) nako e e akanngwang.

(a) **Nako e e buiwang ke mokwadi**

Ditiragalo

1. Mokwadi o tsweledisa nako ya ntlha ka fa bukeng e leng nako ya gore lenyalo la Matlhodi le diragala a le **dinyaga di le masome a mararo** (ts. 4).
2. Morago ga tiragalo ya lenyalo go fetile **malatsi a mararo** ke fa Matlhodi a tsosiwa mo maibing ke modumo wa batho (ts. 4).
3. Morago ga malatsi a mararo, mokwadi o bua ka **dikgwedi tse robong** mo Matlhodi a neng a bonwa lwa ntlha ke batho mo motseng (ts. 5).
4. Fa a sena go bonwa lwa ntlha mo motseng ka kgwedi ya borobong, Matlhodi o iphokisa phefo le mogatse ka **Tsatsi la Tsalo** (ts. 9).
5. **Ka letsatsi la bothano** morago ga go tlhokafala ga Oshupile, Matlhodi o thusa Obakeng go lema (ts. 9).
6. Obakeng o fetwa ke morwa wa ga Tukisang yo mogolo ka **dinyaga tse tlhano** fa wa bobedi ena a mo feta **ka tse tharo** mme wa bofelo e le molekane wa ga Obakeng (ts. 10).
7. Fa Tukisang a sena go tshwarisa Obakeng kwa mošate, barongwa ba lata Obakeng go tla go sekisiwa, ba ema ka ena ga ba ga **feta ura** (ts. 17).
8. Kwa kgotla Tukisang o atholelwa kgomo e e neng e le **letsatsi la bobedi** barongwa ba e latile (ts. 26).
9. Morago ga malatsi a mabedi ao, go ntshiwa barongwa ba bane go tsamaya le Tukisang mme o ema **metsotso e mebedi ... e meraro ...** a bo a tloga ka lobelo fa a bona metlaagana e jewa ke molelo (ts. 26).
10. Fa tiragalo e ya ga Tukisang e sena go diragala morago ga **beke tse tharo**, Obakeng o boela kwa go Modimoeng kwa sekgweng (ts. 30).

11. Fa Obakeng a sena go fitlha kwa go Modimoeng morago ga beke tseo tse tharo, Modimoeng o gakologelwa letsatsi la bogologolo fa a kopana le mosetsana a tswa kwa nokeng go setse go fetile **masome a mabedi** a dinyaga (ts. 31).
12. Modimoeng le Obakeng ba tsaya loeto lwa go bona naga morago ga kgakologelo e. Modimoeng o tsaya **ura** yotlhe go tthatlosa Obakeng ka gonne a gobetse tlhogo (ts. 36).
13. Fa a sena go tthatlosa Obakeng go ne ga feta **ura tse pedi** Modimoeng a ile go tsaya tlhapi kwa mogwaafatsheng (ts. 38).
14. E ne e le **ura tse tharo** Modimoeng a ile fa e tla re a boa a tlhoka Obakeng fa o neng a rapame gona (ts. 39).
15. Morago ga tiragalo ya go gobala, Obakeng o ikutlwa botoka ka **letsatsi la boraro** (ts. 39).
16. Fa Obakeng a sena go ikutlwa botoka ka letsatsi la boraro, o ya le Modimoeng kwa merakeng ya ga Tukisang mo ba fitlhelang Motlhoiwa a momagane ditlhaa ka ntlha ya thothi ya lebese le a neng a le fiwa gangwe **ka letsatsi** kgotsa mo **malatsing a mabedi** (ts. 40).
17. Ba rile ba sena go golola Motlhoiwa, a kgatlhegela go fitlha kwa gae ka bonako gore a bone se se diragetseng **mo bekeng tse pedi** tse o di tlogileng kwa gae (ts. 41).
18. **Ngwaga** morago ga go fitlha fa sekgweng, monna o lekola naga (ts. 41).
19. Fa tiragalo ya go lekola naga e fela morago ga ngwaga modisa o bega go utswiwa ga dikgomo fa Sajene Botipe a tla mmolelela gore morago ga **malatsi a mabedi** o tla mo tthatlhela fa di sa boele mo kampeng (ts. 49).
20. Morago ga tiragalo eo ya ga Sajene Botipe lepodisa la itse gore **fa go ka feta kgwedi** go sa bonale sepe go tla batlwa go itse gore le ntse le dirang (ts. 49).
21. **Go fetile dinyaga di le pedi** go tloga mo tiragalong e Sajene Botipe o neng o bua ka yone, fa lepodisa le tla re le bakile (ts. 49).

22. Ka letsatsi le le latelang mo mosong ke fa go tsena monna yo o **feditse** **beke** a le mo nageng a simolotse ya **bobedi** a batlana le lekaba le le tseneng ka lenga la seloko (ts. 49).
23. Morago ga go begela mapodisa ka go batlana le lekaba, monna o tsena mo bathong ba Modimo go kopa marobalo **ka letsatsi la borobong** (ts. 49).
24. Fa a sena go kopa marobalo ka letsatsi la borobong mo bathong ba Modimo, **go feta beke tse tharo**, a gakgamala go utlwa gore batho bao ke bone ba o ba batlang (ts. 50).
25. Morago ga beke tseo tse tharo, modisa o bua ka mabela gonne e le ene wa ntlha go itshoka **dinyaga tse tharo** (ts. 50).
26. Tiragalo ya go bua ka mabela ga modisa e latelwa ke ya go tsena ga Obakeng mo borekisetso, e le thekiso ya **bofelo ya ngwaga**, yo a gaeletsweng a tla emela **isago** fa rre Masilo a di golola tsotlhe (ts. 50).
27. Fa tiragalo ya thekiso ya bofelo ba ngwaga e fela, ke fa Sajene Botipe yo a leng **mo ngwageng tse di masome a mabedi le botlhano** mo tirong ya bopodisa a tlhoma Obakeng matlho (ts. 51).
28. Tiragalo e ya go tlhoma Obakeng ka matlho, e latelwa ke ya go tshwarwa ga gagwe le go tsamaya le lepodisa go le bontsha kwa a fitlhileng dikgomo tsa mmuso gone fa ba tla kopana le monna a le **mo kgwedding ya bobedi** a batlana le kgomo (ts. 52).
29. **Ka letsatsi le le latelang** ke fa Serokolo a epa pitso ya go tlhotlhomisa ka se se jeleng barwa ba ga Tukisang (ts. 53).
30. Fa morago ga pitso ya boSerokolo ya letsatsi leo, go ne ga **feta beke, mo bekeng ya bobedi** ke fa koloi ya mmuso e tsena ka motse wa Phiritona (ts. 55).
31. Fa morago ga tiragalo eo, ke fa kgosi ya Phiritona e le **mo ngwageng wa masome a mabedi** e ntse e apere nkwe (ts. 55).

32. Morago go tiragalo ya go tsena ga koloi ya mmuso mo motseng ke fa boSerokolo ba botsa mapodisa ka tiragalo ya go utswiwa ga dikgomo e e leng **mo bekeng ya bobedi** (ts. 56).
33. Teng mo pitsong ya boSerokolo le mapodisa ke fa Sajene Botipe a tlhaloseditseng morafe ka ga kgomo ya kupe gore fa dipula di sa ne jaaka **monongwaga**, kgomo eo e ka bolawa ke borole (ts. 62).
34. Morago ga tiragalo ya pitso e, Sajene Botipe o tsena ka fa logageng go thusa boSerokolo, **dikgwedi tse robedi** barwa ba ga Tukisang ba tlhokafaletse ka fa logageng (ts. 71).
35. Go ne ga feta **ura tse tharo** Sajene Botipe a tsene ka fa logageng, **ka ura ya bolesome** ga utlwagala mokgwasa, **morago ga ura** ga tlhaga Obakeng, Motlhoiwa, Modimoeng, Sajene Botipe le lepodisa (ts. 71 - 74).
36. Morago ga go ntshiwa ga boSerokolo ka fa logageng, go ne ga bidiwa pitso fa monna mongwe a le **masome a a supang a dinyaga** a botsa potso (ts. 79).
37. Fa pitso e sena go tswa ke fa Obakeng a bolelela mmaagwe yo o leng **masome a matlhano le bosupa a dinyaga** gore o tlhotse le Modimoeng kwa kgotla (ts. 81).
38. Morago ga loso lwa ga Oshupile ena mmaagwe Obakeng o ne a bala **ngwaga wa ntlha, wa bobedi le wa boraro** a ba a lebala palo, fa a tla itse gore ga go kgakala gore Modimoeng a boele gae (ts. 81).
39. Morago ga loso lwa ga Oshupile, Obakeng a le mo **ngwageng wa masome a mabedi** ke fa a botsa mmaagwe gore Modimoeng ke mang (ts. 83).
40. Fa Obakeng a sena go batla go itse gore Modimoeng ke mang a le **masome a mabedi a dinyaga** mmaagwe o mo laela gore a tsose Motlhoiwa **ka Lwabone** ba ye go tsaya mokoro wa ga Modimoeng kwa sekgweng (ts. 87).
41. **Fa kgwedi ya borataro** e fela morago ga go lata mokoro wa ga Modimoeng kwa sekgweng, ke fa tiro ya go aga mekoro e wetswa mme kgosi e tlhoma **Lwabotlhano wa beke** e e latelang go leka mekoro eo mo bodibeng (ts. 87).

42. Morago ga kgwedi eo ya borataro, **ura pele ga nako e e beilweng**, ke fa go se na fa motho a ka gatang teng (ts. 89).
43. **Ka Lwabotlhano** wa tshipi ya bofelo mo **kgweding ya Lwetse** ka nako ya maneelo ke fa go kgoromeletswa mokoro wa boraro mo metsing (ts. 94).

Go tla tlhokomelwa gore go na le dinako tse di tsamayang di bapile le tse dingwe, ka jalo dinako tseo di ya go balelwa e le nako e le nngwe.

Tiragalo ya fa Obakeng a bolelela mmaagwe gore o tlhotse kwa kgotla le Modimoeng ke fa Matlhodi a le **masome a matlhano le bosupa a dinyaga** (57 years).

Fa go ka ntshiwa **masome a mararo a dinyaga** a fa ditiragalo di simolola mo go **masome a matlhano le bosupa a dinyaga**, gona go ka twe go fitlha ka tiragalo eo, nako ya padi e, e tsamaile dinyaga tse **masome a mabedi** le bosupa a dinyaga (27 years).

Tiragalo e ya morago ga loso lwa go Oshupile ya **dinyaga tse tharo** le tiragalo ya go tokafatsa kgwebo ya mekoro ya **dikgwedi tse thataro**, fa dinako tsa teng di kopanngwa le **masome a mabedi le bosupa a dinyaga**, e ya go nna **masome a mararo a dinyaga le dikgwedi tse thataro** (36 years).

(b) Nako e e akanngwang ke mosekaseki

Dinako tsa ditiragalo tse di tlogetsweng ke mokwadi ke tse di tlhagang ka fa morago ga tiragalo ya lenyalo la Matlhodi le Modimoeng. Tsona di a go akanngwa ka tsela e:

Tiragalo ya thefosano ya dikgomo tse di utswitsweng le ya go tokafatsa kgwebo ya mekorwana ga mmogo le ya go abela bahumanegi leruo di ka akanngwa gore di tsera nako ya go lekana **dikgwedi tse thataro** (6 months) ka gonne ke ditiro tse dinnye tse di sa tseeng nako e telele thata.

Ka jalo, nako yotlhe e e dirisitsweng ke mokwadi fa a kwala padi e ya gagwe, *Bogosi Kupe*, go ka akanngwa gore ke **masome a mararo a dinyaga le dikgwedi tse thataro** fa e kopanngwa le **dikgwedi tse thataro tse di akanngwang** e leng **masome a mararo nngwe a dinyaga**.

Ka jalo, nako yotlhe ya ditiragalo tsa padi e e ka akanngwa go nna dinyaga tse **masome a mararo le bongwe** (31 years).

2.5.4.4 Lefelo

(a) Mafelo a a rileng

Malimabe (1998: 40) a re mafelo a ke a mokwadi a sa a tsepamiseng sentle, jaaka fa a bua ka ga lefelo le lengwe fela a sa bue leina la lone. Go tla nopolwa dikinolo di se kae mo go *Bogosi Kupe* go sedifatsa se se buiwang ka mofuta o wa nako.

- Tukisang o kgoba Matlhodi gore ke ena a dirileng gore Oshupile a tle go swela **mo nageng** (ts. 3).
- Matlhodi o ne a tsosiwa **mo maibing** ke modumo wa batho (ts. 4).
- Leina la ga Modimoeng e ne e le le lešwa **mo ditsebeng** tsa ga monnamogolo Masilo (ts. 13).

- **Mo tseleng** Obakeng o ne a ipotsa gore o tlile go dirang ka barwa ba ga Tukisang ba ba neng ba aga ba mo tlhorisa mme le bona ba ne ba ntse ba ipotsa potso eo **mo megopolong** ya bona (ts. 41).
- Modimoeng o ne a ikaelela go thabuetsa Sajene Botipe le mapodisa a mangwe **mo marageng** fa ba tlile go ba tshwara (ts. 58).

Mafelo a a umakilweng fa, **mo nageng, mo maibing, mo ditsebeng, mo tseleng** le **mo marageng** ke mafelo a a rileng. **Mo maibing** ke lefelo le le rileng ka gonne le tshwana fela le kwa badimong kgotsa kwa legodimong. Fa motho a le mo maibing ga go farologane thata le fa motho a tlhokafetse. Lefelo le a leng mo go lona, ga go itsege gore ke lefelo le le ntseng jang. Ke lefelo le le akanngwang fela. Fa mokwadi a bua ka **tsela** go ka twe o bua ka lefelo le le akanngwang gonne ga a bue gore tiragalo e e rileng e diragalela fa kae mo tseleng. Tiragalo ya go gamarega ga Obakeng fa a sena go tsaya barwa ba ga Tukisang kwa morakeng mme a ba isa kwa logageng ga go itsege go re e tlhagile fa kae mo tseleng.

(b) Mafelo a ditiragalo

Malimabe (1998: 40) o tlhalosa gore mafelo a ke a mokwadi a buang maina a ona, kgotsa mafelo a a leng teng mo pading a a buiwang ke mokwadi. Go tla neelwa dinopolo di le mmalwanyana tsa ga mokwadi go tiisa puo e.

- Matlhodi o ne a sa tlwaela mokgwa o batho ba **Phiritona** ba neng ba ipaakanyetsa Tsatsi la Tsalo ka ona (ts. 4).
- Obakeng o ne a tsile a beile dikgomo mangole go tswa **Sefatlhane** gore e re fa letsatsi le phirima a bo a le gaufi le **Boratelo** (ts. 13).

Phiritona ke kwa bogadi jwa Matlhodi. Go itsege ka go re go kgoreletsa Matlhodi go lwela ditshiamelo tsa gagwe tsa basadi. Ke teng mo mmaagwe Matlhodi a pateleditseng morwadie go nyalwa teng. Teng mo lefelong le ke mo bagaabo Oshupile ba neng ba tlhorisa Matlhodi ka go mmua bobbe ba re ga a rate ngwana wa bona. Ba ne ba ngongoregela fa thoko gore Matlhodi o tsieditse ngwana waabo ka go tla ka mpa ya dikgora. Mokwadi o umaka **Sefatlhane** mo Obakeng a rekileng dikgomo teng mme a di ananya ka tsa mmuso. Dikgomo tse, ke tsona tse di golagantseng Matlhodi le Modimoeng gore maikaelelo a Matlhodi a atlege. Mo **Magogong**, ke mo Modimoeng a kopaneng le Matlhodi lwa ntlha teng mme ba nna baratani.

Ka jalo, mafelo a a ditiragalo a botlhokwa gonne a kaela mo ditiragalo tsa botlhokwa di diragalang le go diragadiwa ke baanelwa teng. Mafelo a a ditiragalo le a a rileng a botlhokwa mo setlhangweng gonne a bontsha fa ditiragalo tse di botlhokwa di diragalelang teng.

2.6 TSHOSOBANYO

Fa go sekasekwa diteng tsa *Bogosi Kupe* go tlhokometswe lenane le: tshosobanyo ya diteng tsa *Bogosi Kupe*, setlhogo e leng ditshiamelo tsa basadi, tlhaloso ya dielemente tse nne tsa diteng e leng baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo. Mo tshekatshekong ya baanelwa go dirisitswe lenane le, tebagano, bokgontshi, boganetsi, bothusi le bothusegi. Kamano magareng ga baanelwa ba diteng le pharologano fa gare ga boganetsi le bothusi di tlhokometswe. Gape go lemogiwe gore boganetsi jwa moganediwa

Matlhodi ke bothusi ba ga moganetsi mmaMatlhodi fa boganetsi ba gagwe e le bothusi ba ga moganediwa Matlhodi.

Mo ditiragalong tsa diteng go lemogilwe mefuta e le mebedi ya ditiragalo e leng mofuta o o bothokwa wa ditiragalo tse dikgolo le mofuta wa ditiragalopotlana kgotsa ditirotlaleletso. Mofuta o mogolo o kgaogantswe ka ditiragalo tsa ntlha, tsa fa gare le tsa bofelo. Mofuta wa ditiragalopotlana kgotsa ditiragalotlaleletso ke ona o bopang ditiragalo tse dikgolo. Tikologo e kgaogantswe ka dikarolo di le pedi: nako le lefelo. Nako e arogantswe ka dikarolwana di le tharo. Tsona ke nako e e rileng, nako ya ditiragalo le nako ya tsa loago. Lefelo le lona le na le dikarolwana di le pedi e bong lefelo le le rileng le lefelo la ditiragalo.

3. KGAOLO YA BORARO

3.1 THULAGANYO

3.1.0 MATSENO

Mo kgaolong e go tlile go sekasekwa thulaganyo jaaka kgato ya bobedi ya setlhangwa.

Kakanyo e, e setse e tthalositswe mo kgaolong ya ntlha. Lebaka (1999: 62) a re thulaganyo ke dikgang tse di rulaganngwang ka mokgwa o o rileng o o tlhagisang maikaelelo a mokwadi. Groenewald (1993: 5) ena a re mokgwa o, o bidiwa thekeniki. Gape o tthalosa gore thulaganyo ke tlhopho ya dithekeniki fa di amana ka botsona, ke go re thekeniki nngwe le nngwe e golagane le morero jaaka moko wa dikgang.

Tlhotlhomisi e, e ile go tlhokomela dikarolwana tse nne tsa thulaganyo. Tsona ke tse:

- * Morero jaaka moko wa dikgang.
- * Moakanyetso
- * Thaetlele
- * Dintlha tse di botlhokwa tsa thulaganyo.

3.1.1 MORERO JAAKA MOKO WA DIKGANG

Mogapi (1982: 40), Shole (1988: 11) le Phala (1999: 54) ba dumalana ka go re morero jaaka moko wa dikgang ke se totatota mokwadi a se rutang babuisi gongwe se a ba tlhagisetsang sona, ke go re se ba se inopololelang

mo setlhangweng sa gagwe.

Ba gatelela go re morero jaaka moko wa dikgang ke molaetsa kgotsa thuto e mokwadi a batlang go e ruta mmuisi.

Cohen (1973: 198), Madden (1979: 134), Cole le Lindemann (1990: 144) ba re morero jaaka moko wa dikgang ke ntlha e e botlhokwa e e bofaganyang poloto, baanelwa, maitshetlego le diponagalo tsa padi. Kwa ntle ga yona, setlhangwa se ka se nne le kgogedi. Ka jalo, morero jaaka moko wa dikgang o botlhokwa mo thulaganyong ya dikgang tsa setlhangwa. Ka ntlha e, o ya go farologanngwa le setlhogo go bontsha pharologano e e leng teng magareng ga tsona. Groenewald (1993: 14) o bua go re pharologano magareng ga morero le setlhogo e ka tlhagisiwa ka mokgwa o o latelang:

Morero jaaka moko wa dikgang	Setlhogo
(i) O tshwaraganya dithekeniki gore di lebagane.	(i) Se tshwaraganya dikgang tsa diteng gore e nne selo se le sengwe.
(ii) O lebagane le letlalo la thulaganyo.	(ii) Se lebagane le letlalo la diteng.
(iii) Ke kgankgolo ya ntlha e e botlhokwa e e laolang thulaganyo ya dikgang gore e nne setlhangwa.	(iii) Ke tshosobanyo ya bofelo ya dikgang tsa diteng.

Mojalefa (1995: 18) o bapisa pharologano magareng ga morero wa dikgang le setlhogo le pharologano e e leng teng fa gare ga thulaganyo le diteng. O tsweledisa pele kakanyo e ka go bontsha mosola o mogolo wa morero gore ke go godisa kgogedi.

Go ka konosediswa ka go re pharologano magareng ga morero jaaka moko wa dikgang le setlhogo e tshwana le pharologano e e leng teng mo gare ga thulaganyo le diteng.

Go ya go lekolwa morero jaaka moko wa dikgang wa padi e, *Bogosi Kupe* go ya ka fa o dirisitsweng ka teng ke mokwadi go godisa kgogedi. Moko wa dikgang wa setlhangwa se o mosekaseki a ikaeletseng go o tlhotlhomisa ke: botlhokwa jwa ditshiamelo tsa basadi.

Thuto e mokwadi a batlang go e ruta babuisi ba setlhangwa sa gagwe ke go ba senolela ka botlhokwa jwa ditshiamelo tsa basadi. Go ya ka ditiragalo tse di amanang le Matlhodi, ditshiamelo tse tsa gagwe tsa basadi di thulana le melao ya setso sa Setswana ya lenyalo. Morero o o botlhokwa o wa ditshiamelo tsa basadi o kगतलhang le morero wa go batlelwa molekane. Ka go rialo, mokwadi o tlhola kगतलhang fa gare ga Matlhodi le Modimoeng jaaka baratani. Mmaagwe Matlhodi o kगतलhang le lenyalo la bona. O pateletsa Matlhodi go nyalwa ke Oshupile monna yo o mmatletseng ena. Mo botshelong jwa bona jwa lenyalo ga go a ka gwa nna monate mme se, se ne sa ba sa tlhola kगतलhang magareng a Obakeng, morwa Matlhodi le Tukisang le barwa ba gagwe. Morago ga go tlhokafala ga Oshupile, tsholofelo ya Matlhodi ya go nyalwa ke Modimoeng, monna yo ena a mo ratang e ne ya gola. Go utswiwa ga dikgomo tsa mmuso ke Obakeng le go faloswa ga kgosi ke Modimoeng mo diatleng tsa baba ba yona, go atametsa Modimoeng kwa go Matlhodi. Modimoeng, Obakeng le Motlhoiwa ke bona

ba ba falosang kgosi mo go thupiweng ke boSerokolo. Kwa morago go bonwa fa Modimoeng a amogelwa mo motseng a bo a nyalana le Matlhodi.

Go ka rungwa ka go re mokwadi ga a lemose babuisi ba gagwe ka ga botlhokwa jwa ditshiamelo tsa basadi fela, o abelana le bona molaetsa o mongwe wa padi e wa go thulana ga setso le segompieno. Kwa bofelong segompieno se a feny a mme segologolo se a phuthama gonne Matlhodi a atlegile mo go lweleng ditshiamelo tsa basadi.

3.1.2 MOAKANYETSO

Fa a tlhalosa moakanyetso, Mojalefa (1994: 63) a re ke motheo kgotsa foreime e go ka tweng kanelo e theilwe mo godimo ga ona. O tswaledisa pele ka go re moakanyetso ke morero kgotsa lenane la paterone ya motheo wa kanelo. Lenane le, le na le dikarolwana tse di botlhokwa tse di laolang thulaganyo ya setlhangwa gore go tle go bonagale morero jaaka maikaelelo a mokwadi go kwala setlhangwa sa gagwe.

Mesola e mebedi ya moakanyetso ke (a) go naya mofuta wa setlhangwa le (b) go thusa mo tshekatshekong ya semelo sa moanelwa.

(a) Pharologanyo ya mofuta ya ditlhangwa.

Tiro e kgolo ya moakanyetso ke go thusa go lemosa mmuisi mofuta o setlhangwa se welang mo go ona. Ke ka ntlha e go nang le setlhangwa sa maitsholo, thuto, lorato, botseka le sa ditshiamelo tsa basadi.

Mo mefuteng e e neilweng fa godimo fa, *Bogosi Kupe* e wela mo go wa ditshiamelo tsa basadi. Go ya go sekasekwa ntlha e ka bokhutshwane.

Matlhodi le Modimoeng ke baratani. MmaMatlhodi o kgatlhanong le lenyalo la bona. O pateletsa Matlhodi go nyalwa ke Oshupile monna yo o mmatletseng ena. Tsêô e ya Setswana e kgatlhanong le tsamaiso ya lenyalo la segompieno mo motho a ipatlelang molekane mme ba nyala gongwe le gongwe kwa bone ba ratang teng ntle le dikgoreletsi tsa setso. Kwa bogadi, Matlhodi o bogisiwa ke kgaitsadiagwe, Tukisang, ka go mo kgoba ka mafoko gore ke ena a tlhodileng loso lwa ga Oshupile mme babogadi jwa Matlhodi le bona ba bua dipuo tse di maswe tsa go re Matlhodi o tsieditse ngwana wa bona ka mpa ya dikgora. Dipuo tse, ga di fetole maikaelelo a Matlhodi. O tswetelela go lwela ditshiamelo tsa gagwe tsa basadi go fitlhela a bo a nyalwa ke monna yo ena a mo ratang, monna wa pelo ya gagwe e bong Modimoeng.

Go na le pharologano magareng ga morero jaaka moko wa dikgang le moakanyetso. Mojalefa (1997: 30) o tlhagisa ntlha e ka go re morero jaaka moko wa dikgang o lebagane le maikaelelo a mokwadi fa moakanyetso ona o golagane le thulaganyo ya setlhangwa.

Mojalefa o tlhalosa fa moakanyetso wa setlhangwa, o na le dikarolwana tsa thulaganyo mme karolwana nngwe le nngwe e golagane le matlhakore a mabedi a a totang molwantshiwa yo mmuisi a itsalanyang le ena. Ke ka ntlha e dikarolwana tsa moakanyetso di tlhalosang molwantshiwa go re ke motho:

- * wa maemo kgotsa motho fela
- * yo o bokoa kgotsa yo o tlhokang bokoa
- * yo o ikokobetsang kgotsa motho yo o sa ikokobetseng
- * yo o amogelwang kgotsa yo o sa amogeleseng

Ka ona matlhakore a mabedi a, go lemogiwa gore moakanyetso ga o laole mofuta wa setlhangwa fela, mme o laola le semelo sa molwantshiwa gore go itsiwe se a leng sona. Ka jalo, moakanyetso o tshwanetse go tlhokomelwa ka dinako tsotlhe fa go batlwa go itsiwe semelo sa moanelwa mongwe le mongwe wa setlhangwa se se rileng.

(b) Tshekatsheko ya semelo sa moanelwa

Fa go sekasekwa semelo sa moanelwa go tla tlhokomelwa dikarolwana tse pedi tsa ntlha tsa moakanyetso e leng go re:

- (i) Moanelwa ke motho fela
- (ii) Moanelwa ke motho yo o tlhokang bokoa

Go tla lemogiwa gore moakanyetso o botlhokwa gonne o lemosa babuisi mofuta wa setlhangwa e bile o laola le semelo sa moanelwa. Ka jalo, ka ona go kgonwa go itsiwe gore moanelwa ke motho yo o ntseng jang.

3.1.3 THAETLELE (TITLE)

Holman (1972: 529), Sikwane le ba bangwe (1984: 108) ba tlhalosa thaetlele fa e le leina le le neilweng buka kgotsa khutshwe le ditlhangwa tse dingwe. Go tiisa puo e ya basekaseki ba ba fa godimo ba, Cole le Lindemann (1990: 14) bona ba re:

- * The title may have personal associations or many reveal important clues.
- * Perhaps the title is a statement that reveals a truth to be dramatized in a work.

- * Perhaps the title may reveal importance of setting in a work.
- * Perhaps the title indicates a possible symbol.
- * Perhaps the title is a character's name.

Se se tlhalosiwang fa ke gore thaetlele e kaela mmuisi, ya mo lemosa ka se mokwadi a kwadileng ka sona ka fa sethangweng sa gagwe ya bo ya mo tsibosa ka nako le lefelo tse di rileng.

John Fisher (Wilsmore, 1987: 403) go tswa mo tthamong ya gagwe e e bidiwang *Entitling*, o tlhagisa sengwe se sešwa se se amanang le thaetlele, mme sona ke dithaetlelenyana (*subtitles*), ka go re:

Attending to titles, even subtitles, is in instances absolutely essential to understanding, evaluating and interpreting.

Mo go lemogiwa tiro e e botlhokwa ya dithaetlelenyana gore di ka thusa mmuisi go tlhaloganya, go ranola le go sekaseka se mokwadi a kwadileng ka sona. Go tla tlhatlhojwa botlhokwa jwa thaetlele fa tlase fa.

***Botlhokwa jwa thaetlele**

Wilsmore (1987: 402-8) go tswa mo tthamong ya gagwe e e bidiwang *The role of titles*, fa a rulaganya maikaelelo a gagwe ka ga kgonagalo ya mesola e mengwe ya thaetlele e ka nnang le yona a re:

... the act of entitling the art-work is generally a normal constituent part of its identifying history of production.

Go tthalosiwa gore setlhangwa fa se tlhamegile ka botswerere le manontlhotlho se tshwanetse go laolwa ke maikaelelo a mokwadi ka go se neela leina. Go gatelela kgang e, Wilsmore (1987: 404) a re maikaelelo a mokwadi a tshwanetse go nepa tthaloso ya setlhangwa, ke ka fao a reng:

But the role of titles cannot be understood without considering such intensions. To suppose otherwise would be absurd. We cannot read titles simply as parts of texts, since they belong both in and outside the literary work. We read literary work as entitled, and we refer to them, as written, by their titles. This duality is essential to be part of the play between creator, work and reader.

Puo ya ga Wilsmore, e gatelela dilo tse pedi e leng (a) go tthaola setlhangwa mo go tse dingwe le (b) go lemosa mmuisi diteng tsa setlhangwa. Lebaka (1999: 70) a re fa setlhangwa se theilwe leina, ke gona go tla lemogiwang ditiro tse di farologaneng tsa thaetlele, ka ntlha ya go re e le ntlha e e botlhokwa ya setlhangwa e bile e na le tshusumetso e kgolo mo go tthaloseng se setlhangwa e leng sona. Fa ba tthalosa ditiro tsa thaetlele, Fowler (1982: 96) le Wilsmore (1987: 402) ba re thaetlele e dira tiro e kgolo ya **go tlhagisa** le **go kaela**. Wilsmore (1987: 405) o tshwantshanya thaetlele le leinakgwebo, ka go re:

The way in which titles are used artistically is illuminated by comparing them with common law trademark.

Go tlhalosiwa gore thaetlele fela jaaka leinakgwebo e dirisiwa ke beng ba yona fela. Fa a tiisa se se buiwang ke Wilsmore, Mojalefa (1997: 92) a re letshwaokgwebo la kumo (*product*) le thaetlele mo setlhangweng di bontsha tlhago kgotsa setso se se tshwanetseng go supywa gore se tle se lemogiwe. Ke ka ntlha e go seng bonolo go fetola maina ao. Ka jalo, letshwaokgwebo fela jaaka thaetlele ga di a tshwanela go dirisiwa kwa ntle ga tetla. Go tshegetsa puo e, Wilsmore (1987: 406) o bua jaana ka ga letshwaokgwebo:

The law forbids others to use the trademark otherwise, customers might be misled into believing that their goods come from the same origin as the original, and are therefore of equal taste and distinction.

Go tiisiwa tshusumetso e kgolo e thaetlele e nang le yona mo setlhangweng e seng fela gore ke leina la setlhangwa Grové (1957: 54) a re:

Maar nou is die benoeming nie die enigste funksie wat 'n titel kan hê nie. 'n Titel kan ook karakteriserend wees o.a. na die onderwerp, na die tradisionele vorm (sonnet, ballade) na die kerninhoud (kontrak).

Fa godimo fa go tlhagisiwa mesola e mebedi ya thaetlele e leng go lemosa mmuisi leina la setlhangwa le mofuta o setlhangwa se welang mo go ona. Gape e ka ama le boanedi (*karakterisering*).

Mojalefa (1995: 95) o bua ka mofuta e le **metlhano** ya dithaetlele. Yona ke e e latelang:

- * Tsa mokgwa wa Victorian tsa maboko a makhutshwane, ona ke maboko a makhutshwane a a bokiwang ke batho baVictoria kwa bogare ba Aferika.
- * Tsa setlhogo: Tsona di lebagane le setlhogo mo setlhangweng.
- * Tsa morero/ moko wa dikgang jaaka maikaelelo a mokwadi, tse di lebaganeng le morero mo setlhangweng.
- * Tsa nopollo ya ka fa gare ga setlhangwa segolo thata motlhala wa ntlha wa tshimologo ya mokwadi.
- * Tsa sekaitshitshinyo (*symbolic suggestion*). Tsona ke tse di lemosang babuisi ka se ba tlang go kopana le sona ka fa gare ga setlhangwa.

Go tswa mo mefuteng ya thaetlele e e neilweng ke Mojalefa, *Bogosi Kupe* e wela mo mofuteng o: **Tsa nopollo ya ka fa gare ga setlhangwa** ka gonne ke leina le le builweng ke Sajene Botipe lwa ntlha fa a ne a tsibosa Bakwena gore ba itse fa bogosi e le kupe, bo sa tshwanela go ikgapelwa ke mang le mang, bo tsalelwa. Thaetlele e, e tlhagelela **gatlhano** mo ditsebeng tse: 62, 67, 81, 95, le 96. Mokwadi a re:

Bogosi, Bakwena, ke kupe. Ke dumela gore lo itse kupe. Bogologolo tala e ne e re fa go le ntwagaotsa tlala, kgotsa leuba, le fa e ka nna tlalelo efe fela, kgosi e abele badimo kgomo ya moroba e e se nang mmala osele gope. Fa e le tshwaana e le tshwaana gotlhe; fa e le tshwana e le tshwana gotlhe. E tla ntshiwa mo gae e lelekelwe kwa nageng, e sa disiwwe ke ope fa e se beng ba yone. Ga e gangwe ke ope, ga e ruiwe ke ope. Fa e sule ga e jewe ke ope.

3.1.4 DIKGATO TSA THULAGANYO

Go ya ka Pretorius le Swart (1982: 20) go na le dikgato tse di botlhokwa tse di tshwanetseng go tlhokomelwa fa go sekasekwa thulaganyo ya sekwalwa. Ba tswelela pele ka go re poloto e na le dikgato tse thataro e leng:

1. Tshenolo (exposition)
2. Thaologo (The motorial moment)
3. Tharaano (complication)
4. Setlhoa (climax)
5. Tharabololo (the peripet/ turning point)
6. Tharabologo le katlhogo (The devolvment phase and unravelling/ denouement)

Ka fa letlhakoreng le lengwe Cohen (1973: 68), Cole le Lindemann (1990: 93) le Groenewald (1993: 18-19) bona ba tlhalosa fa thulaganyo e na le dikgato tse nne e leng:

1. Tshenolo (exposition)
2. Phuthologo (development)
3. Setlhoa (climax)
4. Tharabologo (denouement)

Fa go lekodisitswa dikgato tse di neilweng ke boPretorius, go lemogiwa fa kgato ya bobedi le ya boraro e leng thaologo (*the motorial moment*) le tharaano (*complication*) di neilwe lereo le le lengwe ke boCohen go re ke phuthologo (development) mme kgato ya bone le ya botlhano e leng setlhoa (*climax*) le poelomorago (*turning point*) tsa boPretorius le tsona tsa boCohen ba di neile lereo le le lengwe e leng tharabologo (denouement).

Tlhotlhomisi e, e ile go sala morago dikgato tse di tthalosiwang ke boCohen.

3.1.4.1 Tshenolo (*exposition*)

Phala (1999: 64) a re tshenolo ke matseno a dikgang. Fa a tthalosa kakanyo e, Holman (1972: 214) a re:

Exposition as the introductory material which creates tone, gives setting, introduces the characters and supplies other facts necessary to the understanding of the story.

Se se botlhokwa se se tlhagisiwang ke Holman ke gore mo go tshenolo go itsisiwe baanelwa, nako, lefelo le dintlha tse dingwe tse di thusang mo tswelatsong ya kanelo. Serudu (1989: 25) fa a tshegetsa boBrooks (1975: 7) le Hodgins (1993: 55) a re:

Mo mathomong a papadi goba padi, mongwadi o fa mmadi ditaba tše di tlogo mo thuša go re a kwešiše papadi, padi goba kanegelokopana. Dintlha tše di ama thulaganyo le ditiragalo tše di latelago. O tšweletša baanegwa le ge e se ka moka, maemo, matšo le tikologo ya bona.

Groenewald (1993: 19) ena o amanya tshenolo le kgogedi ka go re tshenolo e tthalosa seemo sa dikgang e bile ke gona moo mokwadi a senolang se se tlholang kgogedi.

Cole le Lindemann (1990: 93) bona ba tlhalosa fa tshenolo e lebagane le kgotlhang ka go re:

Exposition or early part of the work may provide background information, introduce us to the setting and characters, create atmosphere, begins the conflict or even hint at the theme.

Go tlhalosiwa fa kgotlhang e le botlhokwa mo thulaganyong ya dikgang ka gone e le yona e e tlhagisiwang mo tshenolong. Kgotlhang e, go ya ka Mojalefa (1997: 13) ke yona ya ntlha e e lebaganeng le thulaganyo ya dikgang tsa kanelo e e aroganyang tshenolo le phuthologo (*development*).

Go lemogilwe gantsi gore kgotlhang e ya ntlha ke yona moko wa tshenolo e bile ke yona e e ngokang mmuisi gore a nne le kgatlhego ya go buisetsa kwa pele.

*Kgotlhang (conflict)

Dietrich le Sundell (1967: 48), Holman (1972: 118), Cohen (1973: 181) Brooks le ba bangwe (1975: 500) le Mogapi (1982: 22) ba tlhalosa gore kgotlhang ke go tlhoka kutlwano magareng ga baanelwa ka ntlha ya mabaka a a farologaneng. Kgotlhang e, e ka tlisa dintwa, dipolaano gongwe kutlobotlhoko mo baanelweng ba sekwalwa. E ka nna ka fa teng ga motho, (ke gore mo moweng wa gagwe); ka fa gare ga batho ba babedi; fa gare ga motho le mabaka a botshelo, kgotsa fa gare ga gagwe le tikologo e a tshelang mo go yona.

Go ya ka tlhaloso ya boDietrich go ka twe go tshwanetse go tlhokomelwa gore fa go sekasekwa thulaganyo go tshwanetse go lemogiwe fa kgotlhang e lebagane le go thulagannngwa ga motho le motho, motho le maikutlo a gagwe le motho le tikologo ya gagwe. Serudu (1992: 42) o tsweledisa kgang e pele ka go re:

Ge moanegwa a elwa le dikgopolo tša gagwe mabapi le taba tsoko goba tikologo ya gagwe, gona re re o na le thulano ya ka gare ... Thulanontle yona e šupa phapano ya pepeneneng gare ga baanegwa mo pading, papading goba kanegelokopana. E ka ba go gebelana ka matswele, go rogana goba go hlabana ka marumo.

Le fa Serudu a amogela dikakanyo tsa batori ba ba fa godimo ba, ena o farologana le bona ka go kgaoganya kgotlhang ka mefuta e mebedi e leng (a) kgotlhang ya ka fa ntle le (b) kgotlhang ya ka fa gare fela.

(a) Kgotlhang ya ka fa ntle (*external conflict*)

Pretorius le Swart (1982: 9), Serudu (1989: 49) le Cole le Lindemann (1990: 154) ba tlhalosa kgotlhang ya ka fa ntle fa e le kgotlhang e e supang phapaano e e leng mo pepeneneng magareng ga baanelwa. E ka nna go jana ka dijabana, go bitsana ka maina kgotsa go tlabana ka marumo.

Go gatelelwa gore kgotlhang e ke ya fa gare ga moanelwa le moanelwa/ baanelwa kgotsa moanelwa le tikologo ya gagwe.

(b) Kgotlhang ya ka fa gare (*internal conflict*)

Madden (1979: 126) le Mogapi (1982: 26) ba tlhalosa kgotlhang e gore ke kgotlhang magareng ga moanelwa le maikutlo (kakanyo) tsa gagwe.

E ke yona kgotlhang ya motho le maikaelelo a gagwe.

Go ka swetswa ka go re mosola wa kgotlhang ka kakaretso ke go rotloetsa mmuisi go nna le kgatlhego ya go buisetsa kwa pele, go lemoga dimelo tsa baanelwa le molaetsa o mokwadi a o senolang mo sekwalweng sa gagwe.

3.1.4.1.0 Kgogedi

Abrams (1971: 128) o tlhalosa kgogedi fa e le:

An anxious uncertainty about what is going to happen, especially to those characters whose moral qualities are such that we have established a bond of sympathy with them.

Kgogedi ke yona e e lootsang kgatlhego ya mmuisi go buisetsa kwa pele gore a kgone go itse gore go ile go diragalang ka baanelwa ba a ba ratang. Holman (1972: 517) le Cuddon (1979: 669) ba gatelela puo ya ga Abrams ka go tlhalosa fa kgogedi e le:

A poised anticipation of the reader or audience as the outcome of the events of a SHORT STORY, a NOVEL, or a DRAMA, particularly as these events affect the character in the work for whom

attachement.

Go tthalosiwa fa kgogedi e le nngwe ya dithekeniki tse bakwadi ba dikwalwa tse di farologaneng ba e dirisang go ngoka babuisi ba bona gore ba buisetse sekwalwa kwa pele. Groenewald (1993: 16) o dumalana le puo ya ga Holman (1972: 517) fa a bua gore kgogedi eo, e na le matlhakore a mabedi e leng la ntlha le le lebaganeng le tse mmuisi a di itseng (le lebagane le setlhogo le diteng) fa la bobedi lona le lebagane le tse mmuisi a sa di itseng (le lebagane le morero/ moko wa dikgang le thulaganyo).

Go ka konosetswa ka go re kgogedi ke mokgwa o mokwadi a o dirisang go ngoka babuisi ba gagwe gore ba nne le phisegelo ya go buisetsa kwa pele sekwalwa se se rileng. Mokgwa o, o tla tlhokomelwa fa go sekasekwa *Bogosi Kupe*.

Jaanong go ya go tlhokomelwa dikgang tsa tshenolo mo go *Bogosi Kupe* go ya ka fa di rulagantsweng ke mokwadi ka teng.

3.1.4.1.1 Tlhaloso ya tshenolo mo go Bogosi Kupe.

Go tthalositswe gore tshenolo ke matseno a dikgang tsa diteng tse di rulagantsweng ke mokwadi mo tshimologong ya sekwalwa. Fa go tlhotlhomiswa tshenolo ya *Bogosi Kupe* go tla dirisiwa lenaneo le:

- (a) Tshosobanyo ya diteng tsa *Bogosi Kupe*.
- (b) Dielemente tsa tshenolo.

3.1.4.1.2 Tshosobanyo ya diteng tsa Bogosi Kupe.

Obakeng o nna a tsoma fa a sa ntse a letile rraagwe (Oshupile) go mmitisa gore a golege dipholo ba tle ba leme. Fa Matlhodi a tlisa dijo kwa masimong, o fitlhela boObakeng ba ise ba beye tema le fa go se kaenyana fela. Obakeng o isa mmaagwe (Matlhodi) kwa go rraagwe yo a tlhokafaletseng mo godimo ga mogoma. Matlhodi o bitsa kgaitsadie, Tukisang, go tla go mo thusa go phutha mogatse. Matlhodi o tsaya tshwetso ya go boloka Oshupile ka bonako ka gonne a sa batle go tlogedisa batho ditiro tsa bona. O bua gore loso ga lo simolole ka ene e bile le ka se felele ka ena. Ka jalo ga go tlhokagale gore a beye Oshupile nako e telele a ise a bolokwe. Tukisang o kgoba Matlhodi gore ke ene a bakileng loso lwa ga Oshupile. O leka go mo gakolola gore a se ke a mmoloka ka bonako. Matlhodi o ikaba ditsebe, a bo a tatamala go fitlha Oshupile ka bonako.

● **3.2 DIELEMENTE TSA THULAGANYO**

Go ya ka Phala (1999: 69) le Lebaka (1999: 82), thulaganyo e bopilwe ka dielemente di le nne e leng:

- * Baanelwa
- * Ditiragalo
- * Nako le
- * Lefelo

3.2.1 Baanelwa

Basekaseki ba, ba tlhalosa gore go na le pharologano magareng ga baanelwa ba diteng le ba thulaganyo. Ba thulaganyo bona ba na le ditiro tse di

farologaneng tse ba di dirang jaaka tiro ya bolwantshiwa, bolwantshi le botlhotlheletsi ga mmogo le ya go thusa go tlhagisa ditiro tsa mogale/thwadi.

Go ya ka basekaseki ba, baanelwa ba, ba thulaganyo, ba arogantswe ka dikarolo di le pedi e leng: (a) **baanelwabagolo** le (b) **baanelwapotlana**.

(a) Baanelwabagolo (*main characters*)

Abrams (1971: 128), Smiley (1971: 96), Holman (1972: 408), Pretorius le Swart (1982: 6), Mogapi (1985: 2), Serudu (1989: 33), boCole (1990: 311), Chapole le ba bangwe (1992: 42) ba re moanelwamogolo ke konokono ya sekwalwa le pinagare e bontsi ba ditiragalo bo dikologang mo go ena. Kgato nngwe le nngwe ya moanelwa yo, e tlhokomelwa thata gonne matlhotlhapelo mo sekwalweng gantsi a diragala ka ntlha ya gagwe.

Moanelwa yo, ga a a lebagana le matlhotlhapelo fela gonne le mo ditlhangweng tse di tshwanang le tsa lorato, maitsholo, pikaresiki, botseka le tse dingwe, o ntse a le teng.

Ka jalo, go tlhagisiwa botlhokwa jwa baanelwabagolo mo setlhangweng gonne bogolo jwa ditiragalo, ke go re diperesente tse di ka nnang somaasupa tsa ditiragalo tsa setlhangwa di ikaegile ka ena. Ke ka ntlha e Sikwane le ba bangwe (1989: 110) ba reng baanelwabagolo ba ke ba morero wa buka o itshetlegileng ka bona ke go re ke ba ba amegang mo ditiragalong tse di botlhokwa tsa buka.

Baanelwabagolo ba, ke ba mmuisi a ba itseng go tloga kwa tshimologong go fitlha kwa bokhutlong. Baanelwa ba, mokwadi ga a tshwanela go ba

fetolafetola fa a kwala setlhangwa sa gagwe. Winks (1980: 33) o netefatsa go se fetogefetogeng ga baanelwabagolo ba ka go re:

... they must be consistent from the first to the last: the development of a character should not bring about drastic changes. He should remain the person we have always known from the beginning to the end.

Fowler (1973: 27), Shole (1988: 22), Cole le Lindemann (1990: 154-155) le Mojalefa (1996: 14) ba ruma dikakanyo tsa batiori ba ba fa godimo fa ka go aroganya baanelwabagolo ba thulaganyo ka mefuta e le meraro go ya ka ditiro tsa bona tse di farologaneng. Bona ke (a) molwantshiwa (*protagonist*) (b) molwantshi (*antagonist*) le (c) motsenagare (*tritagonist*). Dikakanyo tse di tlhagisiwang ke basekaseki ba ba fa godimo ba, di ya go tlhalosiwa.

(i) Molwantshiwa (*protagonist*)

Dietrich le Sundell (1967: 84), Holman (1972: 420-421), Cuddon (1979: 669), Abrams (1971: 128), Cole le Lindemann (1990: 154) le boChapole (1992: 43) ba tlhalosa molwantshiwa e le moanelwamogolo yo bogolo jwa ditiragalo tsa setlhangwa bo theilweng mo go ena.

Ka go rialo, moanelwa yo ke ena yo o bothokwa. Ke ka ntlha e, Cohen (1973: 200), Madden (1979: 121), Mogapi (1982: 14), Prince (1987: 78), Shole (1988: 22), Serudu (1989: 32) Cole le Lindemann (1990: 154), Beckson le Ganz (1995: 217) ba tlhalosang bothokwa jwa gagwe fa ba re ke mogale (*hero*) wa ditiragalo tsa setlhangwa. Karolokgolo ya setlhangwa e bua fela ka ga gagwe. Go ya ka Mojalefa (1995: 14), moanelwa yo, a ka

lwantshetswa go siama le go se siame ga gagwe ke moanelwa yo mongwe kgotsa baanelwa ba bangwe.

Ka jalo, ga se go re moanelwamogolo yo ka dinako tsotlhe ke motho yo o siameng. Fa a tlhagelela e le motho yo o dirang tshiamo, gona mmuisi o itsalanya le ena gonne a mo rata.

Mo go *Bogosi Kupe* Matlhodi ke ena molwantshiwa. O lwantshiwa ke mmaagwe mabapi le go lwela ditshiamelo tsa gagwe tsa basadi. O batla go diragatsa maikaelelo a gagwe a go nyalwa ke monna yo ena a mo ratang e seng yo o mmatletsweng ke batsadi.

Kwa bogadi jwa gagwe, Matlhodi o nna bodipa mme ga a tlotle monna wa gagwe gonne a sa ise gope ka ena. Ga a iphitlhe gore ga a a mo rate. Mo godimo ga moo, go na le monna wa pelo ya gagwe yo a nang le tsholofelo e kgolo gore ka le lengwe la malatsi, monna yoo, e leng Modimoeng, o tlile go mo nyala. Ga a tshikingwe ke ba bogadi fa ba bua ka mpa ya gagwe ka gonne a itse mong wa yone yo e leng ena yo a itlhophetseng ena. Ka jalo, o lwela ditshiamelo tsa basadi gonne kwa bokhutlong o nyalwa ke ena monna yo a mo tlhophileng go tloga kwa tshimologong.

(ii) Molwantshi (*antagonist*)

Smiley (1971: 97) le Holman (1972: 420-421) ba tlhalosa molwantshi ka go re:

The antagonist is the second most important player.

Moanelwa yo le ena fela jaaka moanelwamogolo (*protagonist*) bogolo jwa ditiragalo tsa buka di itshetlegile ka ena. Cuddon (1977: 45), Lazarus le Smith (1983: 17) le boChapole (1992: 43) ba re moanelwa yo o na le tiro e kgolo ya go nna kgatlhanong le maikaelelo a molwantshiwa.

Go tla lemogiwa gore le fa moanelwa yo a le kgatlhanong le ditiro tse di siameng kgotsa tse di sa siamang tsa mogale, le ena o botlhokwa ka gonne e le moanelwamogolo mo setlhangweng. Ke ka ntlha e, Serudu (1989: 33) a fetsang kgang e, ka go re molwantshi o kgoreletsa molwantshiwa go diragatsa maikaelelo a gagwe.

Ka jalo, tiro ya molwantshi ke go lwantsha molwantshiwa mo maikaelelong a gagwe a a siameng kgotsa a a bosula.

Mo kanelong ya mokwadi mo go *Bogosi Kupe*, mmaMatlhodi ke ena moanelwa yo o lwantshetsang Matlhodi go siama ga gagwe. O kgatlhanong le maikaelelo a a siameng a morwadiagwe a go lwela ditshiamelo tsa basadi tsa go nyalwa ke monna yo a itlhophetseng ena. O kgoreletsa maikaelelo a ka go pateletsa Matlhodi go nyalwa ke monna yo a mmatletseng ena. Monna yo, Matlhodi ga a ise a ke a mo rate e bile ga a ise a ke a mmone le fa e le ka motlha mongwe. Kwa bokhutlong, Matlhodi o nyalwa ke monna yo a itlhophetseng ena mme ba aga lelapa mmogo.

(iii) Motsenagare (*tritagonist*)

Holman (1972: 539), Cuddon (1979: 45) le Shole (1988: 230) ba re moanelwa yo wa boraro ke motsenagare. Motsenagare o gabedi: Fa a le mpeetlane kgotsa a le lomao lo lo ntlhapedi, o bidiwa molotlhanyi gonne o gotetsa kgotlhang mme nakonngwe ke ena selwelwa (bone of contention),

motlhotlheletsi (instigator) kgotsa motsereganyi (mediator).

Moanelwa wa boraro mo kanelong, yo tiro ya gagwe e leng go lotlhanya molwantshiwa le molwantshi ka ditlhogo, Pretorius le Swart (1982: 24) ba re ena yo o dirang jaaka motimolabogale magareng ga bomolemo le bosula. Ba re ke ena yo o ka:

... acts as a kind of catalyst between the positive
and the negative poles.

Go lemogiwa botlhokwa jwa motsenagare jaaka e le ena a dirang tiro ya go godisa kgotlhang e e leng teng fa gare ga baanelwabagolo (molwantshiwa le molwantshi).

Bal (1980: 14-15) a re go tshwanetse go tlhokomelwa gore fa go buiwa ka baanelwa ba thulaganyo ga se gore ka nako tsotlhe ke "*personasies*" (batho) ka gonne go a kgonagala gore le dilo (*instansies*) tse e seng batho di ka fetoga baanelwa ka ntlha ya ditiro tsa tsona. O tswaledisa pele ka go re go botoka go dirisa lereo le "*akteurs*" (batshameki) go gaisa fa go twe baanelwa ke batho.

Se se gatelelwang ke Bal ke gore baanelwa ba thulaganyo ba fetoga dikai (*symbols*). Kgang e ya ga Bal e ya go lekodisiswa mo tlhotlhomisong ya botlhotlheletsi ba padi ya *Bogosi Kupe*. Go ya ka fa mokwadi a dirisitseng botlhotlheletsi ka teng, go tla tlhokomelwa gore ga a dirisa motho/ batho ka gonne o dirisitse seakanngwa e leng lorato go lwantsha molwantshiwa le molwantshi. Tiro ya lorato, e tshwantshannngwa le e e dirwang ke motho. Lorato, ke seakanngwa "*abstract*" lo fetoga go nna motho ke go re "*personasies*".

Mokwadi o dirisa lorato jaaka motlhotlheletsi ka tsela e:

Lorato lwa ga Modimoeng ke lona lo lo tsalang kgotlhang fa gare ga Matlhodi le mmaagwe. Lorato lo lo neng lo le teng fa gare ga Matlhodi le Modimoeng fa lo ka bo lo se teng, go ka bo go se na kgotlhang e e leng teng mo magareng ga molwantshiwa le molwantshi. Ka go rialo, go nna teng ga lona go tlhodile botlhotlheletsi mo gare ga Matlhodi le mmaMatlhodi. Ke lona lo lo tlhagisang maemo a basadi a a leng teng mo go Matlhodi. Mmuisi o itemogela maitsetsepelo (*stand point*) a Matlhodi mabapi le ditshiamelo tsa basadi.

Fa a ruma dikgang tse di fa godimo tse, Mojalefa (1997: 14) a re molwantshi ga mmogo le molwantshiwa ba lebagane le kgotlhang fa ka fa letlhakoreng le lengwe motlhotlheletsi ena a lebagane le tharabololo ya bothata bo bo leng teng fa gare ga baanelwabagolo ba babedi ba.

(b) Baanelwapotlana (baanelwabatlaleletsi)

Fowler (1973: 27), Mogapi (1982: 17) le Serudu (1989: 33) ba re moanelwapotlana ke moanelwa yo o nang le seabe mo ditiragalong tsa setlhangwa, yo o thusang go bontsha ditiro tsa mogale (*hero*) le tsa mogalegadi (*heroine*). A ka tlhagelela fale le fale kgotsa ka dinako dingwe a ka tlogelwa fa dikgang di fitlha kwa bokhutlong.

Mojalefa (1994: 100) o oketsa le go tsewedisa pele kakanyo ya ga Mogapi (1982: 17) fa a re ke baanelwa ba ba nang le maikaelelo a baanelwabagolo mme ba thusa go tthalosa le go godisa semelo sa moanelwamogolo ga mmogo le maikutlo a gagwe. Ke bona ba ba tlaleletsang kgolo le ditiro tsa moanelwamogolo, ke gore ba mo thusa gore a kgone dilo dingwe gongwe a retelelwe ke tse dingwe. Mojalefa (1997: 140) a re tiro e kgolo ya baanelwapotlana ke go thusa baanelwabagolo le go godisa kgogedi. Le fa ba se teng go a kgonagala gore dikgang tsa setlhangwa di tthalogangwe sentle.

Groenewald (1991: 31) o tshegetsa kakanyo e, ka go re:

Bangwadi ba bangwe ba šomiša baanegwabathuši
go tiisa/ gapeletša (*motivate*) tharollo ya bothata.

Ka jalo, go lemogiwa gore ga se motsenagare fela yo a lebaganeng le tharabololo ya bothata jo bo leng teng fa gare ga molwantshiwa le molwantshi, le baanelwapotlana le bona ba ka dirisiwa mo tharabololong ya bothata.

Mojalefa (1997: 14) o konosetsa ka go tthalosa ditiro tsa baanelwapotlana ka go re:

- Ba tthalosa semelo sa moanelwamogolo (thwadi).
- Ba tiisetsa kgotsa go gatelela tharabololo.
- Ba amanya/ tsalanya mmuisi le moanelwamogolo (molwantshiwa)
- Ba tthalosa tharabololo ya bothata.

Jaanong go ya go tlhokomelwa baanelwapotlana ba ba dirisitsweng ke mokwadi go ya ka fa ba thusang molwantshiwa le molwantshi ka teng.

Baanelwapotlana ba ba thusang molwantshiwa Matlhodi ke Obakeng, Modimoeng, Motlhoiwa, kgosi le Sajene Botipe.

Baanelwapotlana ba, ba thusa Matlhodi go atlega mo maikaelelong a gagwe a go nyalwa ke monna wa pelo ya gagwe ka go tlisa Modimoeng mo Phiritona mme a kopana le Matlhodi mosadi wa pelo ya gagwe.

MmaMatlhodi, molwantshi, ena o thusiwa ke Tukisang (kgaitsadia Matlhodi) le babogadi jwa ga Matlhodi. Bona ba thusa molwantshi ka go thibela lenyalo la Matlhodi le monna yo a itlhophetseng ena.

Babogadi ba mmogisa ka go mo seba ba re o tsieditse ngwana wa bona ka mpa ya dikgora. Kwa bokhutlong Matlhodi o bona maikaelelo a gagwe. O nyalwa ke Modimoeng, monna yo a ntseng a mo letile, ena yo o dirileng gore Matlhodi a lwele ditshiamelo tsa basadi.

3.2.1.1 Semelo sa baanelwa

Ka gone tlhotlhomisi e, e lebagane le go sekasekwa ga ditshiamelo tsa basadi, go a patelesega gore go tlhalosiwe semelo sa ga molwantshiwa mo go *Bogosi Kupe*. Se se botlhokwa ka ga ena, ke gore go tle go itsiwe maemo a gagwe mo botshelong jaaka mosadi yo o lwelang ditshiamelo tsa gagwe tsa basadi. Pele go ka tlhokomelwa maemo ao a gagwe a bosadi, go tla thadisiwa ka ga boanedi ka kakaretso.

Fa ba tlhalosa semelo kgotsa tshwantsho ya baanelwa, Cohen (1973: 177) Serudu (1989: 9), boSikwane (1989: 11), boCole (1990: 301) le boChapole (1992: 130) ba re ke mokgwa o mokwadi a o dirisang go tshwantsha baanelwa ba gagwe. O ka ba tshwantsha ka dipuo le ka mo ba itsaatsang ka teng gore ba bonagadiwe mo monaganong wa mmuisi e le batho ba madi le nama. Ba tsewe jaaka batho ba maemo a a rileng mo botshelong.

Go lemogiwa gore ka maitseo le ditlwaelo tsa gagwe, moanelwa o itshupa se o leng sona kgotsa gore ke motho wa sebopego mang. Ka go rialo, tshwantsho ya moanelwa e botlhokwa thata ka gonne e thusa mmuisi go kgona go itse le go utlwisisa maitseo le maitsholo a baanelwa.

Fa go dirwa tlhotlhomisi ka ga semelo sa baanelwa ba *Bogosi Kupe*, go tllile go tlhokomelwa mefuta e le mebedi ya dipharologantsho tsa moakanyetso. Tsona ke: (i) dipharologantsho tse di botlhokwa le (ii) dipharologantsho tsa tlaleletso.

(a) *Dipharologantsho tse di botlhokwa*

Go ya ka Lebaka (1999: 89), mofuta o wa dipharologantsho o amana le dintlha tse pedi tsa ntlha tsa moakanyetso tsa gore molwantshiwa ke (i) motho wa maemo kgotsa motho fela, le (ii) motho yo o bokoa kana motho yo o se nang bokoa. Dintlha tse, di botlhokwa thata gonne di tsepamisa dikarolwana tse pedi tsa ntlha tsa thulaganyo e leng tshenolo le phuthologo. Fa e le dintlha tse pedi tsa bofelo tsa moakanyetso tsa gore molwantshiwa ke motho yo o ikokobetsang kgotsa yo o sa ikokobetseng le yo o amogelesegang gongwe yo o sa amogeleseng, tsona di tla lebagannngwa le dikarolwana tse pedi tsa bofelo tsa thulaganyo e leng setlhoa le tharabologo.

Lekganyane (1997: 64) a re mofuta o wa dipharologantsho o tlaaletsa dipharologantsho tse di botlhokwa. O tlhagisa semelo sa molwantshiwa ka mokgwa o o bofitlha. Go ka twe, o tlhalosa ditheo tse dingwe tse di rileng tsa moakanyetso. Tiro e kgolo ya dipharologantsho tsa tlaaleletso ke go golaganya mmuisi le molwantshiwa.

Mo karolong e ya tlhotlhomisi, go ilwe go batlisiswa ka dimelo tsa baanelwa ba babedi fela ka ntlha ya gore maikaelelo a tlhotlhomisi e ke go sekaseka molebo wa basadi mo pading ya ga D.P.S. Monyaise. Ka jalo, go botlhokwa go tlhokomela semelo sa molwantshiwa Matlhodi le molwantshi mmaMatlhodi ka gore kgotlhang ya bone e senola molebo wa sesadi. Tlhotlhomisi e, e ya go lekola ka fa molebo o wa basadi o tlhagisiwang ka teng mo thulaganyong ya dikgang tsa *Bogosi Kupe*.

- * Dipharologantsho tse di botlhokwa tse di lebaganeng le molwantshiwa, Matlhodi.

Tshekatsheko ya semelo sa moanelwa Matlhodi e tla latela lenane le le fa tlase le:

□ **Tlhaloso ka mokwadi**

Tlhaloso ya mokwadi e e tla neelwang mo tlhotlhomising e ke ya go tsepamisa mogopolo ka kakaretso, ke gore ka fa mokwadi a tlhalosang dikgang ka go akaretsa ka teng. Holman (1972: 408) fa a tlhalosa kakanyo e, tlhagiso ya mogopolo ka kakaretso, a re ke:

... the way in which the reader is presented with the material of the STORY, or viewed from another angle, the vantage point from which the author presented the action of the story. If the author serves as an -all-knowing maker, not restricted to time, place or character and free, to move and comment at will, the point of view is usually called omniscience.

Go tla tlhokomelwa gore fa go tlhalosiwa mokgwa o mokwadi a ka tlhagisang kgang ya gagwe ka teng nako nngwe mokwadi e ka nna ena ka sebele a laolang ditiragalo tsotlhe tsa padi kgotsa a ka tlhagisa kgang eo ka baanelwa ba sekwalwa sa gagwe mme ena a emela kwa morago.

Madden (1979: 144) o tlhalosa gore mo thulaganyong ya dikgang tsa setlhangwa go na le dithekeniki mme a re:

As the plot develops, the writer may use various devices to hold the reader interest and enhance the main elements.

Malepa (devices) a Madden a buang ka ona a bua ka thekeniki ya dikgang. Fa ba tlhalosa kakanyo e, thekeniki, Cohen (1973: 177) le Madden (1979: 101) ba re ke ditsela tse di farologaneng tse mokwadi a di dirisang mo thulaganyong ya dikgang tsa gagwe ka matsetseleko le manontlhotlho gore a ngoke babuisi ba setlhangwa sa gagwe. Watt le ba bangwe (1965: 11) le Scholes (1966: 141) ba dumalana le batiori ba ba fa godimo ba fa ba re:

When we speak of a technique then, we speak of nearly everything. For technique is the means by which the writer experience, which is his subject matter, compels him to attend to it; technique is the means of discovering, exploring, developing his subject, of conveying its meaning and, finally of evaluating it.

Puo e, e gatelela gore mosola o mogolo wa thekeniki ke go tlhagisa le go godisa morero jaaka moko wa dikgang. Ke ka ntlha e Groenewald (1993: 17) a swetsang kgang e ka go re thekeniki e na le mesola e le mebedi e leng go gatelela le go godisa kakanyo e e rileng le go lebaganya kakanyo eo le morero jaaka moko wa dikgang.

3.2.1.2 Molwantshiwa Matlhodi

***Maemo a gagwe a a kwa tlase a motho fela**

Dingwe tsa dipharologantsho tse di tlhagelelang mo bukeng ya *Bogosi Kupe* ka DPS Monyaise mabapi le maemo a a kwa tlase a motho fela a ga Matlhodi ke tse:

- Lorato
- Go bonela pele
- Tshiamo
- Boitshoko
- Majato

□ **Lorato**

Fa a tlhalosa lorato, mokwadi o dirisa dithekeniki tsa **poelomorago, phapologantsho, pheteletso, sekai le ponelopele.**

* **Poelomorago**

Cuddon (1979: 271) le boBeckson (1995: 91) ba tlhalosa thekeniki ya poelomorago ka go re ke pono e e rileng mo terameng, pading, khutshweng kgotsa mo pokong e e tsennngwang fa gare ga setlhangwa go bontsha tiragalo e e rileng e e diragatseng mo nakong e e fetileng.

Dietrich le Sundell (1967: 49) bona ba tlhalosa fa poelomorago e bontsha tatelano ya ditiragalo mo setlhangweng.

Se se tlhalosiwang fa ke gore ditiragalo tse di fetileng di a boelediwa go lemosa mmuisi botlhokwa jwa tsona. Mokwadi o tlhalosa kang e ka go re:

A gakologelwa lorato lwa gagwe le Oshupile lo lo neng lo ba kitlanya morago ga diphapang tsa monna le mosadi, a itse gore go fedile jaanong, ga go kitla go tlhola go diragala gore e re a kgopilwe a thojwe pelo ka lorato, a itse gore ga a kitla a tlhola a mo omanya go fedile, mme a itse gore le fa go fedile jaana, fa Modimo o ka mo abela bonyana gape mme ga twe a tlhophe molekane, o tla tlhopa Oshupile (ts. 3).

Puo ya ga mokwadi e bontsha bogolo jwa lorato lo lo neng lo tuka fa gare ga Matlhodi le Oshupile. O gakologelwa ditiragalo tse di fetileng mabapi le lorato lo. O akanya ka dilo tse dintle tse Oshupile a neng a mo direla tsona jaaka go mo gomotsa fa a ne a utlwile botlhoko. O bolawa ke bodutu e bile ke jone jo bo mo dirang gore a gakologelwe ka ga lorato lwa bone lo lo fedileng gonne mogatse a ile badimong.

Fa pele ga matlho a ga Matlhodi go na le batho ba babedi, yo o tlhokafetseng le yo o sa ntseng a tshela fela Matlhodi ga a itse gore o ntlheng efe ya lefatshe. O dira tshwetso ya gore o tshwanetse go rata monna yo ena a itlhophetseng ena e seng yo a mmatletsweng ke batsadi ba gagwe. O tlhopha yo a tlhokafetseng e leng Oshupile ka gonne a sa itse yo o mo ratang gore a o sa ntse a tshela kgotsa nnyaa. Ke ka ntlha e moanedi a reng:

Fa Modimo o ne o ka mo abela bonyana gape
mme ga twe a tlhophe molekane, o tla tlhopha
Oshupile (ts. 3).

Se ga se reye gore Matlhodi o rata Oshupile ka pelo yotlhe ya gagwe. Lebaka ke gore o tsaya gore Modimoeng o ile mosima motlhaelathupa ka jalo sa gagwe ke go ikgomotsa fela.

Lebaka le le mo dirang gore a tlhaole Oshupile ke la gagwe, le le tswang mo kutlobotlhokong e a leng mo go yona. Ka jalo, mokwadi o gatelela gore se motho a itlhophetseng sona se tshwanetse go tlotliwa. Go tlotla se motho mongwe o se itlhophetseng go tsamaelana le ditshiamelo tsa gagwe. Ka go rialo, mokwadi o dirisa thekeniki e ya poelomorago go baya mo pepeneneng ditshiamelo tsa basadi tsa ga Matlhodi.

Gape mokwadi o boeletsa thekeniki ya **poelomorago** fa a tlhalosa lorato lo ka go re:

A utlwa madi a taboga mo ditshikeng tse e neng e le dinyaga di sule bogatsu, a utlwa dinonyane di opela ka fa molapong, a sale a di feleletsa pele ga loso, a itse gore a ka se kokomale jalo (ts. 81).

Mokwadi mo, o gatelela lorato lwa ga Matlhodi fa a akanya ka monna yo a neng a mo rata e bong, Modimoeng. A re:

A utlwa madi a taboga mo ditshikeng tse e neng e le dinyaga di sule bogatsu (ts. 81).

Fano, Matlhodi o gopola ka monna wa pelo ya gagwe le dilo tse dintle tse a mo diretseng tsona mo nakong e e fetileng. Fa a akanya ka tse dingwe tse ba neng ba di dira mo sephiring o tlhakana tlhogo le mowa wa gagwe o kgarakgatshega le naga. Ga a nne le kagiso mo go ena. Tiragalo e, e mo gopotsa tse a neng a di lebetse. Ke ka ntlha e go buiwang ka thekeniki ya poelomorago.

Fa mokwadi a tlhalosa tiragalo e ya ga Matlhodi ya go gakologelwa monna yo a mo ratang, Modimoeng, o dirisa mafoko a 'a utlwa madi a taboga mo ditshikeng' (ts. 81). Tiriso e e ntseng jaana ya puo ke e e sa tlwaelegang. Ke go re go buiwa kgang ka mokgwa wa go feteletsa. Se, se tlhalosa gore mmuisi ga a dumele gore motho yo mongwe a ka utlwa madi a tabogataboga mo ditshikeng tsa gagwe. Ka jalo, go ka twe mokwadi o dirisa puo e e ntseng jaana go feteletsa se se diragaletseng Matlhodi. Ka go rialo, go ka twe go dirisitswe thekeniki ya **pheteletso**.

* **Pheteletso**

Fa ba tlhalosa **pheteletso**, Mophatlhane le Ntsime (1987: 235) ba re ke sekapuo se mmui kgotsa mokwadi a gobeletsang mo tirisong ya mafoko ka maikaelelo a go naya setshwantsho sa tiragalo. Go feteletswa puo mo setlhangweng.

Thekeniki e ya **pheteletso** e tsosolosa lorato lo go tweng lo ne lo sule. Tsosoloso ya lorato lo, e tiisa bothokwa jwa ditshiamelo tsa basadi tsa motho yo o nang le lorato. Ke go re mokwadi o godisa ditshiamelo tsa basadi.

* **Phapologantsho**

Mokwadi o tsweledisa pele go dirisa thekeniki e nngwe gape e leng ya **phapologantsho**. Go ya ka Cohen (1973: 182) le Cuddon (1979: 155) ba tlhalosa kakanyo e, phapologantsho gore ke mokgwa wa go ganetsana ga dikakanyo kgotsa batho ba ba thulanang. Serudu (1989: 39) o tiisa kgang e ya basekaseki ba ba fa godimo ba ka go re **phapologantsho** ke mokgwa wa go bapisa dikao tse pedi tse di sa tshwaneng ka maikaelelo a go tlhalosa kgang kgotsa tiragalo ka mokgwa wa kgogedi.

Go tlhalosiwa fa **phapologantsho** e bapisa dikakanyo tse pedi tse di farologaneng kgotsa batho ba babedi ba ba sa tshwaneng. Go ya go lekolwa ka fa mokwadi a tlhalosang lorato lwa ga Oshupile le Modimoeng ka teng.

Mokwadi o tlhalosa lorato lwa ga Matlhodi le Oshupile ka go dirisa kgakologelo ya lorato lwa bone. Fa a bua ka ga lorato lwa ga Matlhodi le

Modimoeng, a re, ‘madi a Matlhodi a binabina mo ditshikeng, tse e neng e le dinyaga di sule bogatsu! (ts. 81).

Ka thekeniki e ya **phapologantsho**, mokwadi o baya mo pontsheng maikutlo a mabedi a ga Matlhodi. Maikutlo a, ke a lorato lwa gagwe mo go Oshupile a a seng boteng le maikutlo a lorato lwa gagwe le Modimoeng a a tseneletseng kwa botennyeng jwa pelo ya gagwe.

Ka go dira jalo, lorato lwa ga Matlhodi mo banneng ba babedi ba, le bontsha **phapologantsho**. Ke go re go na le yo a mo ratang ka o ka swa nka go ja go gaisa yo mongwe.

Matlhodi o rata Modimoeng ka pelo yotlhe ya gagwe go na le Oshupile. Thekeniki e, e sa ntse e tlisa molaetsa wa ditshiamelo tsa basadi ka gore Matlhodi ga a patelediwe lorato ke motho yo mongwe. Ke ena ka boena yo o itlhophetseng monna yo a mo ratileng.

* **Sekai**

Sekai ke e nngwe ya dithekeniki tse mokwadi a di dirisang go tlhagisa ditshiamelo tsa basadi tsa ga Matlhodi. Fa ba tlhalosa sekai, Heese le Lawton (1973: 64), boBrooks (1975: 887) le Madden (1979: 174) ba re ke setshwantsho se gantsi se emelang mogopolo o o rileng. Gape se ka kaya tiragalo e e rileng kgotsa se amanngwa ka gale le sebopego se se rileng.

Se se lemogiwang fa ke go re **sekai** se emela sengwe kgotsa tiragalo e mokwadi a ipopelang yona mo kakanyong ya gagwe gore a kgone go anela dikgang tsa setlhangwa sa gagwe. Mokwadi a re:

A utlwa dinonyane di opela ka fa molapong, a sa
le a di feleletsa pele ga loso ... (ts. 81).

Dinonyane mo, di kaya sengwe. Di kaya Matlhodi. Go opela ga tsona go bontsha boitumelo le boipelo mo pelong ya ga Matlhodi. Kgang e, e gatelela gore Matlhodi o ipona e le nonyane e e opelang. Go lemogiwa fa Matlhodi a kile a nna mo boitumelong mo nakong e e fetileng mme morago boitumelo joo jwa fela. Go bontsha boitumelo jo, bo boeletswa gape. Tiriso ya boitumelo jwa ga Matlhodi, bo gatelela dilo tse pedi:

Poelomorago. Ke gore Matlhodi o gakologelwa lorato lwa gagwe le Modimoeng, monna yo a itlhophetseng ena. Lona lorato lo, ke lona lo lo neng lo tuka jaaka molelo.

* **Ponelopele**

Ponelopele e e tlhalosiwang ke Cohen (1973: 185) le boBrooks (1975: 884) gore ke mokgwa o o bontshang se se tlileng go diragala kwa pele. Serudu (1989: 48) o atolosa kgang e, ka go re **ponelopele** ke thekeniki e mokwadi a e dirisang fa a rata go tlhagisa se se tlileng go diragala kwa bofelong kgotsa se se senolang go le gonnye ditiragalo tse di tlileng go diragala moragonyana mo setlhangweng.

Thekeniki ya **ponelopele** e bonagala ka go dirisa mekgwa e e farologaneng mo setlhangweng jaaka toro, ngaka ya ditaola, moporofeti, segakolodi, puo ya moanelwa kgotsa mokwadi ka boena a ka bolelela pele se se tlileng go diragala kwa pele.

Se batiori ba ba se kayang ke go re ditiragalo tse go buiwang ka tsona kwa bokhutlong di tlile go diragala.

Ponelopele e supa boitumelo jo bo tlileng go diragalela Matlhodi kwa pele. Ke go re mmuisi o a itse gore kwa bokhutlong go ile go nna le boitumelo. Ke go re Matlhodi o tlile go nyalwa ke monna yo o saleng a mo rata kwa tshimologong. Kgang e, e gatelela le go tiisa gore ditshiamelo tsa basadi tsa ga Matlhodi di tlile go diragadiwa kwa bokhutlong. Mokwadi o gatelela **ponelopele** e ka go re:

A itse gore a ka se kokomale jalo! (ts. 81).

Mo kinolong e, mokwadi o lemosa mmuisi gore go tlile go diragala sengwe se sentle kwa bokhutlong. Sona selo seo se tlileng go diragala se tlile go tlosa kokomalo ya Matlhodi a le esi ka fa lelapeng. Se, se raya gore mosadi yo, ga a sa tlile go nna a le esi jaaka monwana. O tlile go ja mokatagana le molekane wa pelo ya gagwe yo o sa bolong go mo leta e bong Modimoeng. Ka jalo, go diragatswa dishiamelo tsa Matlhodi tsa basadi.

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **ponelopele** go ngoka mmuisi gore a nne le kgatlhego ya go buisetsa pele. Maikaelelo a go buisetsa kwa pele ke go batla go bona pheletso ya Matlhodi, jaaka mosadi yo o lwelang ditshiamelo tsa gagwe tsa basadi.

Go bonela pele

Lorato lo Matlhodi a nang le lona lo mo dira gore a bonele kwa pele se se tlileng go mo diragalela. Pele a nyalwa ke Oshupile, o ne a ntse a ratana le Modimoeng. O nyalwa jaana a setse a feditse le mogopolo wa gagwe gore

lenyalo la gagwe le Oshupile ga le kitla le mo kgaoganya le monna yo a mo ratang ka pelo yotlhe ya gagwe yo a itlhophetseng ena. Mokwadi a re:

Maitseboa a tsatsi la bofelo a fitlhela a mo letile fa marakanelong, ya re a tswa molomo a re o itheetse a re ga a kitla a tlhola a tla; mme fa a ne a sa tla, pelo ya gagwe e ne e tla nna botlhoko gonne o batla go tsamaya a mmoleletse nnete. O batla gore a itse fa lenyalo la gagwe le Oshupile e le la batsadi, gore Oshupile o nyala sebele sa gagwe, e **seng pelo-yona o e tlogela le ene, mme a e somarele go fitlhela Modimo o ba kopanya, gonne o tla ba kopanya: o rata dilo tse dintle** (dts. 88-89).

Tumelo ya Matlhodi mo go Modimo ke yona e e mo kgontshang go bua ka boikgantsho le boipelo gore kwa bokhutlong ena le Modimoeng e tlile go nna monna le mosadi. Ka go farologanya mmele le pelo, Matlhodi a re a ka patelediwa go dira ditiro tsa lelapa e seng go ratana.

Mo nopolong e, sebele se emela ditiro tsa lelapa tse mosadi a tshwanetseng go di dira ka fa gae. Pelo yona e emela lorato. O bua ka boipelo gore batsadi ba gagwe ba ka nne ba mo pateletsa go ya go direla Oshupile ditiro tseo tsa lelapa ka gonne tsona **di tsamaelana** le mmele fela. Lorato lona, ke tshiamelo ya gagwe e ba ka se kgoneng go mo laolela yona. E, ke thekeneki ya **sekai** gonne sebele se emela ditiro tsa lelapa fa pelo yona e emela lorato.

Ka thekeniki e, Matlhodi o ntshetsa Modimoeng maikutlo a gagwe a lorato gore sale a ntse a akanya ka ona. Mokwadi o sa ntse a tsweledisa pele ka

tiriso ya thekeniki ya **ponelopele** gona mo go nopolong e e filweng mo godimo.

Mela e e ntshofaditsweng ke yona e e bontshang **ponelopele**. Matlhodi o na le tsholofelo e e tletseng ya go re Modimoeng ke monna wa gagwe. Le fa a ka nyalwa ke Oshupile fela go tlile go diragala gore phatlha e bulege mme e tla tlatswa ke Modimoeng yo ba tla agang lelapa mmogo. Gape go gatelelwa ntlha ya go re Matlhodi le Modimoeng ba kopantswe ke Modimoeng ka gore lorato lwa bona ga se lo lo patelediwang. Ka jalo, ba ka se kgaogangwe ke ope fa e se Modimo fela.

Thekeniki e, e tiisa tsholofelo ya ga Matlhodi ya go re kwa bokhutlong o tlile go nyalana le Modimoeng.

Tshiamo

Fa a tlhalosa go siama ga moanelwa Matlhodi, mokwadi a re:

Ke fa mmaObakeng a tswa mo ntlong a apere mosese o **montsho** o o dipoloi, mo mafatlheng ka kgetsana e e tshwantshitsweng ditšhese, mo dinaong a gata ka tse di **tshwana**, ka tukwe ya mmala wa serolane. Mo matlhong a iphotlhile ka mmaselina, mosetsana yo **motshwana**, wa mmala wa **sebito**, motho wa thari e **ntsho** (ts. 84).

Fa go ka lebelelwa nopolong e ka kelotlhoko, go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisitse lefoko **bontsho** gatlhano go gatelela se a ratang go se tlagisa mo go mmuisi ka ga tshiamo ya Matlhodi.

Bontsho, bo tlwaelegile bo emela bosula kgotsa loso. Fa mosadi a swetswe ke monna o roula ka go apara bontsho. Ke ka moo gantsi batho ba ithatelang mebala e mengwe kwa ntle ga bontsho. Ka jalo, bontsho bo tlhoilwe ke batho. Ga bo ratege gonne bo emela loso le lefifi. Tse di dirwang mo lefifing ga di a siama. Le fa go ntse jalo, Matlhodi ke **yo montsho** e bile o tshwanelwa ke diaparo. Bontsho jo jwa Matlhodi ga se bontsho jo go buiwang ka jone jo bo emelang maswe. Ditiro tsa gagwe ke tsona tse di totomatsang gore bontsho jo ga bo emele tshiamololo. Ke bontsho jo bo rategang ka ntlha ya pelo ya gagwe e ntle.

Mokwadi mo, o dirisitse thekeniki ya **sekai** le **phapologantsho** fa a tlhalosa bontsho jwa ga Matlhodi gonne bo tsamaelana le bontle mo ntlheng e. Ke ka moo go ka tweng mo thekeniking e ya **sekai** go tlhagelela gape le thekeniki ya **phapologantsho**. Ka phapologantsho mokwadi o supa molemo le boitumelo ka tiriso ya **bontsho**. Mokwadi o gatelela fa **bontsho** bo emetse tshiamo gonne o lemogile gore fa a ka se dire jalo, a ka nna a se tlhalogangwe ke mmuisi. Mmuisi jaaka mang le mang, o itse fa bontsho bo emela bosula kgotsa bobbe. Ke ka moo a tlhalosang gore Matlhodi ke motho yo montsho e bile o tshwanela ke diaparo.

* **Boikgakantshi (paradox)**

Boikgakantshi jo bo batlileng bo tshwana le phapologantsho, ke e nngwe gape ya dithekeniki tse di dirisiwang ke mokwadi. Fa ba tlhalosa kakanyo e, boikgakantshi, Abrams (1971: 119), Fowler (1973: 136) le Cuddon (1979: 479) ba re bo kaya tiriso ya mafoko a e keteng a ikganetsa, kgotsa a e keteng ga a na tlhaloganyo ntswa a rwele botlhale jo bo neng bo ntse bo sa bonwe.

Mo go Mathodi, mokwadi o tthagisa dilo di le pedi. Tsona ke maswe le bontle. Maswe a, a tthagisiwa ka mmala o montsho gonne mmala o gantsi o emetse go se siame. Mmuisi o letile go bona Mathodi a le montsho ka mmala le ditiro tsa gagwe. Mokwadi a re ga se dithwe tsotlhe tse di leng tse dintsho gonne pelo ya gagwe yona ga se e ntsho fa go lebelelwa ditiro tsa gagwe. Ka jalo, e kete mokwadi o a ikganetsa ka gore a re Mathodi o bifile e bile o siame. Tiriso e e ntseng jaana ya puo e bidiwa boikgakantshi.

Go tla tlhokomelwa gore ka fa gare ga Mathodi, mokwadi o farologanya dilo tse pedi gape e leng mmala o **montsho** le o **mosweu**. Ke gore Mathodi o na le letlalo le lentsho fela mo teng ga gagwe go na le pelo e tshweu. Ka go bapisa **bomaswe** le **bontle** jwa ga Mathodi, go phimolwa **bontsho** ka **bosweu**. Fano, mokwadi o dirisa thekeniki ya boikgakantshi go gwetlha mmuisi go inyalanya le Mathodi.

Gape mokwadi o dirisa thekeniki ya **poeletso** go ntshetsa mo pontsheng go siama ga Mathodi. **Poeletso** e ya **bontsho** e supiwa fa tlase mo mafokong a a ntshofaditsweng jaaka e boeleditswe gantsinyana:

- * mosese o **montsho**
- * o gata ka ditlhako tse di **tshwana**
- * mosetsana yo **motshwana** wa mmala wa sebilo, le
- * motho wa thari e **ntsho**.

Bontsho jo, bo boelediwa makga a **mane** go gatelela tiro e e lebaganeng le tshiamo. Tiragalo e ntle e, e tsamaelana le gore **bontsho** bo emela tshiamo. Ka jalo, go siama ke gona go ka tlhalosiwang e le lorato lo Mathodi a lo nayang monna yo a itlhophetseng ena, Modimoeng.

Dithekeniki tse pedi tse di dirisitsweng di tiisa go siama ga Matlhodi ka mmala o **montsho** le ka diaparo tse a di apereng **tse dintsho**.

□ **Boitshoko**

Matlhodi o itshokela batsadi ba gagwe ba ba mo pateletsang go nyalwa ke Oshupile monna yo o sa mo rateng le yo o sa itlhophelang ena.

Ka thekeniki ya **poelomorago**, Matlhodi o boelela botshelo jwa gagwe jwa kwa Magogong mo o neng a setse a le esi ka monwana gonne balekane ba gagwe ba ne ba tserwe botlhe. Se, se totomatswa ke puo e e reng:

A gakologelwa motsing go o neng a utlwa go twe a phuthe diaparo tsa gagwe mme a bona go tsogile semphete-ke-go-fete, go pegwa meseme, dikika le metshe mo koloing. A ise a ke a bone Oshupile ka leitlho, a sa itse kwa o yang. A le masome a mararo a dinyaga ka nako eo. Lefetwa! Le fa a ne sa itse kwa o yang gone, le mororo a ka se rerisiwe, a ineela go tswa mo kgobong ya batho ba Magogong (ts. 4).

Dilo tse Matlhodi a di gakologelwang tse, ke tse di lebaganeng le **poelomorago**. Tsona ke (a) monna yo a itlhophetseng ena, (b) go patelediwa lenyalo, (c) go nyalwa ke motho a sa mo rate e bile a sa mo itse, (d) ditshebo tsa batho ba Magogong le (e) mpa ya ga Modimoeng e Matlhodi a e rweleng.

(a) **Monna yo a itlhophetseng ena**

Pele Matlhodi a nyalwa ke Oshupile o ne a setse a **itlhophetse** monna wa pelo ya gagwe, Modimoeng. Ka go sala setso le melao ya Setswana morago, Modimoeng o kojwa jaaka ntšwa ka fa lelapeng la ga mmaMatlhodi gonne a ne a ikopela segosametsi. Ke ka moo Matlhodi a akanyang ka ena ka gonne e le motho wa pelo ya gagwe e bile a sa mo patelediwe ke ope. O **itlhophetse** ena fa gare ga banna ba bangwe. Ka tiriso ya **poelomorago**, o akanya ka dilo tse dintle tse ena le Modimoeng ba neng ba di dira mo sephiring. Ke ka moo setshwantsho sa ga Modimoeng se sa tlogeng mo matlhong a gagwe.

(b) **Go patelediwa lenyalo**

Dintlha tse Matlhodi a akanyang ka ga tsona mo go **patelediweng** lenyalo ke batsadi ba gagwe ke tse:

- * Go phuthisiwa diaparo ka lepotlapotla.
- * Go pegwa ga didirisiwa tsa go tlhobola mabele mo koloing kwa ntle ga tetla ya ga gagwe.
- * Go se bolelelwe lefelo le a yang go nyalwa kwa go lona.
- * Go se rerisiwe sepe ka tsa thulaganyo ya lenyalo la gagwe.
- * Go tsena mo lenyalong ka go tshaba dipuo tsa batho ba Magogong.

Go se tshwariwe sentle kwa bogadi jwa gagwe ke gona go dirang Matlhodi gore a gakologelwe mathata a batsadi ba gagwe ba mo tlholetseng ona. Mokwadi o dirisa thekeniki e ya **poelomorago** go dira botsalano magareng ga mmuisi le moanelwa Matlhodi. Ke go re mmuisi o utlwela Matlhodi botlhoko ka tse a di gakologelang. Matlhodi o ipona a fetogile. Ke ka ntlha

e mmuisi a utlwanang le ena fa a lwela ditshiamelo tsa gagwe tsa basadi.

(c) Go nyalwa ke motho o sa mo itse

Matlhodi o iphitlhela a le mo ganong la tau gonne a tlhoka kitso ka monna yo a mo tlhophetsweng ke batsadi ba gagwe. Ga a itse botho jwa monna yo mmogo le tshobotsi ya gagwe. Ke gona a ileng go mmona lwa ntlha ka lona letsatsi leo la lenyalo le go ithuta ena.

Dilo tsotlhe tse, di kgatlhanong le mowa wa ga Matlhodi gonne o rata go nyalwa ke motho yo a mmoneng, yo o mo ratang e bile a itlhophetse ena. Fa a gopola go nyalwa ke Oshupile, motho yo o sa mo itseng, o tobekana maikutlo le go feta. Tiragalo e, kana e kgatlhanong le ditshiamelo tsa gagwe le tsa basadi botlhe.

(d) Dipuo tsa batho ba Magogong

Matlhodi o ne a godile e bile a setse a le esi ka monwana mo balekaneng ba gagwe ba ba neng ba setse ba tserwe botlhe. O ne a fetogile setshego sa batho ba Magogong ba ba neng ba re ke lefetwa mme se, se ne se bakwa ke gore ga twe mmaagwe o a tshwaratshwara. Matshwao otlhe a kutlobotlhoko, a ne a setse a ipontsha mo sefatlhegong sa gagwe mme e bile a kgarakgatsha mowa wa gagwe. Kgarakgatshego e ya mowa e ne e mo naganisa thata ka maikaelelo a go lwela ditshiamelo tsa basadi.

(e) Mpa ya ga Modimoeng e Matlhodi a e rweleng

Fa a gopola gore o na le monna wa pelo ya gagwe, Modimoeng, ba setse ba golagantswe ka kgole ya lese, o ikutlwa a tia mo moweng. Ke go re tse a

akanyang ka tsona di tlile go diragadiwa kwa bofelong.

Ka jalo, go ka twe mokwadi o dirisitse dithekeniki tse pedi, e leng ya **poelemorago** le **ponelopele** go netefatsa bokhutlo jwa kang e, ya go tlotliwa ga ditshiamelo tsa basadi.

Go ka akarediwa ka go re **poelomorago** e lemosa mmuisi gore molwantshiwa Matlhodi ke motho yo o neng a ntse a siame go tloga kwa tshimologong, le pele a nyadisiwa motho yo o mmatletsweng ke batsadi. Ka **ponelopele** mmuisi le teng o simolola go lemoga gore kwa bofelong go tlile go nna le boitumelo mo pelong ya ga Matlhodi. Ka jalo, o itsalanya le ena ka go motlwela botlhoko mo gare ga mathata a a iphitlhelang mo go ona. O a mo rata ka ntlha ya fa a dira sengwe se se siameng sa go lwela ditshiamelo tsa basadi.

Mokwadi o tlontlolola Matlhodi ka go dirisa thekeniki ya **tshotlo**. BoPeck (1984: 144) le boBeckson (1995: 247) ba tlhalosa tshotlo e le tlaopo, lenyatso kgotsa kgobo mo bokwading ka maikaelelo a go kganela bosula kgotsa makoa a e ka nnang go itlhokomolosa matshwanyego a batho ba bangwe gongwe go epela ba bangwe mamena. Serudu (1989: 20) o ema nokeng batori ba ba boletsweng fa a re tshotlo ke tsela ya go thusa go sotla motho yo mongwe ka go dirisa kganetso ya se a ikaeletseng go se tlhagisa. O tswelela pele ka go re kang e, e ka tsweledisiwa ka go dirisa mafoko a ditlhaloso tsa ona di farologaneng le se mafoko ao a se kayang. Mokwadi a re:

A le masome a mararo a dinyaga ka nako eo.

Lefetwa (ts. 4).

Fa temana e e ka tlhotlhomisiwa sentle, go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisitse thekeniki ya tshotlo ya kutlwelobotlhoko. Ke go re fa a sotla ka ga Matlhodi e kete o akanya ka masula a batho ba Magogong le batsadi ba ga Matlhodi ba a dirang Matlhodi. O swetsa ka go utlwela Matlhodi botlhoko. Ka mokgwa o a tlhagisang **tshotlo** e ka teng, ga a bue puo phaa ka mo e tlhalosiwang ke batiori ba ba kailweng ka gonne mokwadi a tlhalositse gore ke ka ntlha ya eng Matlhodi e le lefetwa. Ke batsadi ba gagwe ba ba dirileng gore dinyaga tsa gagwe tsa lenyalo di fete mme a bonagale jaaka lefetwa. **Tshotlo** e, ya go kaya Matlhodi e le lefetwa e dira gore mmuisi a mo tlhomogepele pelo a bo a itsalanye le ena jaaka molwantshiwa. Mmuisi o utlwa botlhoko fa Mokwadi a re Matlhodi ke lefetwa le fa gona a buile lebaka la bofetwa jwa gagwe. A ke re, a re bofetwa jo bo tlišwa ke go tshwaratshwara ga batsadi ba ga Matlhodi. Go bonala fa makolwane a motse a ne a tshaba lelapa la gaabo Matlhodi ba le tsamaya mpadiakeke, ba le sikologa ka ba tshaba go loiwa.

□ **Majato**

Go bontsha fa Matlhodi a le **majato** mo dilong tse dintsinyana mo botshelong. Morago ga loso lwa ga mogatse, Oshupile, Matlhodi ga a nne ka diatla, a re ke sa ntse ke apere bontsho. O emelela ka boena a ntse a routse jalo. O tswaledisa pele tiro ya temo kwa masimong. Fa a gatelela go nna **majato** ga gagwe, mokwadi a re:

Mo mosong ka mahube a banna a tsosa morwae go ntsha dipholo mo sakeng gore di tsamae di fula go ya masimong, e tle e re di golegwa di be di tshwere moswang ka a ne a ikaeletse go baya tema e e tla reng le phirima, go bonale se a se

tlholetseng nageng (ts. 10).

* **Tiriso ya maele**

Fa a tlhalosa tiriso ya leele (maele), Holman (1972: 262) a re ke:

A use of words, a grammatic construction peculiar to a given language; an expression which cannot be translated literally into a second language.

Fano, go lemogiwa fa **maele** e le karolo e nngwe ya puo e e dirisiwang ke mokwadi go natetsha puo. Maele a, a dirisiwa ke mokwadi go bontsha matlhagatlhaga le go nna majato ga moanelwa Matlhodi.

Mokwadi o tlhagisa thekeniki ya maele fa a rulaganya dikgang tse. O dirisa leele fa a re 'go tshwara moswang.' Leele le, le tlhalosa gore dikgomo di tshwanetse go fula bojang, di kgore pele di golegwa gore di tle di nne le maatla a go goga mogoma. La bobedi ke 'go baya tema'. Lona le tlhalosa go lema ditemanyana di se kae pele letsatsi le wela.

Kajalo, go bontshwa go nna matlhagatlhaga ga Matlhodi mo tirong ya gagwe ya lelapa. Ga a batle go phutha matsogo e kete o letetse mongwe go mo direla tiro. Go apara bontsho ga gagwe ga go mo kgoreletse go dira ditiro tse di mo lebaganeng ka ntlha ya fa monna wa gagwe Oshupile, yo o neng a di dira a tlhokafetse.

Tiriso e ya puo ya go dirisa **maele** ga se puo ya ka metlha. Puo e e sa tlwaelegang e, e tlhola gore mmuisi a nne le tlhokomelo e e rileng ya go reetsa gonne fa go buiwa ka puo e e tlwaelegileng ga go tlhokege tlhokomelo

epe e e rileng. Ka go rialo, mokwadi o dirisa thekeniki ya **leele** go ngoka mmuisi go mo rotloetsa gore a buise ka kelotlhoko se a se anelang.

3.2.1.3 *Kakaretso*

Mokwadi o dirisitse dithekeniki tse di jaaka **pheteletso, phapologantsho, poelomorago, ponelopele, sekai, tshotlo** le tse dingwe fa a rulaganya dikgang tsa gagwe go tlhalosa maemo a Matlhodi. Go bontshitswe le dipharologantsho tse **tlhano** go senola se Matlhodi o leng sona. Tsona ke: **lorato, ponelopele, tshiamo, boitshoko** le go nna **majato** ga Matlhodi. Dipharologantsho tse, ke tsone tse di tlaolang semelo sa ga Matlhodi sentle le go thusa go tlhagisa molaetsa wa ga Matlhodi sentle wa ditshiamelo tsa basadi.

3.2.3 Tlhaloso ka Matlhodi

Semelo sa ga Matlhodi se ka lebelelwa gape go kobilwe dintlha tsa botlhokwa jaaka **maitsholo, maikotlhao, boitshoko le lorato**. Dithekeniki tse di dirisitsweng tse di tlhagelelang mo sethangweng sa *Bogosi Kupe* tsona ke:

- ★ Mmuisano
- ★ Tebelelo
- ★ Tshwantshanyo
- ★ Tshwantshiso
- ★ Phefofatso
- ★ Tlogelo ya dikgala kgotsa dipatlha (gaps)
- ★ Motifi
- ★ Poelomorago (flashback/ analepsis)

- ★ Ponelepele (foreshadowing/ prolepsis)
- ★ Phapologantsho (contrast)
- ★ Bokgapetsakgapetsa (frequency)
- ★ Tsepamiso
- ★ Leele

Ela tlhoko: Ga se dithekeniki tsothhe tse di tlleng go dirisiwa mme ke dingwe tse di rileng fela.

□ **Maitsholo**

Maitsholo a ga Matlhodi jaaka mosetsana yo o goletseng mo melaong ya Setswana, ke ona a a dirang gore a se ke a itlatlarietsa fa a patelediwa molekane ke batsadi ba gagwe.

* **Mmuisano**

Ke karolo e e botlhokwa thata mo tshwantshong ya baanelwa. Fa a tthalosa kakanyo e, Cohen (1973: 183) a re:

Dialogue is a conversation between people
in poetry, plays and stories.

Mo go tlhagisiwa fa **mmuisano** o kgonagala ka go buisana ga batho kgotsa go ka twe baanelwa mo mefuteng ya ditlhangwa jaaka poko, diterama le dikwalwa tsa kanedi. Groenewald (1993: 49) a re **mmuisano** ke mogopolo o o rileng o o botlhokwa gonne o emela bonnete.

Fa a buisana le kgaitsadie, e bong Tukisang, Matlhodi a re:

O a bona, nnaka. Modimo o diragaditse
thato ya one. Mogoloo o ile. Go tla
thusang go tshwara kwa le kwa, nnaka?
Se se diragatseng se diragetse. Ke gore
fela re mmee ka bonako, tiro ya temo e
tswelele. Ga ke batle go tlosa batho mo
ditirong tsa bone; loso ga lo simolole ka
nna, e bile ga lo kitla lo felela ka nna ...
Ke eng o ntebile jalo? (ts. 3).

Puo ya ga Matlhodi e senola maitseo a gagwe malebana le loso lwa ga
Oshupile. Ga a tshwenngwe ke go tlhokafala ga gagwe gonne a mo
pateleditswe. Ke ka ntlha e a batlang fa setopo sa gagwe se ka bitielwa ka
bonako gore se tloge mo matlhong a gagwe a tle a kgone go simolola
botshelo jo bošwa. Ga a batle go itapisa monagano ka go tlhola a dikadika
ka tsa phitlho ya gagwe. Mo go ena ga go na lobaka lo lo totobetseng lwa
gore a beye mogatse sebakanyana ntswa a na le tiro e tona e jaanong e mo
lebaganeng ya temo. Ga a utlwe botlhoko bope fa mogatse a iketse
badimong gonne e ne e le morwalo o a o rwesitsweng ke batsadi ba gagwe.
Matlhodi ga a itsape go kaetsa lefatshe lotlhe gore o ne a sa rate Oshupile e
bile o ne a sa mmee gope mo botshelong jwa gagwe.

Fa go ene ga go na molato ope fa Oshupile a tlhokafaletse kwa nageng. O
bona fa tiragalo e, e ka diragalela gongwe le gongwe e bile e ka diragalela
mongwe le mongwe. Oshupile o ne a tshwanetse go ya badimong fela jaaka
motho mongwe le mongwe. Ka mokgwa o a se nang sepe ka teng ga a
akanye gore motlhamongwe batho ba ka re ka gongwe o na le seabe mo

losong lo. Ga a batle kgakololo ya ope malebana le tsa phitlho ya ga mogatse. O na le ditshiamelo tsotlhe tsa go dira se a se batlang ka setopo sa monna wa gagwe. Ke ka lobaka loo e reng a buisana le kgaitsadie, Tukisang, a bo a setse a dirile tshwetso ya go mo fitlha ka bonako. Ka go rialo, ga a bone fa motho yo mongwe a ka tlhaga kwa ntle go tla go diragatsa ditaelo tsa gagwe mo setopong sa monna wa gagwe.

Fa **mmuisano** o, o ka lebeletwa ka leitlho le le ntšhotšho, go tla tlhokomelwa gore mokwadi o dirisa thekeniki ya **tebelelo** go tlhagisa molaetsa wa gagwe. Fa ba tlhalosa **tebelelo** (point of view), Cole le Lindemann (1990: 174) ba re:

Point of view is the particular voice, angle of vision or perspective from which the work is told.

Go itsisiwe ka mokgwa wa tlhagiso ya ditiragalo mo setlhangweng. Mokwadi a ka tlhagisa kgang ya setlhangwa sa gagwe ka mekgwa e e farologaneng. A ka bua ditiragalo ka boena kgotsa a ka tlogela baanelwa ba setlhangwa go anela dikgang tseo. Prince (1987: 31) ena a re **tebelelo** ke:

The perspective in terms of which the narrated situations and events are presented, the perceptual or conceptual position in terms of which they are rendered (Genette).

Mojalefa (1995: 11) o atolosa kgang e ka go re **tebelelo** ke ka fa mokwadi a bonang dikgang ka teng, le ka fa a di tlhalosang ka teng. Ke ka ntlha e go ka tweng **tebelelo** ke mogopolo wa mokwadi. Lekganyane (1997: 78) ena o tlhalosa ka go re **tebelelo** ke tsela e mokwadi a e dirisang gore ditiragalo tsa setlhangwa sa gagwe di latelane sentle.

Mo nopolong e e mo tsebeng ya 117, mokwadi o tsepamisa tiragalo ya phitlho ka mong wa yona. Ke go re tiragalo e, mokwadi o rata fa e tlhagisiwa ke motho yo o amanang le yona gonne ke ena yo o e itseng botoka go gaisa motho yo mongwe. Ka thekeniki e ya **tebelelo**, mokwadi o letlelela moanelwa Matlhodi go begelela babuisi tiragalo e.

Fa tiragalo e, e buiwa ke Matlhodi, mong wa yona, mmuisi o a e amogela le go e dumela fa e le boammarruri. Fa e ka bo e tlhagisiwa ke moanelwa yo mongwe fela gona e ka bo e se na maatla go tshwana le fa e tla ka mong wa yona.

Ka thekeniki e ya **tebelelo** go ka twe mokwadi o kgonne go senola botho jwa ga Matlhodi ka ditiro tse di tlhagelelang ka **tebelelo ya gagwe** e leng tse di thusang go tlhagisa botlhokwa jwa phitlho ya ga Oshupile. Phitlho e, e tshwanetse go diragadiwa ka bonako gore batho ba se kgoreletsege mo tirong ya bona ya temo.

* **Phefofatso**

Phefofatso ke thekeniki e nngwe gape e mokwadi a e bontshang mo puisanong ya ga Matlhodi le kgaitsadie, Tukisang, gonne o phefofatsa mafoko mo puong ya gagwe. Holman (1972: 210) le Ntsime le Kruger (1989: 433) ba tlhalosa fa **phefofatso** e le sekapuo se se buang selo se se maswe se se sa rategeng kgotsa se se sa eletsegeng ka mafoko a a eletsegang a a seng bogale e bile a sa supe tlhapa.

Thekeniki e, e bonagala sentle fa Matlhodi a bua ka molomo wa gagwe a re:

Mogoloo o ile (ts. 3)

Se se tlhalosiwang fa ke Matlhodi ke go re Oshupile ke mogoloe Tukisang ka lenyalo ka e le ena (Matlhodi) a neng a nyetswe ke Oshupile. Matlhodi ga a batle go bua puo phaa gore Oshupile o sule gonne a bontsha tlotlo mo go monna wa gagwe. Ga a eletse go bua ka mafoko a a botlhoko a go re o sule. Se, se bontsha e kete Matlhodi o tshaba loso. Ke ka moo a tlhalosang tiragalo e e bosula e ka mafoko a a botlhofo le fa tiragalo yona e le botlhoko le bogale jwa thipa.

* **Tlogelo ya diphatlha/kgala (gaps)**

Gape mo kinolong e, mokwadi o sa ntse a tlhagisa thekeniki e nngwe ya mofuta wa **tlogelo ya dikgala** kgotsa **diphatlha**. Go tswa mo go Peck le Coyle (1993: 188) yona e tlhaloswa ke Iser jaana:

... the text is full of gaps which the reader fills in.

Teng fa, go itsisiwe ka go **tlogelwa ga diphatlha** kgotsa **dikgala** mo setlhangweng. **Diphatlha** kgotsa **dikgala** tseo di ka tlogelelwa mmuisi gore a di tlatse gonne mokwadi a tsaya gore o a di itse. Mokwadi o **tlogela dikgala** kgotsa **diphatlha** tse ka maikaelelo a go ngoka mmuisi mo setlhangweng sa gagwe. Magapa (1997: 123) ena o tlhalosa **tlogelo ya dikgala** kgotsa **diphatlha** ka go re ke thekeniki ya mokwadi ya go sutisa nako ka tsela ya go tlogela go tlhalosa dikgang ka botlalo kgotsa tsela ya go tlhalosa ka go fapoga.

Mokwadi o tsamaya a tlogela diphatlha kgotsa dikgala tsa ditiragalo gore mmuisi a ikakanyetse ditiragalo tseo. Mo nopolong e e neilweng fa godimo e, tiragalo e e tlogetsweng ke ya go re loso lo ama batho botlhe, ga lo tlhopholole. Tiragalo e, e tlogetswe ka bomo gonne e itsiwe ke Tukisang le

ena Matlhodi ka sebele. Mmuisi le ena o a e itse. Matlhodi ga a e tlogele gone kgaitسادie a mo lebile ka matlho a a bogale. Ena ka boena o a ikutlwisisa gore o lebesitse kae, mme mmuisi le ena o a mo tlhaloganya. Ka jalo, go gamarega ga Tukisang go tlhodile karolo e nnye ya go tlogelwa ga tiragalo. Matlhodi a ka bo a ne a feleletsa kang ya gagwe morago ga go fedisa kgamarego e ya ga Tukisang. Fela, ga a dira jalo, ka maikaelelo a go akareletsa mmuisi yo o kgonang go nna le seabe mo phuthologong ya ditiragalo tsa setlhangwa se sa *Bogosi Kupe*.

Mo tsebeng ya borobong go na gape le **tlogelo ya phatla** kgotsa ya **kgala** e e tlogetsweng. Fa Matlhodi a sena go belaela lobaka lo lo dirileng mogatse go mo digela ka fa metsing, o akanya jaana:

Ebu, gape ga twe molapo o dirisetswa go bona gore ... a nanoga mo phateng. Ntebe sentle. O bonang mo go nna se o se biletsang mme? (ts. 9).

Tiragalo e e tlogetsweng ke ya go re molapo o dirisetswa go bona gore mosadi o imile. Tiragalo e e tlogetsweng e a itsege. Mokwadi o e tlogetse go tlhola kgogedi. Kgogedi e, e bonagala ka nako ya fa Matlhodi le Modimoeng ba šapa ka mokorwana mo molapong go bontsha lorato lwa bona.

Go tla tlhokomelwa gore ka ga maitsholo a ga Matlhodi mokwadi o dirisitse dithekeniki di le **nne** tsa **mmuisano**, **tebelelo**, **phEOFATSO** le **tlogelo ya dikgala** go tlhalosa ditshiamelo tsa basadi tse di tsalanyang Matlhodi le mmuisi.

Thekeniki ya mmuisano e tlhagelela gape mo tsebeng ya somaamatlhano tharo mo Matlhodi a buisanang le morwae, Obakeng, fa a ne a tlile go mo lekola morago ga go nna malatsi kwa sekgweng le Modimoeng. Fa a tswa molomo a re:

... Fa e ne e le motho yo mongwe, nka bo ke tlhomogile pelo. Le nna ke ntse ke na le a me matshwenyego; ga se mo nka ithwesang morwalo wa motho yo mongwe, ene yo maloba a neng a nkemetse ka dinao le ditsala tsa gagwe. Gompiono di kae? (dts. 53-54).

Ka mmuisano o, Matlhodi o kgwa botlhoko jo bo leng mo pelong ya gagwe tebang le batho ba ba mo tlhorisang. Tlhoriso e, ke yona e e mo dirang gore a se ke a utlwela Ikomeng botlhoko fa barwa ba gagwe ba nyeletse. Ga a boele morago le go metsa mathe fa a bua ka go se thuse Ikomeng, mogatsa Tukisang gone a ne a mo sotla morago ga loso lwa ga Oshupile. Go ne go se na ope yo o mo gomotsang. Ke ka ntlha e Matlhodi a sa ikemisetsang go rwala mathata a motho yo mongwe a ntse a na le a gagwe a a mo imelang. Ga a na motho yo o mo emang nokeng mo mathateng a.

Thekeniki e, e senola maikutlo a ga Matlhodi a a sa jeseng monate a kutlobotlhoko. Maikutlo a, ke a a amanang le batho ba ba mo tlhorisang e bile ba le kgatlhano le ena fa a lwela ditshiamelo tsa basadi.

* **Leele**

Teng mo nopolong e go bonala go na le thekeniki ya **leele**. Mokwadi o dirisitse **maele** a mararo go lemosa mmuisi maikutlo a a renang ka mo gare

ga pelo ya ga molwantshiwa Matlhodi mabapi le go tlhorisiwa ke batho ba bangwe. Maele a mararo ao ke a:

- ★ **Go tlhomoga pelo**
- ★ **Go ithwesa morwalo**
- ★ **Go emela ka dinao**

Leele lwa ntlha le raya **go utlwela motho yo mongwe botlhoko**. Lwa bobedi le tlhalosa go re **motho a ka se kgone go rarabolola mathata a ba bangwe e le gore le ena o na le a gagwe**. Lwa boraro le raya go **tshwenya motho**. **Maele** a, a tlhagisa botho jwa ga Matlhodi mo nakong ya fa a ne a lwela ditshiamelo tsa basadi. Ka nako eo, e ne e kete Matlhodi o sule segakolodi ka go se utlwele mogatsa Tukisang botlhoko. Ka gone mmuisi a itse botshelo jwa ga Matlhodi jwa go patelediwa motho a sa mo rate, mmuisi ga a mmone phoso. O nna le ena mme o mo eleletsa masego gore a atlege mo ntweng ya gagwe ya ditshiamelo tsa basadi.

Thekeniki e, e dirisitswe ke mokwadi go ntshetsa mo pontsheng go tobekana maikutlo ga moanelwa Matlhodi go go mo dirang gore a se kgathadiwe ke matshwenyego a batho ba bangwe le fa e le a a botlhoko a a garolang pelo. Maikutlo a gagwe a a senoga tebang le batho ba ba leng kgatlhanong le ena, bona ba ba mo kgoreletsang go atlega mo maikaelelong a gagwe a ditshiamelo tsa basadi.

* **Modirosotaelo**

Fa ba tlhalosa **modirosotaelo**, Mathibela le ba bangwe (1997: 79) ba re:

The imperative mood indicates that the process is a command or a strong request.

Go tlhalosiwa fa **modirosotaelo** o laela gore go dirwe sengwe kgotsa tiragalo e e rileng. Go tlaleletsa kgang e, Ziervogel le Taljaard (1981: 27) bona ba re **modirosotaelo** ke:

A command may be given to one person by using only the verb stem.

Go tlhalosiwa fa **modirosotaelo** o laela motho a le mongwe ka tiriso ya thito ya lediri. Taljaard le Bosch (1988: 27) ba re ga go laelwe motho a le mongwe fela mme go ka nne ga laelwa le batho ba ba fetang bongwe ka go dirisa setlhongwa sa -ng.

Fa Matlhodi a ntsha se se leng mo mafatlheng a gagwe a re:

Ke batla nnete fela mo go wena - nnete yotlhe. Re tlogile fa re ya mošate - ka puo ya gago. Fa ke re re tsene pele ka dikgaga, wa gana; nteko o gana jaana wena o itse se o se ikaeletseng. Jaanong, rra, ke batla gore o kgwe molalatlhageng; e seng leng, gone jaanong jaana. Bua! (ts. 8).

Go tlhagisiwa maikutlo a moanelwa a a golaganeng le yo o buisiwang. Maikutlo a, ke a a bontshang kgalefo mo go mmui le kgakalelo go mmuiwa.

Puo ya ga Matlhodi e senola maikutlo a a sa jeseng di welang mo pelong ya gagwe ka ntlha ya go digelwa mo metsing ke Oshupile. Oshupile ga a mo digela ka bomo ka mo metsing. E ne e le setso sa batho ba Phiritona gore fa ngwetsi e imile e latlhelwe ka fa metsing gore go tle go ipale sentle mo mpeng ya gagwe fa a imile. Fa tiragalo e e ka diragala go tla itsiwe gore

motho ke mosadi ka go itshupa fa a le mo mmeleng. Ka jalo, go diragetse jalo le ka Matlhodi. Go ya ka ena, Oshupile o mo latlhetse ka fa metsing gore go tle go ipale sentle mo mpeng ya gagwe fa a imile. Ka tiriso ya thekeniki e ya taelo, Matlhodi o rata go itse lebaka la ga Oshupile go gapeletsa gore ba ye kwa molapong pele ga go ya kwa mošate.

Thekeniki e, e tlhagisa taelo ya ga Matlhodi ya gore Oshupile a bue gore ke ka ntlha ya eng a mo digetse ka fa metsing. Gape e tiisa gore se Matlhodi a se buang ke se a ratang go se itse, ga a batle gore e nne sephiri sa ga Oshupile a le esi. O rata go nna le kitso ya go digelwa mo metsing ga dingwetsi ka fa molapong. Tiragalo e ya go digelwa ga Matlhodi ka fa metsing ke tiragalo e e leng kgatlhanong le maikaelelo a gagwe a ditshiamelo tsa basadi mme ke ka ntlha e a galefileng jaaka tau jaana.

* **Tshwantshanyo**

Maitsholo a ga molwantshiwa Matlhodi a sa ntse a tsweledisiwa pele ke mokwadi ka thekeniki ya **tshwantshanyo**. Holman (1972: 498) le boBrooks (1975: 887) ba tlhalosa fa tshwantshanyo e le sekapuo se se bapisang dilo tse pedi tse di sa tshwaneng. Pretorius le Swart (1982: 41) bona ba tlhalosa tshwantshanyo ka mokgwa o:

Here an explicit comparison is made between two different objects/ scenes/ actions, usually connected by a comparative conjunction.

Serudu (1989: 51) ena o tlhalosa tshwantshanyo ka go re ke sekapuo se ka sona selo se tshwantshiwang kgotsa se bapisiwang le se sengwe ka maikaelelo a go bopa setshwantsho se mmuisi a ka se bonang sentle ka

leitlho la semowa. Matlhodi o tshwaela ka go re:

Ee, rra le fa o ka befa jaaka bosigo jwa maru, ke batla go go bolelela. Mme fa o solofetse go mpolaya ka metsi, nna ke morwadia Metsing. Ga ke peba e e bolawang ka metsi (ts. 8).

Fano, Matlhodi o bapisa dilo tse pedi, Oshupile le bosigo jwa maru. Bosigo jwa maru ke bosigo jwa lefifi le le boitshegang mo motho a ka se keng a itshwenya go tsamaya mo go jona. Ke go re Oshupile o tshwana le lefifi leo la maru ka mokgwa o a neng a galefile ka teng. O ne a šakgetse e le tota mo e keteng a ka garaswanya Matlhodi jaaka tau e garaswanya phologotswana e e tshwereng. Ke ka moo mokwadi a mo tshwantshanyang le bosigo joo jwa maru. Oshupile o bogale, ga a siama, o pateletsa Matlhodi go tsena mo metsing a sa batle le go tlhaloganya maitlhommo a go dira jalo.

Fa Oshupile a tshwantshangwa le bosigo jwa maru go bontsha e kete o ne a se montle. Jaanong fa a galefile go befa gole ga gagwe go bonagala thata gone a šakgetse go feta selekanyo. Ka tiriso ya thekeniki e, mokwadi o tlhagisa mowa o o renang, o o dubegileng magareng ga Matlhodi le Oshupile. Ka yona mmuisi o kgona go lemoga maemo a dikgang a a seng monate fa gare ga batho ba babedi ba.

* **Motifi**

Teng mo nopolong, go na le thekeniki ya **motifi**. Cohen (1973: 191), boPeck (1984: 142) le Serudu (1989: 35) ba re motifi e ka nna leina, sekapolelo kgotsa polelo e e boelediwang mo setlhangweng. **Motifi** ke e nngwe ya dithekeniki tse di dirisiwang ke mokwadi ka go boelela lefoko kgotsa polelo

e le nngwe gantsintsi ka maikaelelo a go gatelela se a ratang go se tthalosa.
Matlhodi o tshwaela ka go re:.

Mme fa o solofetse go mpolaya ka **metsi**, nna ke morwadia **Metsing**. Ga ke peba e e bolawang ka **metsi** (ts. 8, kgatelelo ke ya me).

Mo kinolong e, go lemogilwe fa mokwadi a boeeditse lefoko le **metsi gararo** go tiisa tiro ya ona. Go ya ka nopolo e, tiro ya metsi ga e emele bontle fela e emela le bosula.

Matlhodi o bontsha go nna kgatlhanong le go tlhagisa maikutlo a gagwe a mabifi gone Oshupile a mo digetse mo **metsing** go bona gore a ke mosadi. E ne e le mokgwa wa setso wa batho ba Phiritona go tlatlhoba dingwetsi morago ga lenyalo gore a mme tema e a bonala, kgotsa gongwe ke moopa. Matlhodi o lwantsha mokgwa o wa setso go tlhagisetsa ditshiamelo tsa gagwe tsa basadi mo pontsheng.

* **Tshwantshiso**

Go dirisitswe gape **tshwantshiso**. Cuddon (1979: 391) le boSikwane (1984: 71) ba tthalosa fa tshwantshiso e le sekapuo se se sa reng sengwe “se tshwana le sele” mme bogolo se tthamalatsa ka go re ke selo seo. Mo, sengwe se se rileng se bidiwa ka mokgwa o o bofitlha. Matlhodi o bua ka go re:

Ga ke peba e e bolawang ka metsi (ts 8).

Matlhodi o bapisiwa le peba. Mo ntlheng e, o amogelwa jaaka e ka re ke

peba. Mokwadi o gatela pele go bontsha ka fa peba e tshabang metsi ka teng. Ke ka moo a tshwantshanyang Matlhodi le peba e e tshabang metsi. Mokwadi mo, o bontsha go nna kgatlhanong ga Matlhodi mo tiragalong e, gore ena ga se phologotswana e e se nang mosola e e ka latlhelwang felafela mo metsing mme ya swa. Ena ke motho, mosadi yo o nang le maemo le ditshiamelo tse di tiileng tsa basadi.

Ka go rialo, mmuisi o lemoga semelo sa ga Matlhodi jaaka motho yo o bogale mme a itsalanya le ena gonne a kgonne go emela se a leng sona.

Maikotlhao

Maikotlhao ke pharologantsho ya bobedi e e bonagadiwang ke mokwadi go tlhalosa maemo a a kwa tlase a motho fela a ga molwantshiwa Matlhodi. Mokwadi o tlhalosa maikotlhao a ka di thekeniki tse di latelang:

- ★ Mmuaesi
- ★ Tiriso ya leele
- ★ Bokgapetsakgapetsa
- ★ Poelomorago

Tsela e nngwe ya go tshwantsha baanelwa ke ka **mmuaesi**. Fa a tlhalosa kakanyo e, **mmuaesi**, Cohen (1973: 196) a re:

A one - sided conversation. Two people may be involved, but one person dominates the conversation.

Go tlhalosiwa fa moanelwa a ka bua a le esi kwa thoko kgotsa a buela kwa

godimo fa pele ga baanelwa ba bangwe mme bona ba sa bue sepe ba utlweletse fela. Serudu (1989: 4) o tiisa ntlha e e buiwang ke Cohen ka go re **mmuaesi** ke polelo e telelenyana e mo go yona moanelwa a ntshang maikutlo a gagwe a buela kwa godimo fa pele ga babogedi, fa e le gore ke terama. Gape go a kgonagala gore **mmuaesi** e ka tlhagelela le mo pading jaaka mo go *Bogosi Kupe*, fa Matlhodi a re:

Ke go lomeleditse. Ga ke a dira matsapa ape go leka go go ithuta, ga ke a leka go go itse. Ka dipaka tsotlhe go ne go ikgopotse nna fela - nna yo ke se nang matlho, yo ke se nang ditsebe, yo ke se nang maitlomo. Tukisang a re ke nna ke go bolaileng, mme ga a ake (ts. 11).

Ka thekeniki e, **mmuaesi**, mokwadi mo nopolong e, o rata go tlhagisa matshwenyego a a dubakanyang pelo ya ga Matlhodi gore mmuisi a itse matshwenyego a a mo go ena a go tlhokofala ga monna wa gagwe. Ka jalo, ka **mmuaesi** go kgonwa go lemogwa maikutlo a ga Matlhodi mme le semelo sa gagwe se a itsiwe malebana le go tlhokafala ga Oshupile. Maikutlo a, a lebagane le go itshola ga Matlhodi gore le fa a ne a pateleditswe Oshupile fela go na le dilo dingwe tse dintle tse Oshupile a neng a di dira mo botshelong tse gompieno Matlhodi a akanyang ka ga tsona. O akanya ka tsona a le esi gonne a bona gore fa a ka bo a ile a di tsaya tsia di ka bo di mo tswetse mosola.

Ka **mmuaesi**, maitseo le botho jwa ga Matlhodi bo tlhagelela mo pontsheng go utlwa ke mmuisi. Go a kgonagala gore semelo sa moanelwa yo mongwe se ka itsiwe fa moanelwa yoo a buisana le yo mongwe kgotsa moanelwa a buela kwa godimo a le esi. Ka jalo semelo sa ga Matlhodi se a itsiwe ka

tiriso ya thekeniki ya **mmuaesi** gonne a ipolela se o leng sona.

Teng mo nopolong e, go tlhagelela thekeniki e nngwe ya tiriso ya **leele**.

Mokwadi o dirisa maele a **mararo** a a latelang:

- ★ Nna yo ke se nang matlho
- ★ Yo ke se nang ditsebe
- ★ Yo ke se nang maitlhomo

Mokwadi o dirisa thekeniki e ya tiriso ya **leele** e leng puo e e bofitlha, e e sa tlwaelegang go ngoka mmuisi. Puo e e ntseng jaana, ga se puo ya ka metlha kgotsa ya mmuagale. Mokwadi o dirisa puo e e ntseng jaana go ngoka mmuisi gore a tlhokomele se go buiwang ka sona ka ga Matlhodi. Se mokwadi a buang ka sona se botlhokwa e leng ona maemo a a tlhobaetsang a ga Matlhodi a boikotlhao.

Nna yo ke se nang matlho go raya go se ele dilo tlhoko kgotsa gona go se tlhokomele. **Yo ke se nang ditsebe** go raya go se utlwelele fa motho yo mongwe a bua kgotsa a go eletsa fa **yo ke se nang maitlhomo** gona go tlhalosa go tlhoka maikaelelo mo botshelong. **Maele a**, a lebisitse mo go Matlhodi fa a setse a ikotlhaya gore o tlhokile dilo tse tharo tse mo botshelong jwa gagwe le Oshupile. Fa Matlhodi a ka bo a ne a nna le dilo tse tharo tse mo loratong lwa gagwe le Oshupile gongwe Oshupile a ka bo a sa ntse a tshela gonne a ka bo a na le mosadi wa gagwe e bile a kgona go menola lefatshe. Jaanong, Matlhodi o etse tlhoko gore o tlhokile dilo tse ka boraro jwa tsona mme ke ka ntlha e botshelo jwa gagwe le Oshupile bo neng bo se na boitsetsepelo. Ke ka goo a ikotlhayang jaana ka a reteletswe jaaka mosadi a ne a tshwanetse go direla monna wa gagwe.

Mokwadi o dirisa thekeniki e ya **mmuaesi** gore boikotlhao jwa moanelwa Matlhodi bo bonagale sentle mo kakanyong ya mmuisi. Ke ka ntlha e mmuisi kwa bokhutlong a utlwelang Matlhodi botlhoko. Ke go re o itsalanya le ena mo tsamaong ya botshelo jwa gagwe. O tsena le ena mo mathateng e bile o eletsa go tswa nae mo go ona. Tsotlhe tse Matlhodi a ntseng a kampane natso, mme kwa bofelong a fentse, di supa kgaratlo ya gagwe ya go bona basadi ba sa tlhole ba gatelelwa. Ee, o lwela ditshiamelo tsa basadi ka go dira jalo.

Thekeniki ya **leele**, e sa ntse e tswediwa gape ke mokwadi mo tsebeng ya somaamatlhano nne go tlhagisa maikotlhao a molwantshiwa Matlhodi. Mokwadi a re:

O kile a nthaya a re tsala ya motho go tewa motho yo e reng lefatshe le go fura lele le go itatola, ene a boele mo tlong ya gago, a go gomotse. Ka e ne e le motho yo o buang bobele ke ne ke sa atise go mo tsaya tsia (ts. 54).

Maele a a dirisitsweng mo nopolong e ke a a latelang:

- Go jesa loleme monate
- Lefatshe le go fura lele
- Go itatola
- Go tsaya tsia

Maele a, a dirisitswe go tlhalosa ka mokgwa o Matlhodi a neng a sa ise gope ka ga Oshupile gonne a ne a sa mo rate. **Go jesa loleme monate** go kaya gore Matlhodi o ne a sa reetse fa Oshupile a bua gonne a ne a mo tsaya gore

o bua bobbe e bile ga go na sepe se se botoka se Oshupile a ka mmolelelang sona ka e le letlakala fela la monna. Fa **lefatshe** le **furalela** motho ke go re batho ba ba agileng le motho yoo jaaka Matlhodi, ga ba mo eme nokeng fa a tlhagelwa ke mathata. Ba itshela moriti o o tsididi jaaka e kete ga ba mmone gore o mo sepitleng. **Go itatola motho** ke go mo ikgatholosa e kete ga o mmone ntswa o ntse o mo tlhokometse mme fela o sa batle go mo thusa mo tlhakantsukeng e a iphitlhelang mo go yona. Matlhodi o ne a sa tseye Oshupile tsia, go raya gore o ne a itlhokomolosa ena ka malatsi a le mantsi a gopola gore o buisiwa ke go itse thata. Ka jalo, **maele** a mane a, a tlhalosa go se tlotle Oshupile ga Matlhodi mo nakong yotlhe fa a ne a nna le ena e bile a bontsha fa a sa mo rate ka a ne a se na sepe le ena. E ne e le monna yo o mmatletsweng ke batsadi e seng yo o ipatletsweng ke ena. Ke ka ntlha e, a neng a sa mmeye sebetse ka teng gonne mo go ena go ne go se botlhokwa go ka utlwelela Oshupile yo a mo pateleditsweng ke batsadi ba gagwe.

Fa Oshupile a ne a bua, Matlhodi o ne a isa pelo mafisa ka bomo. O ne a setse a lapisitswe ke dipuo tsa ga Oshupile gonne o ne a bua thata mme ena o ne a mo ikgatholosa ka metlha. O ne a sa mo adime ditsebe gonne e ne e le pitsa ya pateledi e go tweng e a tle e thubege. O ne a sa fitlhele ope gore ga a mo rate ke ka lebaka le a neng a mo nyatsa kgotsa go mo tlovisa matlho ka teng e bile a sa batle go tlhaloganya sepe se o se buang.

Bokgapetsakgapetsa (frequency) kgotsa **gangwe** le **gape**, ke thekeniki e nngwe gape e mokwadi a e dirisang fa a tlhalosa ka ga maikotlhao a ga Matlhodi. **Bokgapetsakgapetsa** ke mofuta o mongwe wa poeletso. Fa a bo tlhalosa, Hawthorn (1992: 95) a re:

Frequency is the numerical relationship between,
events in a plot and events in a story. This

relationship can vary as follows:

- ★ A singular event which is narrated once.
- ★ An event which occurs many times and is narrated many times.
- ★ An event which occurs once but is narrated more than once.
- ★ A repeated event which is narrated only once.

Go lemogiwa fa tiragalo e e rileng e ka boelediwa gangwe kgotsa gantsinyana mo setlhangweng e tlhagisiwa ke mokwadi kgotsa ke baanelwa ba bangwe. Tiragalo e e rileng, e ka boeletswa ke bangwe ba ba farologaneng go gatelela botlhokwa jwa yone. Ke ka ntlha e Mojalefa (1994: 174) a buang puo e le nngwe le Hawthorn, fa a re **bokgapetsakgapetsa** kgotsa **gangwe** le **gape** ke thekeniki e mokwadi a e dirisang fa a rata go gatelela tiragalo kgotsa kang e e rileng. Yona kang e a e gatelelang e ka boelediwa kgotsa ya tthaloswa gantsinyana. Ke mokgwa o mokwadi a o dirisang go tlhagisa ditiragalo tse di tshwanang. A ka di boeletsa mo mafelong a a farologaneng kgotsa ditiragalo di ka tlhagisiwa ke baanelwa ba ba farologaneng ka dinako tse di farologaneng ka maikaelelo a go gatelela.

Tiragalo e le nngwe e ka **boelediwa** ke mokwadi ka boena kgotsa ke baanelwa ba setlhangwa sa gagwe. Maikaelelo a tiragalo eo e e rileng gore e boelwe ke go totobatsa botlhokwa jwa yona. E a boelediwa gonne motlhamongwe kwa tshimologong ya setlhangwa, tiragalo e, e ne e sa tlhokomelwa sentle, mme jaanong mokwadi o nna a e boeletsa kgapetsakgapetsa gore mmuisi a e tlhokomele ka e le botlhokwa thata mo kanelong. Tiragalo e, e ka tlhagisiwa mo gare ga setlhangwa gangwe le gape go lemosa mmuisi molaetsa o o rileng wa mokwadi. Fa tiragalo e, e ka

tlogelwa fela ya se ke ya boeletswa gona ntlha e moanedi a ratang go e abela mmuisi e ka se lemogiwe ka bonako. Ka jalo, botlhokwa jwa **bokgapetsakgapetsa** ke gore mmuisi a itemogele tiragalo eo e e botlhokwa e e gatelelwang gonne mo go yona go na le molaetsa o o rileng o mokwadi a eletsang go o neela mmuisi wa setlhangwa sa gagwe. Mo ntlheng e Shole (1997: 171) a re:

According to Genette, (1988) narrative frequency refers to the various forms of repetition in the occurrence of events in their narration or presentation in the text.

Se se kaiwang fa ke go re **bokgapetsakgapetsa** kgotsa **gangwe** le **gape** ke nngwe ya dipoapoeletso tsa ditiragalo tse di botlhokwa tse mokwadi wa setlhangwa se se rileng a di dirisang go ngoka mmuisi go tsetsepetsa mogopolo le go sala morago ditiragalo tse di tlhagisiwang ka tatelano. Fa ditiragalo tse di boeletswa **gangwe** le **gape** mmuisi o kgona go lemoga fa ditiragalo tse di mo lemosa sengwe se a tshwanetseng go se tlhokomela se kwa tshimologong ya setlhangwa a neng a sa se bone. **Bokgapetsakgapetsa** jaaka e le thekeniki ya poeletso bo tlhagelela jaana:

A le masome a mararo a dinyaga ka nako
eo. **Lefetwa!** (ts. 4)

le

Ga ke go bee molato, Oshupile, mokapelo.
Nka solofelang, **lefetwa!** (ts. 8)

Tiragalo ya bofetwa jwa ga Matlhodi ke tiragalo e e boelediawang ke mokwadi ka ga Matlhodi mo setlhangweng. E tlhagelela **gangwe le gape** e bile **bokgapetsakgapetsa** jwa yona bo dira gore go se nne ope yo o ka lebalang fa Matlhodi e ne e le lefetwa. Mo, nopolong ya ntlha, e kete mokwadi o sotla ka Matlhodi gore ke **lefetwa** gonne a ne a setse a feditse masome a mararo a dinyaga a ise a ke a nyalwe. Ka jalo, o ka re mokwadi o digela maemo a Matlhodi kwa tlase le go feta gore mmuisi a se ke a mo tlotla ntswa gona a sa itira go nna jalo.

Go tla lemogiwa gore le fa dikgang di ntse ka tsela e, Matlhodi o ne a sa tshwenyega le fa a feditse dinyaga di le masome a mararo. O ne a itse gore o emetse eng. O ne a sa sianela lenyalo. O ne a letetse go nyalwa ke monna yo ena a mo ratang e seng yo a mmatletsweng ke batsadi. O ne a sa batle go nyalwa ke motho fela ka ntlha ya fa a setse a potile masome a mararo a dinyaga ka kwa. Se a neng a se letile ke monna yo a mo ratileng yo a itlhophetsweng ke ena. Ena monna yoo, ke ena yo o tla nyalang Matlhodi gonne e tla bo e le monna yo o sa mo patelediawang ke ope, e le ena yo o mo ratileng ka pelo yotlhe ya gagwe. Ka jalo, le fa a bidiwa lefetwa, seo ga se reye sepe mo go ena.. Mmuisi o itsalanya le moanelwa yo, gonne o a mo rata e bile o batla go mmona a fenywa mo ntweng e ya ditshiamelo tsa basadi.

Matlhodi o **boelets**a tiragalo ya bofetwa jwa gagwe gonne e mo utlwisa botlhoko. Mosadi yo, ga a itira go nna mo maemong a a ntseng jaana. Ka go boelets a tiragalo e, o batla go lemosa mmuisi gore le fa a le lefetwa jaana, se se ka se fetole maikaelelo a gagwe a go lwela ditshiamelo tsa basadi.

Mokwadi, hee, o dirisa thekeniki ya **bokgapetsakgapetsa** go tlhola kgogedi go tlisa tshedimosetso mo mogopolong wa mmuisi ka ga dikgang tsa gagwe tse di bofitlha. Gape ka tiriso ya **bokgapetsakgapetsa**, bofetwa jwa ga

Matlhodi bo a gatelelwa. Le fa bofetwa jo bo ntse bo tlhagelela gangwe le gape jaana, Matlhodi ena go bonala a iteile sehuba gore ena o tla nyalwa ka nako ya gagwe e bile ke yo o ratwang ke pelo ya gagwe. Ka go tswetelela mo go se a se batlang le fa maemo a sa mo letle, go supa sentle gore o ikemiseditse go lwela ditshiamelo tsa basadi tsa go re mosadi o nyalwe kwa a ratileng teng.

Mokwadi o dirisa gape thekeniki ya **poelomorago** ke go re go gakologelwa sengwe se se fetileng. Tiragalo ya loso lwa ga Oshupile le tlhagisiwa jaaka kgakologelo kgotsa tsosoloso. Matlhodi o amogela fa e le ena a bolaileng Oshupile ka pelo gonne a ne a mmogisa (ts.3). Mmuisi o simolola go lemoga tiragalo e fa e diragadiwa lwa bobedi mo tsebeng ya somenngwe.

Matlhodi o ipona molato mo tiragalong ya go tlhokafala ga mogatse, Oshupile. Ke ka ntlha e a bontshang go ikotlhaya ga gagwe fa a bua ka pelo gore se se builweng ke Tukisang, ke boammaruri jo bo tletseng. Mo matlhong a mmuisi go a itsiwe gore ga se ena mmolai wa ga Oshupile tsêo ya setso sa Setswana ke yona e tlhodileng matlhotlhapelo a. Le fa Matlhodi a ipona molato jaana, mmuisi o sa ntse a na le ena, e bile a mo utlwela botlhoko ka go mo ema nokeng mo go lweleng ditshiamelo tsa basadi.

Mokwadi o dirisa thekeniki e, go tlhotlheletsa mmuisi gore a tlhokomele tiragalo e e rileng e, gonne e le botlhokwa. Fa tiragalo e, e ne e diragala lwa ntlha, mmuisi ga a a ka a e lemoga gore e botlhokwa go le kalo gonne a ne a sa tsetsepedisa monagano wa gagwe mo go yona. Jaanong o simolola go bona botlhokwa jwa yona fa e boelediwa.

Go ikotlhaya ga molwantshiwa Matlhodi go sa ntse go tswelediswa pele ke mokwadi ka go dirisa thekeniki ya **mmuisano**. Le fa setlhangwa e ka nna sa

porosa, ke go re se se anelang kanelo kgotsa se se tshamekiwang, matshego a sona ke mafoko a a dirisiwang. **Mmuisano** ga a senole fela boleng jwa semelo sa moanelwa mme gape o senola ditiragalo tsotlhe tse di diragalang ka fa setlhangweng (Ntsime le Kruger, 1989: 414).

Matlhodi o buisana le morwae, Obakeng, ka ga tsotlhe tse Oshupile a neng a tlhola a mmolelela tsona. Le fa Obakeng a ne a sa fetole fela se a neng a buisana le ena ka sona ke se:

O kile a nthaya a re tsala ya motho, go tewa motho
yo e reng lefatshe le go fura lela, le go itatola, ene
a boele mo tlung ya gago, a go gomotse ...
Motsing go o nyalang o nyale mosadi yo o tla go
abelang botshelo jwa gagwe jotlhe (ts. 54).

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **mmuisano** go tlhagisa maikutlo a a tobekaneng a ga Matlhodi. Matlhodi o senola semelo sa gagwe ka go ntshetsa Obakeng se se leng mo mafatlheng a gagwe. Ka jalo hee, kang e, mmuisi o e itse lwa ntlha fa e tlhalosediswa Obakeng. Ke go re jaanong mmuisi o itse go re (a) motho yo Matlhodi a tshwanetseng go tshela le ena e tshwanetse gore e nne motho yo o tla mo emang nokeng ka dinako tsotlhe mo mathateng le mo menateng le (b) Matlhodi o laya morwae malebana le lenyalo gore motho o tshwanetse go nyala kgotsa go nyalwa ke yo a mo ratileng. Ka jalo, **mmuisano** o, o mosola gabedi - o a tsibosa le go laya ka ga lorato lwa nnete. Tsotlhe tse di sa ntse di tlisa kgaratlho ya ga Matlhodi ya go lwela ditshiamelo tsa basadi.

Phetogo ya tlhagiso ya mogopolo ke e nngwe gape ya dithekeniki tse di tlhagisiwang ke mokwadi. Fa a tlhalosa phetogo ya tlhagiso ya mogopolo,

Brooks, Purser le Warren (1975: 886) ba re:

The story may be narrated in the first person. Thus a writer of fiction may let a character speak in his own person to serve as teller of the story. The character might be the hero telling his own story or might be one of the minor characters reporting what he saw and heard. But the writer may tell his story in the THIRD PERSON - either looking at his characters as an outside observer might do or entering into the minds and thoughts of such of them as he chooses to look at from the inside.

Groenewald (1993: 23) a re phetogo e kgolo ke fa mokwadi a rata go tlhagisa dikgang tsa setlhangwa sa gagwe ka go dirisa moanelwa mongwe wa kanelo ya gagwe.

Puo e e gatelela go fetolwa ga tlhagiso ya mogopolo o o rileng. Ke go re dikgang o ka re di tlhagisiwa ke sebui kgotsa motho wa ntlha mme morago di fetoge go tsaya tlhagiso e nngwe e e ka nnang ya sebuiwa ke go re motho wa bobedi jaaka e kete moaneledi o bega kang e a se yong mo go yona.

Mo tsebeng ya somaamatlhano tharo pele Matlhodi a buisana le Obakeng, dikgang di ne di tlhalosiwa ke mokwadi. Ka gonne mokwadi a sa itse dikgang tse sentle, o di tlogelela beng ba tsona go bua ka ga tsona go re di fetoge nnete e e tlang go amogelwa ke mmuisi. Ka go dira jalo, mmuisi o tla dumela le go amogela se se buiwang ke mong wa sona go gaisa fa se buiwa ke mokwadi.

Thekeniki e, e senola boammaruri jo bo lebaganeng le moanelwa ka boena go gaisa mokwadi go bonagatsa se se amanang le moanelwa jaaka go bonala mo go Matlhodi yo o lwelang ditshiamelo tsa basadi.

Ka mo gare ga thekeniki e ya phetogo ya tlhagiso ya mogopolo, go na le thekeniki e nngwe gape e mokwadi a e dirisitseng go rulaganya ditiragalo tse di amanang le maikaelelo a ga Matlhodi. Yona ke thekeniki ya **mothofatso**. BoBrooks (1975: 886), Ntsime le Kruger (1989: 432) le Cole le Lindemann (1990: 310) ba re **mothofatso** ke sekapuo se mo go sona dilo tse di sa tsheleng di dirisiwang jaaka e kete di a tshela. Dilo tseo tse di sa tsheleng di dirisiwa go dira ditiro tse di dirwang ke batho. Di akanya jaaka batho e bile di na le maikutlo a a tshwanang le a batho. Mokwadi a re:

... lefatshe lotlhe le go furalela, le go itatola ... (ts. 54).

Fa go ka batlisiswa polelo e sentle, go tla itemogelwa gore mokwadi o dirisitse thekeniki ya **mothofatso** gonne a re, 'lefatshe le a furalela' e bile 'le a itatola.' Fano, mokwadi e kete o tlhalosa gore lefatshe le go buiwang ka lona le ke motho gonne le kgona go furalela le go itatola. Ditiragalo tse pedi tse, ya go furalela le go itatola, di ka se diragadiwe ke selo fela, gonne tsoopedi di golagane le motho. Thulaganyo e e ntseng jalo ya puo, e amana le thekeniki ya **mothofatso**.

Fa o tshedisa selo se e seng motho, se dira ditiro tse di dirwang ke motho, gone go raya gore go tshwanetse go tlhokomelwa se se dirwang ke selo seo go gaisa se se neng se tshwanetse go dirwa ke motho. Thulaganyo e e ntseng jaana ya puo e lere kgogedi mo go mmuisi wa setlhangwa seo.

Thekeniki e nngwe ga isang teng mo nopoiong e, ke ya **sekai**. Yona e gatelela go tshwantshangwa ga selo le se sengwe. Mo temaneng e, selo se se tshwantshiwang le se sengwe ke lefatshe gonne mokwadi a re:

... Lefatshe lotlhe le go furaleta, le go itatola (ts. 54)

Fa puo e e ka tlhotlhomisiwa sentle, go tla tlhokomelwa gore mokgwa o mokwadi a rulagantseng tiragalo e ka teng, lefatshe le tshwantshangwa le batho. Ke gore mokwadi fa, ga a bue ka ga lefatshe, o bua ka ga baagi ba lona, bona ke Tukisang, mmaMatlhodi, Serokolo le ba bangwe. Le, ke lona lefatshe le mokwadi a buang ka lona. Lefatshe le, ke lona le le furaletseng Matlhodi. Ka mafoko a mangwe, lefatshe le mokwadi a tlhalosang ka lona le, ke balwantshi ba ga Matlhodi gonne ke bona ba ba mo emeng fa pele mo dikakanyong tsotlhe tsa gagwe tsa go lwela ditshiamelo tsa basadi. Ka jalo, go ka twe bona baanelwa ba ke bona ba ba sa letleleleng lorato go tsaya tsela ya lona.

□ **Boitshoko**

Matlhodi o **itshokela** mathata otlhe a kwa bogadi jwa gagwe fa a ntse a lwela ditshiamelo tsa basadi. O senola se se mo pelong ya gagwe go ngoka mmuisi go re a mo sale morago mme a nne le kgatlhego ya go rata go bona pheletso ya gagwe. Fa a ntsha mafoko a gagwe, Matlhodi a re:

Ao, lona lo a re ke tsaya kae koswi ya tsatsi lengwe le lengwe? Kana ke nna mmonadilo, khutsana! Ntlha go ka swa Obakeng le bogolo, le nna ke ne ke tla lela ke be ke boa ke ikgomotsa,

jaaka basadi botlhe. O mang, o batlang? (ts. 45).

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **mmuaesi** go tthagisa mo go mmuisi maikutlo a moanelwa Matlhodi gore a a itse. Maikutlo a, a golagane le dipelaelo tsa ga Matlhodi tsa gore batho ba ba tlang go mo tshedisa ba, ga ba mo tshedise ka tota mme o ka re ba na le maikaelelo a a bofitlha a go tla go mmona gore a o sa ntse a itekanetse. Ona maikaelelo a a fitlhegileng a, ke ona a bontshang sentle ngangatlelo ya ga Matlhodi ya go tsweledisa pele ditshiamelo tsa basadi. Maikemisetsa a gagwe kwa bofelong ke go ruta bamotlhoi le bamorati go lemoga fa mongwe le mongwe a na le ditshiamelo tsa go tshela jaaka a rata e bile le go ranola tsa botshelo ka moo go mo kgotsafatsang. Ee, go ipobola mo pelong le gona go supa fa e le motho wa nama le madi yo o kgonang go ikobonya mme morago a fetoge.

Gape mokwadi o sa ntse a dirisa thekeniki ya **sekai** teng mo nopolong e go gatelela boitshoko jwa ga Matlhodi. **Sekai** ke kemedi ya selo kgotsa tiragalo e e rileng e mokwadi a ipopelang yona mo mogopolong wa gagwe go anela ka go tshwantsha dikgang tsa gagwe (Komati, 2000: 88). Mmonadilo e emela maitemogelo a a sa itumediseng a ga Matlhodi mo botshelong. Khutsana yona e emela gore Matlhodi o tlhoka kemonokeng ya batsadi. Se, se bontsha fa Matlhodi a tshwere tau ka mangana e le ruri. Ka jalo, mmuisi o lebeletse gore Matlhodi o tlile go tswa jang mo sepitleng le tlhakantsukeng e. Le fa go ntse jalo, mmuisi o eletsa e kete mosadi yo, Matlhodi, a ka rarabolola nthagaraga e gonne o a mo rata. Ka mokgwa o a mo ratang ka teng e kete a ka mo thusa go rarabolola mmoto o wa mathata.

Mokwadi o dirisa thekeniki e ya **sekai** go godisa phisegelo ya mmuisi go buisetsa kwa pele. Yona ntlha, e e lebagane le kgogedi.

Thekeniki ya **leele** le yona e ya bontshiwa ke mokwadi mo nopolong e. Matlhodi o dirisa thekeniki e, fa a re:

Ngwanaka, se tlhole o ntlogela. Kwa ntle ga rrago, le kwa ntle ga gago, ga ke bone se ke se ngaparetseng mo lefatsheng. E rile rrago a ntatlha, ka ikgomotsa ka go re o gone; jaanong le wena o ntlogetse, ke tla ikgomotsa kang (ts. 45).

Maele a a dirisitsweng ke mokwadi ke a a latelang:

- ★ **Ga ke bone se ke se ngaparetseng mo lefatsheng**
- ★ **E rile rraago a ntatlha ...**

Le gona mo, mokwadi o sa ntse a dirisa puo e e bofitlha gonne a batla go lemosa mmuisi maemo a ga Matlhodi a a iphitlhelang a le mo go ona. Maemo a, ke a go re Matlhodi ga a sa na bokamoso jo bo kgatlhisang. O bona e kete o fitlhile kwa bokhutlong jwa botshelo jwa gagwe. Ga a sa bona botlhokwa jwa go tshela gonne a sa tlhole a na le molekane e bile le gona a tlhoka kemonokeng ya batsadi ba gagwe. O tlhoka tirisano mmogo le kemonokeng e gonne batsadi ba gagwe ba mo digetse mo gare ga nthagaraga e ya mathata e.

Tiriso ya **leele** e botlhokwa gonne ka yona mokwadi o tthagisa mo pepeneneng mathata a Matlhodi a rakanang nao.

Mokwadi o tswelala pele go bontsha go **itshokela** mathata ga moanelwa Matlhodi ka go dirisa thekeniki ya **tlogelo ya diphatlha** kgotsa **dikgala**. Mokwadi o tsamaya a **tlogela** ditiragalo dingwe mo setaataeng gore mmuisi

a ikakanyetse tsona mme a tlatse **diphatlha** tse di tlogetsweng. Matlhodi o raya Obakeng a re:

Obakeng, ngwanaka ... kana ngwana o esi mo
lwapeng o sotla jang? Go itumela Ikomeng ...
(ts. 45).

Kgala kgotsa **phatlha** ya ntlha e e **tlogeletsweng** mmuisi go ka e feleletsa ka go re “yo o ratiwang ke nna” fa **phatlha** ya bobedi yona e ka tladiwa ka tiragalo ya go re “gonne ena o na le bana ba babedi.” Ka jalo, ditiragalo tse pedi tse, mokwadi o di tlogetse ka bomo kgotsa o di omile fela mme a di tlogelela mmuisi gore a di feleletse ka esi. O di tlogela jalo gonne mmuisi a tshwanetse go ikakanyetsa tsona mme a tlatse diphatlha tse. Mokwadi o tsamaya a **tlogela diphatlha** tse gonne a le makgabe a dipapetla mme a batla gore ditiragalo tsa setlhangwa sa gagwe di fele ka bonako. Ka jalo, o sutisa nako ya kanedi ya gagwe. O oma ditiragalo tse mme gona di le botlhokwa. Mokgwa o wa go **tlogela** ditiragalo o oketsa kgogedi mo setlhangweng.

Ka go dirisa thekeniki ya **tlogelo ya diphatlha** kgotsa **dikgala**, mokwadi o tlhagisa fa Obakeng e le ngwana a le esi fela mme e le ngwana wa monna yo o ratiwang e bile a itlhophetse ena. Gore Obakeng ke ngwana wa ga Modimoeng ke yona ntlha e e tsamaelanang le ditshiamelo tsa gagwe. O ipolelela gore o tla nna le ena ngwana yo a ntse a le esi fela gonne e le ngwana wa monna yo a mo ratang. Lorato lo a ratang Obakeng ka lona ga se lorato lwa kgapeletso mme ke lorato lo lo tswang mo botennyeng jwa pelo ya gagwe. O bua gore le fa boIkomeng ba ka nna le bana ba le babedi mme ena a na le a le mongwe ga go re sepe. Ka go tsaya tshwetso e e ntseng jaana, Matlhodi o bonala a batla go tlhagisa gore ka ga palo ya bana go tswa mo mosading e bile ke tshiamelo ya gagwe go dira jalo. Go mo pepeneneng

gee, gore tshwetso e ya gagwe e tlhagisa sentle ditshiamelo tsa basadi.

Boitshoko jwa Matlhodi bo sa ntse bo lemogiwa gape ka thekeniki ya **tshwantshanyo**. Mokwadi a re:

Obakeng, ngwanaka, o mpogisetsang ka metsamao
ya gago! O a reng o tsamaya jaaka poo ya mariga?
(ts. 53)

Fano, Matlhodi o **bapisa** Obakeng le poo ya mariga ka ntlha ya fa a tsamaya lobaka lo loleele a se yo fa gae. O nna a ntse a le makgabe a dipapetla ka dinako tsotlhe. Le fa a tlile fa gae ga a nne lebakanyana. O tswana le poo e e gobeyang naga e batla diferesi. Gape se se raya gore Obakeng ke monna tota fa e le gore o setse a gobeya naga jaaka poo jaana. Ke ka ntlha e mokwadi a reng ke poo. Go raya gore o godile a ka kgona go ikemela mo mathateng. Le fa Obakeng a tsena a tswa, mmuisi o lemoga metsamao ya gagwe gore ga se e e bosula. Ke metsamao e e siameng gonne kwa bofelong e tlile go tswela ena le mmaagwe mosola. Matlhodi o tlile go kopana gape le monna wa pelo ya gagwe, Modimoeng. Obakeng le ena o tlile go tswana le bana ba bangwe ba ba nang le borraabo, ba nna mmogo le bona ka fa lelapeng. Metsamao e ya ga Obakeng go tlhalosa gore kwa bokhutlong e tlile go tlisa ditlamorago tse dintle tse Matlhodi a ntseng a di letetse e leng tsa go nyalwa ke motho yo o mo ratileng go tloga bogologolong. Mokwadi o dirisa thekeniki e go tiisa bonna jwa ga Obakeng. Ke ena a tlileng go dira gore mmaagwe a atlege mo ditshiamelong tsa basadi tsa gore a nyalwe ke monna yo a neng a itlhophetse ena mme a kgoreletswa ke batsadi.

□ **Lorato**

Lorato ke pharologantsho e nngwe e e botlhokwa e mokwadi a e tlhagisang mo sethangweng sa gagwe. Pharologantsho e ya **lorato** e ya go tlotlhomisiwa go tlhokometswe dithekeniki tse:

- ★ **Potso e e sa tlhokeng karabo**
- ★ **Tlogelo ya diphatlha kgotsa dikgala**
- ★ **Mmuisano**
- ★ **Papiso**
- ★ **Tiriso ya leele**
- ★ **Motifi**

(a) **Potso e e sa tlhokeng karabo**

Baldick (1993: 189) o tthalosa thekeniki ya **potso e e sa tlhokeng karabo** go re ke:

... a question asked for the sake of persuasive effect than a genuine information.

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **potso e e sa tlhokeng karabo** fa a tthalosa lorato lo Matlhodi a nang le lona mo go mokapelo wa gagwe wa mmatota e bong Modimoeng. Se se tthalosiwang mo nopolong e e fa godimo e, ke go re potso e e bodiwang ga e tlhoke karabo gonne karabo ya yona e a itsege. Ka jalo, go gelekisiwa puo ka go dira jalo. Matlhodi o buisana le Obakeng a re:

Ba rileng, ba rile ba tla tla kwano? (ts. 81).

Mo nopolong e, Matlhodi o botsa dipotso tse pedi ka nako e le nngwe. Ka jalo, dipotso tse pedi tse, tsoopedi ga di tlhoke dikarabo gonne di na le tsona e bile dikarabo tseo di a itsege. Potso ya ntlha ke:

Ba rileng?

Karabo ya potso e, ke potso e e latelang e leng potso ya bobedi. Potso e e leng karabo ya potso ya ntlha ke e e reng:

Ba rile ba tla tla kwano?

Jaanong karabo ya potso e ya bobedi, le fa Matlhodi a sa e arabe, fela karabo ya yona e itsiwe ke Matlhodi le mmuisi. Yona ke:

Ee, ba tla tla kwano.

Dipotso tse di sa tlhokeng dikarabo tse, di tlhalosa maemo a Matlhodi a iphitlhelang a le mo go ona. Ka jalo, ona maemo a, ke a go rata go itse dipholo tsa dikgang tsa kwa kgotla. Le fa a ne a se teng kwa dipuisanong tsa kwa kgotla, fela o solofela gore batho kwa kgotla ba ile go rera dikgang tsa boModimoeng. Matlhodi o itse gape le gore dikgang tsa kwa mošate di ile go fedisiwa jang. Ka dipotso tse pedi tse, mmuisi o itemogela ka boena gore Matlhodi o itse se se diregileng kwa kgotla.

Thekeniki ya potso e e sa tlhokeng karabo e, e godisa phisegelo ya ga Matlhodi malebana le dipuisano tse di neng di tshwerwe kwa mošate. Ka jalo, phisegelo e le yona e godisa ditshiamelo tsa Matlhodi tsa basadi gore mmuisi a di lemoge.

(b) Tlogelo ya diphatlha kgotsa dikgala

Ke thekeniki e nngwe e e dirisitsweng ke mokwadi fa a tthalosa lorato lwa ga Matlhodi. Mo puong ya gagwe, Matlhodi ga a feleletse se o se buang le ngwana wa gagwe, Obakeng. **Tiragalo e a e tlogetseng** e kete o batla Obakeng a ka fetsa mogopolo wa gagwe ka esi mmuisi a ikakanyetse yone gonne e a itsiwe. Matlhodi o bulela Obakeng mafatlha a gagwe ka go re:

Fa o tshwanetse go itse ngwanaka, ke tshwanelo
gore o utlwe ka nna. Obakeng ngwanaka ... ke ne
nka dirang fa ke nyetswe ke rata Modimoeng
(ts. 83).

Tiragalo e e tlogetsweng ke ya go re, Matlhodi o pateleditswe Oshupile. Mmuisi o itse tiragalo e, fela Obakeng ena ga a e itse. Matlhodi ga a e tlhagise ka a gopola gore fa gongwe e ka kgopisa Obakeng. Matlhodi le mmuisi ba itse bonnete jwa gore o pateleditswe go nyalwa ke Oshupile, le gore Obakeng ga se ngwana wa ga Oshupile mme bogolo e le wa ga Modimoeng.

Mokwadi o dirisa thekeniki e go rotloetsa mmuisi go itemogela botlhokwa jwa **tiragalo e e tlogetsweng** e leng yona e e golaganeng le lorato lo lo pateleditsweng lo lo amanang le ditshiamelo tsa basadi. Ee, mosadi o na le tshiamelo ya go nyalwa ke monna yo o ratiwang ke ena jaaka Matlhodi le Modimoeng mme e seng go patelediwa ka setso sa Setswana sa go nyadisiwa motho o sa mo itse le gona go mo rata jaaka go diragaletse Matlhodi le Oshupile.

Mokwadi o tlhagisa gape thekeniki ya **mmuisano** mo Matlhodi o tsamayang a ntse a buisana ka boipelo le mokapelo wa gagwe Modimoeng morago ga go boa go felegetsa Sajene Botipe. O bua ka pelo e e phophomang boitumelo mme ka wa gagwe molomo a re:

Fa o sena go nkatla re ka tsamaya, e ne e le tshwanelo gore ke kgaogane le Oshupile fa re simolotseng, ke be ke simolole le wena fa ke kgaoganang nae gona. Ke rapela Modimo gore a nkabele bothale jwa go go itumedisa (ts. 85).

Dikgang tse, di buiwa ke beng ba tsona jaaka mokwadi a rulagantse. Ka go rialo, dikgang tse di na le kgogedi e kgolo gonne di tswa mo melomong ya beng ba tsona go gaisa fa di ka bo di buiwa ke baanelwa ba bangwe. Di na le bonnete jo bo tletseng go gaisa fa di buiwa ke motho yo mongwe. Dikgang tse di tsepamisiwang ke moanedi fano, ke tsa lorato lwa monna le mosadi, Modimoeng le Matlhodi. Lorato lo, ke lona lo Matlhodi a lo lwelang gore ditshiamelo tsa gagwe di tle di reediwe le go diragatswa.

Teng mo **mmuisanong** wa Matlhodi le Modimoeng go tlhagelela gape thekeniki ya **papiso**. Madden (1979: 177) fa a tlhalosa papiso a re ke:

A figurative expression usually contains a stated or implied comparison to express a relationship between things essentially unlike.

Mo Matlhodi o **bapisa** lorato lwa magareng ga gagwe le banna ba babedi ba, e bong Modimoeng le Oshupile. O tlhagisa lorato lo lo bokoa mo go Oshupile le lorato lo lo tiileng mo go Modimoeng. Ka go bapisa dithato (tota

marato) tse pedi tse ka mokgwa o, go lemogiwa fa mokwadi a rulaganya dikgang tsa gagwe go tlhagisa molaetsa wa gagwe ka tiriso ya thekeniki ya **papiso**.

Ka go farologanya dithato (marato) tse pedi tse ka mokgwa wa thekeniki e, mokwadi o tsweledisa ntwala ya Matlhodi pele ya go lwela ditshiamelo tsa basadi. O rata go nyalwa ke monna wa pelo ya gagwe e seng yo o mo patelediwang ke batsadi ba gagwe.

Thekeniki e nngwe gape e e tlhagisiwang ke mokwadi ke ya **tiriso ya leele**. Mokwadi o dirisa leele le:

★ **Go abela botlhale**

Thekeniki e, e dirisitswe go bontsha kgolagano fa gare ga Matlhodi le monna yo a mo ratang. O dirisa **kabelo e ya botlhale** go pateletsa mmuisi gore a utlwele Matlhodi botlhoko mo maemong a a tlhobaetsang a a iphitlhelang mo go ona. Ka go rialo, mokwadi o dirisa kopo ya **go abelwa botlhale** go golaganya mmuisi le Matlhodi ka tiriso ya thekeniki e ya **leele**.

Gape lorato lwa ga Matlhodi le bonagala fa a bua ka boitumelo le boipelo le mogatse, Modimoeng, morago ga go iphokisa phefo. Mokwadi o dirisa thekeniki ya **motifi** go tlhagisa lorato lo ka go boeletsa leina le, *Bogosi Kupe*, e leng sona **setlhogo** sa padi ya gagwe **gatlhano** ka baanelwa ba ba farologaneng mo setlhangweng.

Sajene Botupi a re: **Bogosi, Bakwena, ke kupe** (ts. 62).

Kgosi ya re: Modimoeng, **bogosi ke kupe** (ts. 67).

Monnamgolo Mmuisi a re: Bakwena, ke batla go re lo nne lo ntse lo gopotse mafoko a ga Sajene Botipe, gore **bogosi kupe** (ts. 81).

Obakeng a re: ... maloba fa re le kwa kgotla ke utlwile rre mmuisi a re, **bogosi kupe** (ts. 95).

Matlhodi a re: Modimo o rata dilo tse dintle, e bile o tlhomile *Bogosi Kupe* mo pelong ya monna le mosadi, go somarelwa ka tlotlo le masisi (ts. 96).

Mafoko, **bogosi kupe**, ke ona a a boeleditsweng mme ka go dira jalo, poeletso e, e godisa botlhokwa jwa go re **bogosi ke kupe** mo pelong ya monna le mosadi. Go raya gore lorato fela jaaka bogosi ke sengwe se se tlhodilweng ke Modimo, ga go a tshwanela go tshamekiwa ka sona. Ka jalo, lorato lo, lo tshwanetse go tlotliwa fela jaaka bogosi. Kgang e, e tlhagisa boteng jwa lorato lwa monna le mosadi lo lo ikepsetseng mo dipelong tsa bona. Lorato lo, lo tshwanetse go tlhokomelwa le go tlotliwa ke batho ba bangwe, lona lo Matlhodi a lo lwelang go tlhagisa le go isa pele ditshiamelo tsa basadi.

Ka jalo, thulaganyo e e ntseng jaana ya mokwadi ya go nna a boeletsa papiso e ya lorato lo a lo bapisang le bogosi jo e leng kupe, ke go re jo bo sa itlolweng mme bogolo jo bo ikepsetseng mo go yo o bo tsaletsweng, le lorato lo lo tswang mo botennyeng jwa dipelo tsa baratani, e kaiwa e le motifi (kgatelelo ke ya me).

Mo karolong e, go sekasekilwe **pharologantsho** ya lorato lo lo tswang mo botennyeng jwa pelo ya ga Matlhodi. Go itemogetswe dithekeniki tse

thataro tse di dirisitsweng ke mokwadi fa a tlhalosa **pharologantsho** e ya lorato. Dithekeniki tse ke: **potso e e sa tlhokeng karabo, tlogelo ya dikgala** kgotsa **diphatlha, mmuisano, papiso, tiriso ya leele le motifi**. Mokwadi o dirisitse dithekeniki tse go ntshetsa kgaratlho ya ga Matlhodi ya go lwela ditshiamelo tsa basadi mo pontsheng.

□ **Puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe**

Mabapi le **puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe** ka ga Matlhodi go botlhokwa go gakologelwa fela pharologantsho e le nngwe e leng **maitsholo** a ga Matlhodi. Dithekeniki tse di tlhagisang maitsholo a ke tse **tlhano** tse: **Papiso, tiriso ya leele, mmuisano, go tsena motho ganong le modirisotaelo**.

* **Papiso**

Mokwadi a re:

Ke itse gore o ne o sa mo rate, mme ga o a tshwanela go kaetsa lefatshe lotlhe. Ga o a mo rata a tshela, leka go mo tlhompha a sule (ts. 3).

Go ya ka puo e ya ga Tukisang, lorato lo lo neng lo le teng magareng ga Matlhodi le Oshupile, le gape lorato lo lo neng lo le teng magareng ga Matlhodi le Modimoeng a bontsha a sa tshwane. Mokwadi o dirisa thekeniki ya **papiso** ka go **bapisa marato a mabedi a**. 'O ne o sa mo rate,' ke puo e e bontshang gore go na le tlhalelo ya lorato lwa monna le mosadi fa. Tukisang o gakolola kgaitسادie (Matlhodi) gore ga a ise a ke a rate Oshupile, monna wa gagwe. Ka go batla gore Oshupile a fitlhwe ka bonako go bontsha

fa Matlhodi a itlhaganeletse sengwe. O dira e kete o itlhaganeletse temo mme jaaka babuisi go a itsiwe gore o itlhaganeletse go golagana gape le Modimoeng.

Ka jalo, go ka twe marato a mabedi a, lwa kwa go Oshupile le lwa kwa go Modimoeng, **a a bapiswa** mme lwa Modimoeng lo tseelwa kwa godimo.

Ka thekeniki e, mmuisi o lemoga botlhokwa jwa banna ba babedi ba ba mo botshelong jwa ga Matlhodi. Ka go ba farologanya jalo, gape mmuisi o tthaloganya le go lemoga go lwela ditshiamelo tsa basadi ga Matlhodi mo a itlhophelang yo o ratwang ke pelo ya gagwe. O nyoretswe go tsalanywa le go golaganngwa le ena Modimoeng. Mmuisi le ena o rata jalo, o rata go bona Matlhodi a diragaditse dikeletso tsa gagwe tsa go nyalwa ke Modimoeng, monna yo o saleng a mo rata go tswa tshimologong; monna yo o mo imisitseng Obakeng, ena morwae fela yo o mo pheletseng.

* **Tiriso ya leele**

Tukisang o senola boteng jwa botho jwa ga Matlhodi ka go re:

Ke itse gore o ne o sa mo rate, mme ga o a tshwanela go kaetsa lefatshe lotlhe (ts. 3).

Fa go ka tlhokomelwa thata polelo e, 'go kaetsa lefatshe', go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisa puo e e sa tlwaelegang, e e seng ya ka metlha go tlhagisa sengwe se se botlhokwa. Fa motho a ka bua ka puo ya mmuagale a re go senolela batho botlhe, puo e, ga e ne e nna le kgogedi. Ka go rialo, mokwadi o dirisa thekeniki e ya **leele** go tlisa kgogedi.

* **Mmuisano**

Tukisang o buisana le kgaisadie, Matlhodi ka go re:

“Ausi ga ke itse sepe, ke ngwana mo go wena.
Mme nyalo ya Setswana ke e ganela sona se.
Motho o tshwanetse go ipatlela. Ga ke
tlhaloganye gore —.”

“O ka tlhaloganyang le wena fa o itebile?”

“—bagologolo ba ne ba iree jang ruri. Ga ba go
botse sepe. Ke fela: sego ke se (dts. 3-4).”

Mokwadi o dirisitse dithekeniki tse pedi. Tsona ke **mmuisano le go tsena
motho ganong**.

Ka **mmuisano**, mmuisi o lemoga gore se se buiwang ke nnete. Ka ona
mmuisi o kgona le go bona gore moanelwa ke motho wa mofuta mang, ke
gore semelo sa moanelwa se a itsiwe. Baanelwa ba amogedisana mafoko
mme ka puo ya mongwe le mongwe, maitseo, tebego kgotsa ona maikutlo a
a senoga. Ka jalo, **mmuisano** o botlhokwa gonne ga o senole fela boleng jwa
semelo le botho jwa moanelwa fela mme gape o lemosa mmuisi gore se se
buiwang ke boammaruri. Mmuisi o dumalana le go tshepa dikgang tse gonne
di tswa mo melomong ya beng ba tsona.

* **Go tsena motho ganong**

Hornby (1989: 657) o tlhalosa ‘**go tsena motho ganong**’ ka go re:

Breaking the continuity of something temporarily.

Ka go rialo, go kaiwa go kgoreletsa mongwe a sa ntse a tsweletse a bua sengwe.

Tiragalokgolo e e feleletseng ke ya go re Tukisang ga a tthaloganye gore bagologolo ba ne ba dira jang gore ba pateletse motho molekane kwa ntle le go mmotsolotsa dipotso.

Mokwadi o dirisitse baanelwa **go kgaola tiragalokgolo** e go nna ditiragalo tse pedi. Ditiragalo tse pedi tse di bopang tiragalokgolo e ke tiragalonyana ya gore 'ga ke tthaloganye gore' —, le 'bagologolo ba ne ba iree jang ruri'. Ga ba botse potso. Ke fela, sego ke se. Mokwadi o dirisitse moanelwa a le mongwe **go kgaola puo** ya yo mongwe gore e nne ditiragalo tse pedi. Ka jalo, **puo ya moanelwa yo o kgaolang tiragalo** e go nna ditiragalo tse pedi e aga molelwane mo gare ga tsona. Molelwane o, o botlhokwa gonne o bontsha gore tiragalokgolo e, e theilwe ka ditiragalonyana tse pedi.

Tiragalo e kgolo e, e arogantswe ka dikarolo tse pedi tse di farologaneng. Karolo ya ntlha e lebagane le 'pateletso ya go tswa mo batsading', fa ya bobedi yona e amana le 'kgatelelo ya batsadi ba bogologolo mo baneng ba bona' ntle le go naya mabaka.

Thekeniki e, e bontsha maemo a setso sa Batswana se se leng kgatlhanong le maemo a segompieno. Maemo a setso ke a kgatelelo e e sa batleng mabaka e leng ntlha e Matlhodi a kopanang nayo. Ka jalo, mmuisi o lemoga maemo a Matlhodi a tshelang mo go ona a kgatelelo ke batsadi ntswa go tshelwa mo segompionong. Segompieno ke se se gananang le pateletso ya lorato e e tsalang kakanyo ya go re 'monna ke tlhogo ya lapa'. Matlhodi ka

go gana go pateletswa lorato, o siamisa le yona kakanyo e ya go re ‘monna ke tlhogo ya lapa’. Ka go dira jalo, o tliša tekatekano ya monna le mosadi mo lenyalong e e senolwang sentle ke go lwela ditshiamelo tsa basadi ke Matlhodi.

Taelo e e mo tsebeng ya 163, e tswa mo batsading mme e lebisiwa kwa baneng ba bona. E lepalepane le melao ya botshelo ya batsadi ya go laya bana ba bona go sa kgathaletsege gore a ba godile kgotsa nnyaya. Motsadi o tsaya ngwana wa gagwe jaaka ngwana le fa ngwana yoo a setse a godile a ka ikemela ka boena le go itseela ditshwetso ka ga tsa lorato. Ke ka ntlha e Tukisang a gakololang Matlhodi taelo ya bagologolo ya go re ngwana ga a bodiwe dipotso, o laelwa fela gore “sego ke seo” (ts. 4) ke motsadi wa gagwe ka a na le dithata tse a di fiwang ke melao ya setso.

Taelo e e tshwanang le e, e Tukisang a e gakololang Matlhodi e tlhola kgotlhang magareng ga Matlhodi le mmaagwe gonne ga e tsamaelane le botshelo jwa segompieno. Go ka twe, mmaMatlhodi o emela segologolo fa Matlhodi a emela segompieno. Jaanong, mokwadi o dirisa thekeniki e ya modirisotaelo go thulanya segologolo le segompieno.

3.2.3.1 Tshosobanyo

Mo karolong e, go sekasekilwe **pharologantsho** e le nngwe fela e e amanang le **maitsholo** a ga Matlhodi jaaka e le motho fela. Dithekeniki tse di dirisitsweng ke mokwadi fa baanelwa ba bangwe ba bua ka ga semelo sa gagwe ke **papiso**, **tiriso ya leele**, **mmuisano**, **go tsena motho ganong** le **modirisotaelo**. Dithekeniki tse di dirisitswe ke mokwadi go tlhagisa maikaelelo a ga Matlhodi a go lwela a ditshiamelo tsa basadi.

3.2.3.2 Puo ya ga molwantshi mmaMatlhodi

Tshekatsheko ya semelo sa ga molwantshi, mmaagwe Matlhodi, e tlile go lebelelwa go totilwe mofuta o le mongwe wa dipharologantsho e leng o o botlhokwa fela.

Mo tlhotlhomising e go tla latelwa lenane le:

- ★ Puo ya mokwadi
- ★ Puo ya molwantshi

Tlhaloso ka mokwadi

Mo pading e ya *Bogosi Kupe*, mma Matlhodi o tlhagisiwa e le motho yo o bokoa. Mo tlhotlhomising ya semelo sa gagwe, go tlile go tlhokomelwa pharologantsho e le nngwe fela gonne mokwadi a sa bue go le gontsi ka ga maemo a gagwe. Ka jalo, pharologantsho eo e le nngwe e go tla buiwang ka yona ke e e lebaganeng le bokoa. Pharologantsho e e tlhalosang bokoa ba gagwe ke e le nngwe fela e leng **bogale jwa gagwe**.

* **Bogale**

Go na le dithekeniki tse **nne** tse di tlileng go thusa mo go tlhaloseng **bogale** jwa ga molwantshi, mmaagwe Matlhodi. Tsona ke **tebelelo, tlogelo ya dikgala** kgotsa **diphatlha, tiriso ya leele le modirisotaelo**.

Pharologantsho e e botlhokwa

Mmaagwe Matlhodi jaaka molwantshi fela jaaka baanelwa botlhe, o na le

bokoa mme ka fa go je lengwe a le bogale jwa tau.

MmaMatlhodi ke mosadimogolo wa Motswana yo o **bogale**, yo o tshelang mo mekgweng ya Setswana sa lekgorokgoro le ditumelo tsa sona. O dumela mo setsong se se thulanang le diphetogo tsa segompieno. Fela a ka se tshwaiwe phoso go ngaparela setso sa Setswana ka e le tshiamelo ya gagwe go dumela jalo. Gompieno go na le diphetogo mme mekgwa ya go tshela le yona e fetogile. Matlhodi o tshela botshelo jwa segompieno mme le jone bo na le melao ya teng. Melao eo ya segompieno le ya setso ga e tsamaelane ka jalo e a thulana. Go thulana ga yona ke gona go go tlholang kgotlhang e e leng teng fa gare ga mme le morwadiagwe.

Ka gone Matlhodi a tshela botshelo jwa segompieno, ga a amogele tsamaiso ya melao ya setso mme ka fa letlhakoreng le lengwe mmaagwe le ena ga a dumele mo diphetogong tsa segompieno. Se, ke sona se se tlholang go se utlwane ga bona. Ka gone mmuisi le ena a tshela botshelo jwa segompieno, o iphitlhela a le ka fa letlhakoreng la ga Matlhodi. Go go raya gore le ena ga a amogele fa mmaMatlhodi a sa fetoge gore a tle a tshela botshelo jwa segompieno fela jaaka bona. Ke ka moo mmuisi a utlweleleng Matlhodi botlhoko e bile a rata go bona a fenywa mo ntweng ya go lwela ditshiamelo tsa basadi.

Bogale jwa mmaMatlhodi bo tla tlhalosiwa ka thekeniki ya **tebelelo**. Thekeniki e, e gatelela gore dikgang di ka netefatswa ka di tlhagelela sentle mo letlhakoreng la mokwadi mme mmuisi a di senoletswe sentle. Mokwadi a re:

Mosadimogolo a thaakanya ditsebe. “O riana o bua ka ngwanake?” A atamela. “Ntswele ka ntlo

— gone jaanong! Tswa! (ts. 32)”.

Mokwadi o tlhalosa dikgang tse go ka tweng di ne di tshwanetse go ka bo di tlhalositswe ke moanelwa mmaMatlhodi. Go ya ka mo a di tlhalosang ka teng e kete go ne go ka nna botoka fa di ka bo di ne di buiwa ke moanelwa gonne ke ena a di itseng go gaisa mokwadi. Jaanong e kete mokwadi o bua dikgang tsa motho yo mongwe. Gore dikgang tse di utlwagale sentle, di ne di tshwanetse go tlhagisiwa ke mong wa tsona ka wa gagwe molomo. Ka gonne mokwadi a utlwela Matlhodi botlhoko, ke ena a mmuelelang. Fa mafoko a a ka bo a buiwa ke mmaMatlhodi a ka bo a le **bogale** go gaisa fa a buiwa ke mokwadi. Ka jalo, mokwadi o dirisa thekeniki e ya tebelelo go fokotsa bogale jwa ga mosadimogolo mmaMatlhodi.

Thekeniki ya bobedi e mokwadi a e dirisang fa a tlhalosa **bogale** jwa mosadimogolo mmaMatlhodi ke ya **tlogelo ya dikgala** kgotsa **diphatlha**. Mokwadi o baya mafoko a gagwe jaana:

Ntswele ka ntlo - gone jaanong! Tswa! (ts. 32).

Tiragalo e e tlogetsweng mo puong ya mmaMatlhodi ke ya go re, ‘wena monnanyana yo o lenyatso’. Modimoeng o bontsha fa a le lenyatso go ya ka tumelo ya setso ya mmaMatlhodi gonne o ikopela segosametsi. Ka setso sa Setswana monna ga a tshwanela go ikopela segosametsi. Fa a bone mosetsana yo o mo ratileng felo gongwe, o romela bomalome le borakgadi go ya go kopa ngwetsi e seng ena a ikopela. Modimoeng ena ga a dira jalo gonne a ne a sa itse ope mo Magogong yo o neng a ka mo romela go ya go mo kopela ngwetsi. Ka jalo hee, o ne a ikopela gonne a ne a sa batle go senya nako ka fa e ne e le sebaka se seleele a pholetha le naga mme a gannwa ka mosadi. Fa go ne go sa gane batsadi e le mosetsana go ka bo go

utlwalega mme jaanong go gana batsadi. Ke ka ntlha e a ikisitseng kwa go mmaMatlhodi gonne a bone gore fa a ka dikadika lesego le ka tla la mo feta.

Tiragalo e e tlogetsweng e, e tlogetswe ka bomo ke mokwadi gonne o tlhaloganya fa mmuisi le ena o tla e itse. Ka jalo, ga go botlhokwa go senya nako go e bolela. Ka **go tlogela tiragalo e** e botlhokwa e, mokwadi o tlhola kgogedi mo go mmuisi. Kgogedi e, ke ya go netefatsa gore mmuisi o lemoga **tiragalo e e tlogetsweng** fela jaaka mokwadi.

Tiro e kgolo ya thekeniki ya **tlogelo ya dikgala** kgotsa **diphatlha** ke go sutisa kgotsa go potlakisa nako. Ka mafoko a mangwe, mokwadi **o tlogela tiragalo e** ka bomo gore dikgang tsa padi e di fele ka bonako. Dikgang tse di tshwanetseng go feta ka bonako ke tse di lebaganeng le molaetsa wa padi o e leng wa go lwela ditshiamelo tsa basadi. Ka mafoko a mangwe, mokwadi o rata gore mmuisi a itse ditshiamelo tsa Matlhodi le tsa basadi ka bonako.

Mokwadi o sa ntse a rata go bontsha bogale jwa molwantshi mmaMatlhodi ka tiriso ya thekeniki ya **leele**. A re:

Mosadimogolo a thaakanya ditsebe (ts. 32).

Leele le le dirisitsweng mo kinolong e ke “a thakaanya ditsebe.” Go raya gore mosadimogolo mmaMmatlhodi a gamarega fa a utlwa gore dikgang tsa lenyalo di lebisitse kwa go morwadie. Mokwadi o dirisa **leele** le gore mmuisi a tsetsepitse mogopolo wa gagwe mo go se a ratang go mo lemosa sona. Fa go ka tlhokomelwa puo e ya ga mosadimogolo, e tlhalosa mogopolo o o rileng. Mogopolo oo ke wa go re mosadimogolo o reetsa ka tlhoafalo gonne kgang e ba e tshwereng e lebagane le go kojwa ga Modimoeng, monna yo o itlisitseng ka namana go kopa mosadi a sa romela batsadi. Monna yo,

o a kojwa ka ntlha ya fa a ratana le morwadie. MmaMatlhodi o a bifelwa mme go nna mabifi ga gagwe go amanngwa le Modimoeng yo o ratang go tsena mo lenyalong le Matlhodi. Ka go nna bogale le mabifi ga gagwe, mmaMatlhodi o ikaelela go thibela lenyalo la morwadie le Modimoeng. Ka jalo, ka thekeniki e ya **leele**, e mokwadi a e dirisang, ke ya go tthagisa bogale jwa mosadimogolo go tiisa maikaelelo a gagwe a go re morwadie a nyalwe kwa go ratwang ke ene teng.

Gona mo nopolong e e fa godimo e, go tlhagelela thekeniki e nngwe gape ya modirisotaelo go tthalosa **bogale** jwa moanelwa mmaMatlhodi. Mokwadi a re:

Ntswele ka ntlo - gone jaanong! Tswa! (ts. 32).

Mosadimogolo mmaMatlhodi o laela Modimoeng ka mabifi gore a tswe ka fa lelapeng la gagwe gonne a mo nyaditse ka go ikopela ngwetsi. Modimoeng fa a kojwa ke mosadimogolo jaana, o a tlhaloganya gore lebaka ke eng. O a itse gore ka setso sa Setswana o ne a sa tshwanela go kopa segosametsi ka boena. O ne a tshwanetse go romela batsadi go ya go mo kopela mosadi e seng ena a ikopele. Ka jalo, go a tlhaloganyega go re goreng mosadimogolo a mmifela jaana, mme le ena Modimoeng o tlhaloganya sentle gore o kobelwa eng. Gore a bo a ikopele mosadi mo go mmaagwe Matlhodi ke gore e ne e le moeng mo motseng wa Magogong ka jalo mme o ne a sa itse ope gore a ka re nkele fale. Ke ka moo a intshitseng setlhabelo.

Ka tiriso ya thekeniki e ya modirisotaelo, mmaMatlhodi o bontsha maikutlo a tenego gonne ka setso sa Setswana monna kgotsa mosadi o batlelwa ke batsadi e seng ena a ipatlela molekane. Mmuisi o tlhaloganya lebaka la

mosadimogolo la go koba Modimoeng jaaka ntšwa jaana. Gape o lemoga le maikutlo a tenego a mosadimogolo gonne ena a tshegetsa melao ya setso.

Mosola o mogolo wa thekeniki e, ke go godisa semelo sa moanelwa mmaMatlhodi yo o itsegeng e le motho wa mabifi.

* **Tlhaloso ka mmaMatlhodi**

Thekeniki e mokwadi a e dirisang mo ke ya **ponelopele** mme yona e lebagane le molwantshi mmaMatlhodi. MmaMatlhodi o ka fa ntlwaneng o gamolola dintshe. Go tsena Modimoeng yo o buisanang le ena ka dikgang tsa lenyalo. Mosadimogolo ga a lemoge gore lenyalo le go buiwang ka lona e ka nna la morwadiagwe. O lemoga morago ga sebakanyana mo mmuisanong wa bona gore lenyalo le go buiwang ka lona ke la ga Matlhodi, morwadie tota. Tiragalo e ya lenyalo fa e ne e buiwa lwa ntlha ke Modimoeng, mmaMatlhodi ga a ka a e lemoga. O lemogile tiragalo e fa e boelediwa lwa bobedi mme ya nna gona a tlhaloganyang gore Modimoeng o batla go nyala morwadiagwe. Mokwadi a re:

Ka re pelo e ja serati, mma, sebatlelwa ga e se je.

Ka re bolela gore o mpolaela kae (ts. 32).

Ponelopele ke thekeniki e e dirisiwang ke mokwadi mo nopolong e fa go rulaganngwa ditiragalo tse tsa lenyalo. Fa go ne go simololwa go bua ka dikgang tsa lenyalo, mmaMatlhodi o ne a sa lemoge gore di amana le morwadie. Ke ka ntlha e a neng a bala basetsana ba ba setseng mo motseng ba ba neng ba ka itatlhela mo dimong yo o jaaka Modimoeng, ntekwane, o sotla jaana go tewa morwadie. O lemoga moragonyana mo mmuisanong o gore tota Modimoeng ga a bue ka basetsana ba bangwe o raya Matlhodi ka

sebele. Fa go twe ‘o mpolaela kae’ ke gona mosadimogolo a tsibogang gore felo fa, lenyalo le ke la ga morwadie tota. Ke ka ntlha e go tweng go dirisitswe **ponelopele**.

Tiragalo e, fa e ne e buiwa lwa ntlha, mmaMatlhodi o ne a sa itse gore e lebagane le morwadie, ke ka goo a neng a bala basetsana ba bangwe a lebala gore morwadie le ena ga a ise a nyalwe ka jalo kgang e, e ka bo e lebisitswe mo go ena. Fa a tla go lemoga gore Modimoeng o rata go nyala Matlhodi, o tenega le go feta mme o nna le mabifi ka go mo koba ka fa lelapeng la gagwe. Modimoeng o tswa ka pelo e e lehuto gonne a rata fa Matlhodi a ka nna mosadi wa gagwe. Yona tiragalo e, ke yona e e thulanang le maikaelelo a mosadimogolo a gore morwadiagwe a nyalwe kwa ena a batlang teng. Yona tiragalo e, e thusa go lemosa mmuisi gore go ile go nna le kgotlhang kwa pele. Kgotlhang e, ke e e golaganeng le setso le segompieno. Ka go rialo, kgotlhang e, e botlhokwa gonne e tlhola kgogedi ya gore mmuisi a rate go buisetsa kwa pele go bona pheletso ya yona. Kakanyo e e ntseng jaana ke ya **ponelopele**.

3.2.3.3 Kakaretso

Mo karolong e, go itemogetswe fa mokwadi a dirisitse dithekeniki tse nne fa a rulaganya ditiragalo tse di lebaganeng le **bogale jwa molwantshi** mmaMatlhodi. Tsona ke **tebelelo, tlogelo ya diphatlho** kgotsa **dikgala, tiriso ya leele le aposetorofi**. Ke go re **bogale** ke bona pharologantsho e e gatelelang tiragalo e e rileng e e lebaganeng le lenyalo la ga Matlhodi le Modimoeng. Ka jalo, ke go re **bogale** jo ke bona pharologantsho e kgolo.

3.3 DITIRAGALO

Ditiragalo di setse di tlhalositswe fa go ne go dirwa tlhotlhomiso ya ditiragalo tsa diteng. Fa a tlhalosa kakanyo e, Groenewald (1993: 9) a re ke se se diragadiwang ke moanelwa kgotsa se se mo diragalelang. Mojalefa (1995: 21) a re go na le pharologano magareng ga ditiragalo tsa diteng le tsa thulaganyo gonne tsa thulaganyo di newa ditiro tse ditiragalo tsa diteng di se nang tsona. Ke ka ntlha e a atolang kgang e ka go re ditiragalo tsa thulaganyo di dirisiwa jaaka ditshwantsho tse di tshwantshanyang botshelo jwa baanelwa ka botlalo.

Go tsewedisa pele Mojalefa (1997: 37) a re ditiragalo tsa dikgang tse tsa thulaganyo di tshwantshanya ka matlhakore a mabedi e leng le le siameng le le le bosula. Fa a konosetsa dikakanyo tsa basekaseki ba, Groenewald (1993: 20) a re ditiragalo tsa thulaganyo di lebagane le kgotlhang ya molwantshiwa le molwantshi gore kgotlhang e e leng teng fa gare ga bona e nne le setlhoa le tshenolo.

Go se utlwane ga molwantshiwa le molwantshi ke gona go go tiholang kgogedi mo go mmuisi gore a rotloetsege go buisetsa kwa pele go bona pheletso ya baanelwa ba babedi ba (Phala, 1999: 131).

3.3.1.0 Nako

Nako ke elemente ya boraro ya tshenolo. Go tla lemogiwa gore **nako ya thulaganyo** e farologana le **nako ya diteng** gonne ya thulaganyo e na le tiro e e e dirang mo pading. Ke ka ntlha e, Mojalefa (1997: 34) a tlhalosang tiro e ya **nako** ka go re ‘nako e bopa mowa le atemosefere’ gore e nne ditshwantsho. Ke go re, e lebagane le morero jaaka moko wa dikgang gore

e fetoge setshwantsho.

Groenewald (1993: 21) o tiisa pharologanyo ya nako ya hisetori fa e bapisiwa le nako ya thulaganyo ka go re nako ya thulaganyo e na le kelelo e e rileng. Se, se raya gore nako ya hisetori e fela ka bonako go gaisa ya thulaganyo gonne yona e a diegisiwa.

Maila (1997: 16) o arologanya nako ya thulaganyo ka dikarolo di le tharo e leng:

- ★ Nako e e tshwanelang
- ★ Nako ya atemosefere/ mowa
- ★ Nako ya sekai/ setshwantsho

* **Nako e e tshwanelang**

Lekganyane (1997: 85) a re mofuta o wa **nako** o lebagane le tlhago. Lebaka (1999: 124) o oketsa kang e ka go re tlhago e, e bonagala fa go na le phetogo ya metlha le mabaka. Phetogo e ke e e tshwanang le bogologolo fa bo fetoga go nna bogompieno. Go lemogiwa fa ditiragalo tsa kanelo di diragala mo nakong ya gompieno. Mo go yona **nako** e, go umakiwa botshelo jwa segompieno jo bo tshelwang mo metsesetoropong mo go tswakatswakaneng merafe e e farologaneng kgotsa mo magaeng mo go nang le tlhabologo e e rileng.

Mojalefa (1997: 16) o ruma ka go re ga go ka mokgwa o nako e, e ka se nneng teng mo sekwalweng ka gonne ka yona baanelwa ba a laelwa go diragatsa ditiro tsa bona.

Mofuta o wa nako o tla bonagadiwa ka dikinolo di se kae go tswa mo pading ya *Bogosi Kupe*.

Mo mosong ka mahube a banna a tsosa morwae go ntsha dikgomo mo sakeng gore di tsamae di fula go ya masimong, e tle e re di golegwa di be di tshwere moswang, ka a ne a ikaeletse go baya tema e e tla reng le phirima go bonale se o se tlholetseng nageng (ts. 10).

Tiragalo e ya go lema ga Matlhodi, e golagane le nako ya mo mosong fa motho a sa ntse a tlhapologetswe, a ise a lape. Ke nako e e tshwanetseng ya go lema. E tsamaelana le diphetogo mo monna kgotsa mosadi a dirang tiro nngwe le nngwe ka fa lelapeng. Matlhodi o tshela mo nakong ya diphetogo ka gone ga a bone fa tiro ya go lema e siametse banna fela. Ga a itsape go ya go lema gone a itse fa e le tshiamelo ya gagwe go dira jalo. Ga a na motho yo o mo thusang, o fetogile, ga se mosadi yole wa bogologolo yo o neng a dira ditiro tsa ka fa lelapeng fela. O dira le tse di lebaganeng banna ka ntlha ya gore o rata go ikemela ka boena. Botshelo jwa mofuta o ga se jwa segologolo, bo fetogile go nna jwa segompiano mo monna le mosadi ba lekanang ka maemo.

Ka jalo, mokwadi o dirisitse thekeniki ya **nako** go tlhalosa khuduego ya Matlhodi, e e lebaganeng le paka ya gompiano. Mmuisi o lemoga se Matlhodi e leng sona letsatsing leo a kopanang le ena a lema kwa masimong.

* **Nako ya atemosefere/ mowa**

Nako e, e tlhalosiwa ke Mojalefa (1997: 16) gore ke nako e e tlotlheletsang khuduego mo moweng wa mmuisi go mo lemosa botlhokwa jwa se mokwadi a ratang go mo abela sona. O tswaledisa pele ka go re yona nako e ke ya poifo le letshogo. BoBrooks (1979: 509) ba tlhalosa atemosefere go re ke:

The general pervasive feeling aroused by various factors in a piece of fiction such as settings, characters, theme and the like, the general effect of the handling of the total work.

Go umakiwa maikutlo a mokwadi a a renang mo sekwalweng ao a tlhagisiwang ke ditiro tsa baanelwa. Abrams (1971: 112) o tlhalosa maikutlo a, fa a re:

Atmosphere is the tonality pervading a literary work, which set up in the reader expectations as to the course of events whether happy or (more commonly) disastrous.

Abrams o tlhalosa gore maikutlo a e ka nna a boitumelo, kutlobotlhoko kgotsa a poifo mo go mmuisi. Cuddon (1979: 16) le Serudu (1989: 24) ba atolosa puo e ka go re **atemosefere** ke mowa le maikutlo tse di tshwarang dithwe tsa kutlo tsa mmuisi fa a buisa tiro ya mokwadi yo o rileng e e kwadilweng ka matsetseleko le manonontlhotlho. Fa a ruma se se builweng ke basekaseki ba bangwe ba, Groenewald (1991: 32) a re **nako** e, e lebagane le setshwantsho se se tlhagisang atemosefere.

Mokwadi o tlhagisa maikutlo a a farologaneng a ka ditiragalo tse di amanang le **nako** e ya khuduego ka dinopolo tse:

- * Mmaagwe (Obakeng, e leng Matlhodi) a **tsholola dikeledi**. ‘Ke utlwa o bua ka ga bothale, etswa ke letse ke ganetsa malomaago **maabane**. Ntekwane ke nnete ... (ts. 17).
- * **Le ne le ntsha nko** fa barongwa ba kgosi ba tsena kwa goorraSeleke ba ile go mmitisa. A itse gore malomaagwe o tswa mošate (ts. 17).
- * **Ga feta beke; mo bekeng ya bobedi** e le fa gare koloi ya mmuso ya tsena ka motse wa Phiritona **go sa le phakela**, e kgoediwa ke Sajene Botipe ka sebele (ts. 55).

Maikutlo a mangwe ke a kutlobotlhoko mme, ona ke a: (a) go lela ga Matlhodi le maikutlo a letshogo a a lebaneng le (b) le (c) e leng go tshwarwa ga Obakeng ke barongwa ba kgosi mabapi le bothale jo malomaagwe a reng o bo rekile go kgabetlelela naga ya kgosi, mo go (c) ke tlhotlhomisi ya bogodu ya dikgomo tsa mmuso tse go akanngwang gore Obakeng a ka bo a di utswitse.

Go ya go nopolwa sekao se le sengwe fela go tlhalosa mofuta o wa **nako**.

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya nako, e leng **maabane**; **nako** e e **golaganeng** le maemo a maikutlo a a rileng a ga Matlhodi.

* **Nako ya sekai/ setshwantsho**

Fa a tlhalosa **nako ya sekai**, Mojalefa (1997: 16) a re ke ‘nako e e tshwantshanyang matlhakore a mabedi e leng letlhakore le le siameng le le le bosula’. Ke go re **nako** e, e fetoga setshwantsho. Gantsi motshegare o emela tshiamo fa bosigo bona bo emela bosula. Lekganyane (1997: 85) o tshegetsa puo ya ga Mojalefa ka go naya sekao sa padi ya botseka gore mokwadi o dirisa bosigo jaaka sekai/ setshwantsho sa kotsi ka gonne bosenyi bo dirwa mo nakong yona eo.

Go tla newa dikao di se kae go tshegetsa kgang e ya **nako ya sekai** go tswa mo pading ya *Bogosi Kupe*.

Tiragalo ya go thotšwa ga kgosi ke boSerokolo e diragala mo bosigong. Mokwadi a re:

- A rakanya matlho le bakaulengwe ba gagwe. “Borra go **bosigo**. Kana mmuapele o rile la ntšwa le dubega le sa le metsi.
- Ga diragala ka ponyo ya leitlho; ya re kgosi e ise e lemoge gore go diragala eng, ya fitlhela ba e katetse dikatana mo ganong, gore e sitwe ke go tlhaba mokgosi (ts. 64).
- **Fa kgwedi ya borataro** e fela ke fa boModimoeng ba bega gore tiro e wetse. Kgosi ya tlhoma **Lwabotlhano wa beke** e e latelang go leka mokoro wa yone mo bodibeng mmogo le rre Modimoeng. A se ka a itse gore ke eng, mme a utlwa gore letsatsi le le tshwanetseng **ke la Tsalo ya Morena, phakela mo mosong**, fa motse o thela lošalaba (ts. 87).

- Malalediwa a kgosi a phuthega ka makatlanamane go tloga **ka tsatsi la bobedi pele ga la Tsalo**: go tloga Magogong, Boratelo, Matlhomabedi, Madipelesa le Kgotlhakaletswele, le mo metsaneng e mengwe ka fa dithoko ... **Ura pele ga nako e e beilweng** ga bo go se fa motho a ka gatang teng: ... (ts. 89).

Mo nopolong ya ntlha, go le **bosigo**, go diragetse tiragalo ya go thojwa ga kgosi. Tiragalo e ya go thopiwa ga kgosi ga e a siama gonne go thojwa go lebagane le tiriso ya dikgoka. Ka go rialo, bosigo go ka twe bo emela tiragalo e e seng ya tshiamo. Ka go rialo, go ka twe mokwadi o dirisitse thekeniki ya mofuta o wa **nako** go tlhalosa bosula ka go bo golaganya le **nako**.

Tiragalo ya bobedi e leng ya go fetswa ga go agiwa ga mokoro wa kgosi ke Modimoeng le ya boraro ya go lalediwa ga batho go tla go keteka lenyalo la Matlhodi le Modimoeng, tsoopedi di lemosa mmuisi tshiamo. Ditiragalo tse pedi tse di bontsha boitumelo bo bo diragalang mo **kgweding ya borataro le Labotlhano** wa go leka mokoro oo mo bodibeng jwa Phiritona **le letsatsi la bobedi pele ga la Tsalo**, mo go tla bong go jewa lenyalo. Ka go rialo, ditiragalo tse di diragalang go le motshegare ke tse di siameng le tse di itumedisang.

3.3.1.1 Tshosobanyo

Go tla lemogiwa gore fa go sekasekwa **nako ya thulaganyo**, go tshwanetse go tlhokomelwa **mefuta e le meraro ya nako** e leng **nako ya tshwanelo, ya sekai** le ya **atemosefere**. Go tsweledisiwa pele mokwadi o dirisa dithekeniki tse di rileng go oketsa botlhokwa jwa **nako ya thulaganyo** mo sekwalweng.

3.3.2.0 Lefelo

Mefuta ele e meraro ya mafelo e e kailweng mo go diteng e tlile go fiwa ditiro mo go thulaganyo go tlhagisa morero wa padi e. Gantsi mafelo a, a na le go fetoga ka gone **lefelole le rileng** le ka fetoga **go nna setshwantsho** e bile le kgona le **go godisa atemosefere**. **Tiriso ya lefelo** jaaka thekeniki, e laolwa ke kgolagano magareng ga lefelo le dikgang tsa teng (Mojalefa, 1997: 35).

Mafelo le ona a arogantswe ka dikarolo di le tharo e leng **mafelo a a tshwanelang, a sekai/ setshwantsho** ga mmogo le **mafelo a atemosefere**.

* **Mafelo a a tshwanelang**

Mojalefa (1997: 38) le Thobakgale (1997: 93) ba tlhalosa mafelo a a tshwanelang gore 'ke mafelo a ditiragalo di diragalelang e bile di diragadiwang mo go ona'. Lekganyane (1997: 85) o ema basekaseki ba nokeng fa a re mafelo a a tshwanelang ke a tlhago ka go re ke mo ditiragalo di diragalelang teng e bile a emela maemo a a tshwanelang. Mafelo a, a tshwanetse go nna teng mo sekwalweng gone ke mo baanelwa le ditiro tsa bona di tsweledisiwang teng (Maila, 1997: 113).

Mo go *Bogosi Kupe*, mafelo a a tshwanelang a rulagantswe ka tsela e:

- **Mo motseng** wa ga gaabo wa Magogong le (letsatsi la Matsalo a Morena) ne le kgatlhantshiwa ka boitumelo, e seng boipelo. Go tlhajwa, go apewa, mme yo o sa itseng a sa lemoge ka boipelo jwa batho gore ke tsatsi le le fapaaneng le malatsi a mangwe (ts. 4).

- A tsena (Matlhodi) **mo mogwaafatsheng** wa bone go apola diaparo tse di metsi. Oshupile a mo sala morago. A fitlhela a mo letile (ts. 7)
- **Mo ofising** ya ga Sajene Botipe motho a sa tsene ka modumo: **kgoro** e bulwa jaaka e tshwanetse, e tswalwa jaaka e tshwanetse. Go buelwa kwa tlase (ts. 47).
- E ne e le Lwabotlhano wa tshipi ya bofelo mo kgwedding ya Lwetsi, ka nako ya maneele, fa ba kgoromeletsa mokoro wa boraro **mo metsing**. Ba itse gore ya bone tiro ba e weditse e e setseng e mo diatleng tsa badimo (ts. 94).

Go tswa mo dikaong tse nne tse di umakilweng fa godimo fa, go tla tlhalosiwa sekao se le sengwe fela gonne ditlhaloso tsa dikao tse dingwe tse di ka se farologane le tlhaloso e e neilweng eo.

Ofisi ke lefelo le le botlhokwa le ditiragalo tsa padi e di diragalelang mo go lona. Ditiragalo tse di botlhokwa tse di diragalelang **mo ofising** e, go ya ka mokwadi, ke 'go dirwa ga melao', 'go begwa ga melato', 'go sekisiwa ga batho ba ba tlotseng melao' le tse dingwe. Ka jalo, tiragalo ya go etela **ofisi** ga se yona fela e e diragalang mo lefelong le, go ditiragalo di le dintsi tse di diragalang mo lefelong le. Mokwadi o dirisa lefelo le la tlhago jaaka thekeniki go tlhalosa botlhokwa jwa lona.

* **Mafelo a ditshwantsho/ dikai.**

Lekganyane (1997: 85) a re **lefelo la setshwantsho/ sekai** le emela sengwe se se rileng. Ke go re lefelo leo le fetoga setshwantsho. Lebaka (1999: 126) o tlatsa puo ya ga Lekganyane ka go re mafelo a mofuta o, a godisa

kgotlhang magareng ga segologolo le segompieno. Go konotelediwa ga kgang e, go ka twe **mafelo a tshwantshanya ditiragalo** tse di diragadiwang mo go ona. E ka nna tse di siameng kgotsa tse di bosula (Maila, 1997: 77).

Go tla inolwa dikao di se kae fela go sedifatsa se se buiwang mo godimo:

- A gakologelwa sekei sa **Magogong**, mogolokwane wa tsatsi leo o ne o sa ntse o lela mo ditsebeng tsa gagwe jaaka meepelwane ya batlhabani ba kgatlhantshiwa ke bothepa bo letse bo tswa go isa morago kgosing (ts. 1).
- Mmê, mmaagwe Obakeng, a goroga mo **Phiritona** go sa tlhole go digelwa mongwe le mongwe fela. Mo mosong wa gagwe wa ntlha, wa Tsatsi la Tsalo a phakela le mogatse go bona letsatsi le bina ... (ts. 5).
- Mosadimogolo o ne a le **mo ntlwaneng** a gamola dintshe. Fa monna a tsen a ikgogona kwa motsheo, a bapa le lesokwane (ts. 31).

Go tla tlhalosiwa kinolo e le nngwe fela gonne tlhaloso eo e emela tse dingwe.

Obakeng o gakologelwa **lefelo le le amanang le tshiamo** e leng **Magogong**. Ka jalo, **Magogong ke setshwantsho se se sa siamang**. Mokwadi o dirisa thekeniki ya **poelomorago le ponelopele**. Mo **lefelong le la tshiamo**, ke mo go diregileng tiragalo e e fetileng e e tshwanang le ya basimane fa ba boa bogwera, e leng tiragalo ya boitumelo (megolokwane) e e senolang gore go ya go diragala eng kwa pele. Boitumelo jo, ke jona jo bo ileng go diragala kwa pele. Megolokwane eo ke ya fa Matlhodi le monna yo a itlhophetseng

ena ba le mo nyalong ya mmannete.

Ka jalo, mokwadi o dirisa thekeniki ya **lefelo** go tlhalosa maemo a boitumelo a ga Matlhodi.

* **Mafelo a atemosefere/ mowa**

Fowler (1973: 14) o tlhalosa atemosefere ka go re:

Atmosphere is created by viewing an ordinary events from an unusual angle, giving them an air of mesery.

Go tlhalosiwa mafelo a **atemosefere** jaaka e le a a **tshosang** go bontsha kutlobothoko le tse dingwe. Groenewald (1991: 32) o tlhalosa gore **mafelo a atemosefere** a lebagane le ditshwantsho go tlhagisa mowa wa khuduego. **Mafelo** a, a dirisiwa ke mokwadi go tshwantsha **maikutlo** a gagwe le go lemosa mmuisi ntlha e e rileng e a ratang go e abelana nae.

Go tla latela dikao di se kae go bontsha mafelo a:

- Kwa ga gaabo Matlhodi le kwa bogadi.
- Mo sekgweng mo a neng a kopana le monna wa pelo ya gagwe.

– **Kwa ga gaabo Matlhodi**

Fa Matlhodi a ne a pagamisiwa koloi e e neng e batlilwe ke mmaagwe, o ne a pateletswa go tswa **mo lelapeng la gaabo** le a goletseng mo go lona le le leng **mo Magogong**. Go ne go le motshegare, a bogetswe ke batho ba ba

neng ba laleditswe go tla lenyalong. **Lelapa la ga mmaMatlhodi** le dirisiwa go tthagisa maikutlo a a seng monate mo go Matlhodi gonne e **le lefelo leo a neng a ntshiwa ka pateletso** mo go lona. Mo matlhong a mmuisi **lelelo le le tthagisa atemosefere/ mowa wa khuduego** gonne Matlhodi a ntshiwa ka mo gagaabo ka dikgoka go ya mo ena a sa go batleng. Ke ka ntlha e **lelelo la mofuta o e leng la atemosefere**.

– **Mo a nyaletsweng teng**

Lefelo le Matlhodi a nyetsweng mo go lona ke Phiritona. Le lona **ke lefelo la khuduego** mo a neng a tsentswe logong ka fa maragong ke babogadi jwa gagwe. Go bogiswa go, go golagane le kutlwelobotlhoko go tswa mo letlhakoreng la mmuisi.

Go ka rungwa ka go re mafelo a mabedi a, **kwa ga gaabo Matlhodi, mo Magogong**, le **kwa Phiritona, kwa bogadi jwa gagwe**, ke mafelo a atemosefere.

– **Kwa sekgweng mo a neng a kopana le monna wa pelo ya gagwe teng**

Kwa sekgweng ke mo Matlhodi a neng a kopana le monna wa pelo ya gagwe teng. Teng koo, ke mo mmuisi a lemogang boitumelo jwa Matlhodi bo leng teng.

Ka go rialo, lefelo le, le senola se Matlhodi a leng sona le lorato lwa gagwe mo go monna wa pelo ya gagwe e leng Modimoeng. Ke ka ntlha e go tweng lefelo la mofuta o, le amana le maikutlo ka gonne mmuisi o rata boitumelo jo.

atemosefere e Matlhodi a iphitlhelang mo go yona mo botshelongjwa gagwe.
O farologanya atemosefere ya boitumelo le ya kutlobotlhoko.

3.3.2.1 Tshosobanyo

Go ka akarediwa ka go re mokwadi o dirisa **tikologo** jaaka thekeniki go gatelela molaetsa wa gagwe. Molaetsa o, o bonagala sentle fa mokwadi a thulanya segologolo le segompieno. O fetsa ka go re segompieno se fenye segologolo. Jaanong go ya go sekasekwa ditiragalo tsa tshenolo mo pading ya, *Bogosi Kupe*.

3.3.3 DITIRAGALO TSA TSHENOLO YA *BOGOSI KUPE*

Ditiragalo tsa **tshenolo** di simolola mo tsebeng ya ntlha go fitlha mo tsebeng ya boraro. Gona fao, ke mo mmuisi a simololang go buisa ka ga kgotlhang ya ntlha e e lebaganeng le molaetsa wa padi e. Kgotlhang e, ke yona e go ka tweng ke molelwane wa **tshenolo**. Go raya go re ke fao ditiragalo tsa tshenolo di felelelang teng e bile ke fa phuthologo e simololang teng.

Kgotlhang e e leng molelwane wa **tshenolo** ke go thulana magareng ga Matlhodi le kgaitسادie, Tukisang, malebana le poloko ya ga Oshupile, mogatsa Matlhodi. Kgotlhang e ya ntlha, ga e amane ka tthamalalo le molaetsa wa padi e mme e lebagane bogolo le kgogedi. Ga e na maatla a magolo gonne e le magareng ga molwantshiwa le moanelwapotlana (motlaleletsi).

Ditiragalo tse di botlhokwa tse di diragadiwang pele ga kgotlhang ya ntlha di ka akarediwa ka tsela e:

- Go lema kwa masimong go go dirwang ke Obakeng le Oshupile, rraagwe.
- Go swela mo godimo ga mogoma ga Oshupile kwa masimong a Phiritona.
- Thulaganyo ya tsa phitlho ya ga Oshupile.

Tse, ke tsona ditiragalo tse di bopang tshenolo.

Ditiragalo tse di lebagane le thekeniki ya **ponelopele**. Di tthalosa gore Matlhodi o ile go nna le mathata kwa pele ka gonne a thulana le setso. Ka tlwaelo motho fa a tlhokofaletse felo gongwe jaaka kwa masimong, go tshwana le Oshupile, o a phuthwa mme a isiwe gae. O bewa malatsi a se makae gore go dirwe dithulaganyo tse di lolameng le go itsise balosika lwa gaabo moswi. Morago ga malatsinyana ke gona setopo sa moswi se ka bitielwang kwa mabitleng. Matlhodi ena ga a dira jalo, o phuthile Oshupile le kgaitسادie, Tukisang, a bo a rulaganya tsa phitlho tsa gore a bolokiwe ka bonako a ntse a le kwa masimong. Tiragalo e e ntseng jaana ga e a dumelesega mo setsong. Fela Matlhodi o a e diragatsa go bontsha go tlhoka boitumelo le lesego mo lenyalong le a le pateleditsweng ke batsadi le. Ga a dumalane le setso gotlhelele.

Ke yona kgotlhang e e simolang dikgotlhang tsotlhe tsa padi ya ga Mokwadi. Go ka twe ke yona molelwane magareng ga tshenolo le phuthologo.

Ka jalo, go lemosegile fa mokwadi a dirisa kgotlhang ya mofuta o jaaka pharologantsho ya thekeniki ya **ponelopele** ka gonne ka kgotlhang e, mmuisi

o kgona go lemoga tsamaisiwa jang go ya kwa bofelong jwa tsona. Kgang e, e bua gore mmuisi ka thekeniki e o setse a lemoga gore go ya go nna le mathata a a amanang le kgotlhang magareng ga setso le segompieno. Se, ke se mmuisi a se itseng e bile o fisegela go bona gore kwa bofelong ke eng se se tlileng go fenyfa fa gare ga segologolo le segompieno. Ka jalo, thekeniki e, e golagane le **kgogedi**.

Go ka swetswa ka go re mo go **tshenolo** mokwadi o dirisitse **kgotlhang** jaaka **pharologantsho** ya thekeniki ya **ponelopele** go ngoka mmuisi go buisetsa padinyana e kwa pele.

3.3.3.1 TSHOSOBANYO

Go ka konotediwa ka go re thulaganyo ya *Bogosi Kupe* e rulagantswe go ya ka tlhaloso ya thulaganyo le dintlha tse di botlhokwa tsa yona. Mo go thulaganyo go latetswe dintlha tse di latelang:

Morero wa *Bogosi Kupe* e leng go thulana ga segologolo le segompieno le ditshiamelo tsa basadi jaaka go tlhalositswe. **Thaetlele** le yona e tlhalositswe fa e amana le 'tsa nopollo ya ka fa gare ga sekwalwa' le **setlhogo sa Bogosi Kupe** se se boeleditsweng gatlhano ke baanelwa ba ba farologaneng ka fa gare ga sekwalwa.

Mo tshekatshekong ya **tshenolo** go dirilwe tshosobanyo ya ditiragalo tse di e bopang mme ga tlhokomelwa gape le dielemente tsa tshenolo e leng **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo**. Baanelwa ba tshenolo ba kgaogantswe ka dikarolo di le pedi e leng **baanelwabagolo** le **baanelwapotlana (batlaleletsi)**. Baanelwabagolo ba arogantswe ka **mefuta e le meraro** e leng **molwantshiwa, molwantshi le motsenagare**. Baanelwa botlhe ba ba na le ditiro tse ba di dirang go tsweledisa pele morero wa padi e. Tiro e kgolo ya

baanelwapotlana e nnile go senola semelo sa baanelwabagolo.

Semelo sa baanelwa se latetse lenane le le rileng. Lona le golagantswe le **puo** ya mokwadi malebana le **molwantshiwa**; **puo ya molwantshiwa**; ka boena; **puo ya molwantshi** le se baanelwa ba bangwe ba se buang ka baanelwabagolo ba. Go lemogilwe tiriso ya dithekeniki tse di farologaneng tse di tshwanang le, **mmuisano, tlogelo ya diphatlha** kgotsa **dikgala, phapologantsho, mmuaesi** le tse dingwe.

Gape go neilwe **tshosobanyo ya ditiragalo tsa tshenolo, kgotlhang** ya ntlha e e leng molelwane wa **tshenolo** le **phuthologo**. Go sekasekilwe le dithekeniki tse di jaaka **phapologantsho, ponelopele** le **poelomorago** tse di tlholang **kgogedi**. **Nako le lefelo** le tsona di sekasekilwe mme ka bobedi ga tsona di kgaogantswe ka **dikarolwana di le tharo**. Go na le **tikologo e e tshwanelang, ya atemosefere** le ya **sekai**. Gape mo go tikologo, go bontshitswe dithekeniki tse di rileng tse di thusang go tlhagisa mo pontsheng molaetsa wa mokwadi.

4. KGAOLO YA BONE

4.1 MATSENO

Kgaolo e ya bone e tlhalosa **dikgato di le tharo tsa thulaganyo e leng phuthologo, setlhoa le tharabologo.**

Mo go phuthologo go ya go tlhokomelwa:

- * **Tlhaloso ya phuthologo**
- * **Ditiragalo tsa phuthologo mo go *Bogosi Kupe***
- * **Tlhaloso ya dithekeniki tsa phuthologo le tiragatso mo go *Bogosi Kupe.***

Setlhoa se tla sekasekwa go ya ka lenane le:

- * **Tlhaloso ya setlhoa**
- * **Ditiragalo tsa setlhoa mo go *Bogosi Kupe***
- * **Tlhaloso ya dithekeniki tsa setlhoa le tiragatso mo go *Bogosi Kupe***

Tharabologo le yona e tla latela lenane le:

- * **Tlhaloso ya tharabologo**
- * **Tshosobanyo ya ditiragalo tsa tharabologo mo go *Bogosi Kupe***
- * **Tlhaloso ya dithekeniki tsa tharabologo le tiragatso mo go *Bogosi Kupe***

4.2 PHUTHOLOGO

Fa a tlhalosa **phuthologo**, Serudu (1989: 52) a re ke go **tsewedisa pele ga ditiragalo mo kanelong bogolo jang** mo tshekatshekong ya thulaganyo ya padi, terama kgotsa khutshwe.

Phuthologo gantsi e amanngwa le kgotlhang ke go re ke kgato ya kgotlhang. Fa a tsewedisa pele kang e, Cohen (1973: 180) a re ke:

The development of actions and conflicts in regular plot structures.

Se se tlhaloswang ke mosekaseki yo ke botlhokwa jwa go tsewelela pele ga ditiragalo le dikgotlhang mo kagegong ya poloto ya setlhangwa. O tsewelela pele ka go re ke:

Complication or rising action.

Ntlha e e tlhalosiwang fa ke go re dikgotlhang tse di na le paterone e e rileng go ya kwa setlhoeng sa dikgang. Fa a netefatsa tharaano e e ntseng jaaka e, Mojalefa (1993: 21) a re phuthologo (tseweletsopele) ke go diragala le go raraana ga dikgang. Ke ka ntlha e go tweng tharaano eo ke lefuto le le bofiwang mo tiragalong nngwe le nngwe e e tlhagisiwang mo kanelong.

BoLazarus (1983: 71) ba amanya tharaano eo le dikarolo tsa **thulaganyo** jaaka **baanelwa**. Ba re:

In any rising action, the tension in a scene arises from the conflict or prospective conflict between

a character and various obstacles.

Puo ya boLazarus e gatelela **kgotlhang** e e leng teng magareng ga moanelwa le moanelwa kgotsa moanelwa le tikologo ya gagwe. Ba re yona **kgotlhang** e ke yona e e lebaganeng le go tsweliswa pele gore e golagane le tse dingwe mo tseleng ya go ya kwa **setlhoeng** sa dikgang. Shole (1988: 19) o dumalana mmogo le boLazarus ka go re:

Mabaka a a gakatsang le go gotetsa kamano a tlhagelela ka ditiro le dipuo tsa baanelwa ba bangwe. Thwadi e goelwa ke bokete jwa go dira thato ya yona, mme e bile maikemisetso a go e dira a a tota. E tse na mo tselegong. Morero o raraanela pele.

- Groenewald (1993: 21) o ruma dikgang tsa batiori ba ka go re phuthologo e na le tiro e e botlhokwa ya go godisa kgogedi gore morero o tlhagelele sentle. Ke ka ntlha e mokwadi a dirisang dithekeniki tse di rileng go tlhagisa molaetsa wa gagwe. Dithekeniki tseo di lemogiwa ka mokgwa o a rulaganyang dielemente ka teng.

Fa go ka tlhokomelwa dipuo tsa basekaseki ba malebana le **phuthologo**, gona go ka akarediwa ka go re **phuthologo e golagane le dikgotlhang tsotlhe** tsa padi e, ke gore go tloga ka kgotlhang ya ntlha e e tlhagisitsweng mo go **tshenolo** go fitlha ka kgotlhang ya bofelo e e lebaganeng le molaetsa wa sekwalwa.

Jaanong go ya go lekolwa **phuthologo** ya *Bogosi Kupe* go ya ka fa e rulagantsweng ka teng mo dikgaolong tse di farologaneng.

Ditiragalo tsa phuthologo tsa padi e, di simolola mo tsebeng ya **ntlha (1)** go fitlha mo tsebeng ya **somaarobong thataro** mme tsona di lebagane le dikgotlhang tsotlhe tsa padi ya *Bogosi Kupe*. Tsona di ya go sosobannngwa ka mokgwa o:

Kgaolo ya ntlha

Ditiragalo tse di simolola ka **kgotlhang ya ntlha mo tsebeng ya boraro** mo kgaolong ya ntlha e leng **go thulana ga Matlhodi le kgaitsadie, Tukisang** tebang le tsa phitlho ya ga Oshupile. Matlhodi o patelediwa lenyalo ke batsadi ba gagwe le monna yo ba mo tlhophetseng ena. Kwa Phiritona o tlhoriswa ke babogadi le kgaitsadie, Tukisang. O belega ngwana wa mosimane, Obakeng - mpa e le ya ga Modimoeng. Morago ga loso lwa mogatse, Matlhodi le Obakeng ba retelelwa ke temo. Obakeng o reka mekodue kwa Sefatlhane o e ananya ka tsa mmuso. Fa a gapa dikgomo tsa mmuso o kopana le rraagwe, thôôthôô, Modimoeng. Ba bua ka ga go tlhorisiwa ga Obakeng ke barwa ba ga Tukisang. Modimoeng o sala le dikgomo fa Obakeng a ya gae go lekola mmaagwe.

Kgaolo ya bobedi

Obakeng o sekisiwa kwa kgotla gonne malomaagwe a mo tshwarisitse gore o kgabetletse naga ya kgosi ka bothale. Molato o wela Tukisang mme o atlholelwa e e dinaka. Gona mo tshekong ya ga Obakeng boSerokolo ba rata go ithopela bogosi jwa Phiritona. Motlhoiwa o tsibosa kgosi mme kwa tshimologong ga a tsewe tsia. Tukisang le barwa ba gagwe ba fetola barongwa ba ntlha ba kgosi mojo wa manong fa ba ile go tsaya kgomo e a e atlholetsweng. Motlhoiwa o tshwarwa ke barwa ba ga Tukisang mme ba mo pateletsa go bitielwa ditopo tsa barongwa mo khuting. Kwa kgotleng go

ntshiwa barongwa ba bobedi ba kgosi go tsamaya le Tukisang go ya go lata kgomo e a e athlotsweng ke kgotla. Tukisang o bolawa ke molelo a re o thusa barwa ba gagwe. Barwa ba ga Tukisang ba isiwa kgotla mme kgosi e a ba golola gonne rraabo a sule.

Kgaolo ya boraro

Obakeng o ikopanya le Modimoeng gape gaufi le letsha la Phiritona. Ba tsamaya mmogo ka mokoro go ya kwa merakeng ya ga Tukisang. Modimoeng o gakologelwa letsatsi le a kopaneng lwa ntlha le Matlhodi ka lona. O kojwa jaaka ntšwa fa a kopa ngwetsi mme o ngalela kwa nageng o iphetola Dimo. Modimoeng le Obakeng ba wela barwa ba ga Tukisang kwa merakeng. Ba a ba gapa ga mmogo le dikgomo tsa bona. Ba latlhelwa ka fa logageng. Obakeng o boela gape kwa gae go ya go tlhola mmaagwe.

Kgaolo ya bone

Modisa o tlhoka dikgomo tsa mmuso ka fa kampeng. O ya Sefatlhane go ya go bega go utswiwa ga dikgomo tseo. Sajene Botipe o tswa letsholo go batla dikgomo mme o itaya kwa ntle jaaka tlhobolo ya bujane. Obakeng o longwa ke maseka kwa Sefatlhane gonne go akanngwa gore ke legodu la dikgomo tse di timetseng. O tsamaya le lepodisa go le bontsha fa a fitlhileng dikgomo teng mme tota o le lebisa kwa go Modimoeng. Lepodisa le falola ka lesoba la mogodu mme le siela kwa Sefatlhane kwa go Sajene Botipe go mmegelela tsa kwa le tswang teng. Sajene Botipe o tswa letsholo gape go tlhotlhomisa ka ga dikgomo tsa mmuso. Morafe o mo ema nokeng go batlana le dinokwane. Go na le gore Sajene Botipe a tshware Modimoeng, o iphitlhela a tlhomile ka tlhogo mo seretseng. BoSerokolo ba thopa kgosi ya Phiritona. BoModimoeng ba falosa kgosi ka thuso ya ga Motlhoiwa. BoSerokolo ba

timediwa ka fa logageng ke Modimoeng morago ga go falosa kgosi mo go thotšweng ke baba ba yona. Sajene Botipe o tswa letsholo go batla boModimoeng le boSerokolo. Sajene Botipe o tsena ka fa logageng go batlana le boSerokolo. O a timela mme o falosiwa ke Modimoeng ka go mo utlwela botlhoko. Botlhe ba ya kwa kgosing.

Kgaolo ya botlhano

Serokolo o ntshiwa ka fa logageng mme o isiwa kwa bookelong gonne a le bokoa mme o neela mowa kwa teng. BoModimoeng ba sekisiwa ke kgosi. Go na le gore ba isiwe kgolegong ba a gololwa gonne ba falodisitse kgosi mo go thotšweng ke boSerokolo le Sajene Botipe ka fa logageng. Obakeng o tsibosa mmaagwe gore o tlhotse le Modimoeng kwa kgotla. Matlhodi o a tsiboga mme o tlala botshelo. Obakeng o utololela mmaagwe sephiri sa gore o ne a nna le Modimoeng kwa sekgweng fa a ne a se teng fa gae. Matlhodi o tlhalosetsa Obakeng gore Modimoeng ke rraagwe wa mannete. Modimoeng o boela gae o nna le mosadi wa gagwe, Matlhodi. Kgosi e naya Obakeng dikgomo go thiba phatlha ya tsa mmuso. BoModimoeng ba betlela kgosi mokoro mme wa ga Modimoeng o tlisiwa gae. Matlhodi le Modimoeng ba nyadisiwa ka Tsatsi la Tsalo. Dikgomo tsa ga Obakeng di newa bahumanegi mme ba simolola go gweba ka mekoro mo letsheng la Phiritona. Pelo ya Matlhodi e boela mannong gonne mmatla sa gagwe a se bone.

Fa go ka buisiwa ditiragalo tsa **phuthologo** ya padi e sentle, go tla lemogiwa dikgotlhang tse di latelang (le fa gona di sa rulaganngwa go ya ka tatelano ya go diragala mme bogolo jaaka di tlhagelela mo bukeng fela):

1. Kgotlhang ya ntlha e leng **go nganga ka tsa thulaganyo ya phitlho ya ga Oshupile** (e setse e tlhalositswe mo tshenolong).
2. Kgotlhang ya bobedi e **magareng ga Matlhodi le babogadi jwa gagwe** ka ba lwa le ena gonne ba re o tsiedise Oshupile ka mpa ya dikgora.
3. Kgotlhang ya boraro e **fa gare ga Matlhodi le Oshupile** gonne Matlhodi a digetswe ka fa metsing go bona gore a ke mosadi (ke go re a o ithwele).
4. Kgotlhang ya bone e mo **magareng ga Matlhodi le Tukisang** yo o kgoreletsang Matlhodi go ya go itemela fa diaparo tsa Oshupile di ise di tsokodiwe.
5. Kgotlhang ya botlhano, **Matlhodi o thulana le maikutlo a gagwe**. O ikotlhaela go bogisa Oshupile yo jaanong a iketseng badimong.
6. Kgotlhang ya borataro ke e e **fa gare ga Matlhodi le Obakeng**, yo o ratang go itse fa rraagwe a sa suba madinyana golo gongwe, pele a tlhokafala.
7. Kgotlhang ya bosupa e **fa gare ga Obakeng le Modimoeng** mabapi le dikgomo tse di utswitsweng tsa mmuso.
8. Kgotlhang ya borobedi e **magareng ga Obakeng le bontsalae** (bana ba ga Tukisang).

9. Kgotlhang ya borobong ke **tsheko ya ga Obakeng kwa kgotla** gonne malomaagwe a mo tlaleile kwa kgosing gore o kgabeteletse naga ya kgosi ka bothale.
10. Kgotlhang ya lesome ke **ya ga Tukisang le barwa ba gagwe** ba ba thulanang le barongwa ba ntlha ba kgosi ka kgomo e Tukisang a e atlholetsweng.
11. Kgotlhang ya somenngwe e **fa gare ga boSerekolo le kgosi** mabapi le tsamaiso ya ditsheko mo kgotla ka mokgwa wa segologolo.
12. Kgotlhang ya somepedi ke go **thulana ga Motlhoiwa le barwa ba ga Tukisang**.
13. Kgotlhang ya sometharo e **magareng ga barwa ba ga Tukisang le barongwa ba babedi ba kgosi** tebang le kgomo e e atlholetsweng rraabona.
14. Kgotlhang ya somenne ke **go thulana ga banna ba lekgotla le barwa ba ga Tukisang** ba ba tshwerweng ba tliswa kgotla go tla go seka mabapi le barongwa ba ntlha ba kgosi ba ba ba bolaileng.
15. Kgotlhang ya sometlhano ke **thulano ya ga Modimoeng le mmaMatlhodi** mabapi le go ikopela segosametsi ke Modimoeng.
16. Kgotlhang ya somethataro ke **ya ga Modimoeng le tikologo ga gagwe**.

17. Kgotlhang ya somesupa ke **ntwa magareng Obakeng, Modimoeng le barwa ba ga Tukisang.**
18. Kgotlhang ya somerobedi e **magareng ga Sajene Botipe le modisa wa dikgomo tsa mmuso.**
19. Kgotlhang ya somerobong e **fa gare ga Matlhodi le Obakeng** mo Matlhodi a tlhobaediwang ke metsamao ya morwae; a lala nageng e bile a mo jesa bodutu.
20. Kgotlhang ya somaamabedi e **magareng ga Matlhodi le Ikomeng,** mogatsa Tukisang.
21. Kgotlhang ya somaamabedi nngwe ke **go thulana ga boModimoeng le mapodisa.**
22. Kgotlhang ya somaamabedi pedi ke ya ga **mathaithai a ga Modimoeng fa Sajene Botipe a mo tshwara.**
23. Kgotlhang ya somaamabedi tharo e **fa gare ga kgosi le boSerokolo** mabapi le dikhuduthamaga tsa bosigo.
24. Kgotlhang ya somaamabedi nne ke ya **go thopiwa ga kgosi ke boSerokolo** ba ba lapisitsweng ke tsamaiso ya setso mo kgotla.
25. Kgotlhang ya somaamabedi tlhano ke ya **fa gare ga mapodisa le Modimoeng** fa a tshwarwa.

Go tla lemogiwa gore **dikgotlhang tse di bopang phuthologo** ke tse di **somaamabedi tlhano** fa go akarediwa le e e setseng e tlhalositswe mo tshenolong. Ka jalo go ka buiwa gore **phuthologo e theilwe ka dikgotlhang**. Ke ka ntlha e Madden (1979: 126) a rumang **dikgotlhang tsa phuthologo** ka go re:

As complications accumulate, these conflicts, usually in a story, that has a beginning, middle and an end on climax, with interest further sustained by suspense: what happens next, will the hero survive, how will it end?

Go tlhagisiwa go gola ga dikgogakgogano go tloga mo **kgatong ya ntlha** go fitlhela **mo kгатong ya bofelo** e go ka tweng **ke setlhoa sa dikgotlhang**.

4.2.1 Tiriso ya dithekeniki mo go *Bogosi Kupe*

Go ya go sekasekwa **dikgotlhang tsa phuthologo** ka bongwe ka bongwe go ya ka fa di rulagantsweng ka teng ke mokwadi mo pading ya *Bogosi Kupe*.

Dikgogakgogano ka ga phitlho ya ga Oshupile

Fa Matlhodi a ntse a phutha mogatse, o akanya ka ga botshelo jwa gagwe le Oshupile jo bo tlileng mo bokhutlong. O gakologelwa dilo tse dintle tse Oshupile a neng a mo direla tsona le fa a ne a sa mme sebetse gonne a mo pateleditswe. Tse dingwe tsa dilo tse di neng di feretlha mogopolo wa gagwe ke lorato lo lo neng lo ba kitlanya fa ba ne ba le mo mathateng.

Matlhodi o ngangisana le Tukisang ka tsa phitlho ya ga Oshupile. Tukisang o rata go kgoreletsa Matlhodi go diragatsa maikaelelo a gagwe a go fitlha mogatse ka nako eo ena a batlang ka yona. O kwatlalatsa thamo e bile o fitlha mogatse ka bonako go ya ka fa ena a ratang ka teng. Mokwadi a re:

O a bona, nnaka. Modimo o diragaditse thato ya one. Mogoloo o ile. Go thusang go tshwara kwa le kwa, nnaka? Se se diragatseng se diragatse. Ke gore fela re mmee ka bonako, tiro ya temo e tswelele. Ga ke batle go tlosa batho mo ditirong tsa bona; loso ga lo simolole ka nna e bile ga lo kitla lo fela ka nna ... Keng o ntebile jalo?

Thekeniki e e dirisitsweng ke Mokwadi fa a rulaganya kgotlhang e ke ya **mmuisano**.

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **mmuisano** go tlhagisa **kgotlhang** e e leng magareng ga baanelwa ba Matlhodi le Tukisang mabapi le ditshiamelo tsa Matlhodi. Mokwadi o dirisa thekeniki e, go utolola kgotlhang e ka moanelwa yo kgotlhang e, e mo diragalelang.

Mo **kgotlhannyeng e**, Matlhodi o emetse ditshiamelo tsa basadi. Ga a na sepe le gore batho ba bangwe ba tla reng fa a fitlha mogatse ka bonako. Tukisang o kgatlanong le tshwetso e gonne ka setso ga go dumeletsege gore motho a fitlhwe ka bonako jalo. Mo go gatelelwa ditshiamelo tsa Matlhodi. Ke gore Matlhodi o sa ntse a tshwere sekgopi mo pelong ya gagwe sa gore o pateleditswe motho a sa mo rate. O raya Tukisang a re 'o itseng'. Se a batlang go se tlhalosa mo ke go re Tukisang ga a itse bothoko jo ena a bo hupileng jwa go tlogedisiwa monna yo a itlhophetseng ena mme a nyadiswa

sekopa sa go tshwana le Oshupile. O utlwa botlhoko gore gongwe fa a ka bo a nyetswe ke monna wa pelo ya gagwe, a ka bo a se mo tihakantshukeng ya mathata a a tshwanang le a.

Go tsweledisa pele, mokwadi o dirisa thekeniki ya **tebelelo (tlhagiso ya mogopolo)** (point of view) go godisa **kgotlhang** e e leng magareng ga Matlhodi le Tukisang. Mokwadi o **tlhalosa dikgang tse di lebaganeng le kgotlhang ka leitlho la baanelwa, Matlhodi le Tukisang ba kgotlhang e lebaganeng le bone**. Ka go rulaganya dikgang ka tsela e, mokwadi o gapeletsa mmuisi gore a amogele le go dumela tse di buiwang ke baanelwa ba go gaisa fa di ka bo di buiwa ke ena mokwadi kgotsa ke baanelwa ba bangwe fela.

Bothokwa jwa mmuisano le **tebelelo (tlhagiso ya mogopolo)** ke go pateletsa mmuisi go amogela se se buiwang ke baanelwa ba gonne se ba se buang ke boammaruri jo bo tletseng. Ke ka ntlha e, mmuisi a itlhophelang go tsaya letlhakore magareng ga baanelwa ba babedi ba. Ke ka moo a itsalanyang le moanelwa yo e keteng o siame e bong Matlhodi gonne a mo utlwela botlhoko e bile a rata go mmona a gatetse pele mo maikaelelong a gagwe..

Thekeniki e nngwe gape e mokwadi a e dirisitseng mo nopolong e, ke ya **moriti** ka go dirisa Tukisang go emela mmaMatlhodi, mosadi wa segologolo fa Matlhodi ena a emela sesegompiano. Mo tiragalong e, Matlhodi o atlegile go emela ditshiamelo tsa basadi ka gore o fitlhile Oshupile go ya ka moo ena a rulagantseng ka teng.

Fa a tlhalosa thekeniki ya **moriti**, Groenewald (1993: 22) a re mokwadi o e dirisa jaaka thekeniki ya **ponelopele**, ke gore o dirisa **moriti** go gatelela se se tlileng go diragala. Lekganyane (1997: 83) ena o tlatse kgang e ka go re

moanelwa a ka emela yo mongwe ka ditiro tse di tshwanang. Ka jalo, go ka twe mokwadi o oketsa tiragalo ka go tsenya baanelwa ba bangwe jaaka Tukisang yo o emelang ditiro tsa mmaagwe (e leng molwantshi) tse di sa siamang.

Mokwadi o dirisitse thekeniki e ya **moriti** go godisa **kgotlhang** e kgolo e e leng magareng ga segologolo le segompieno. Fa go ka elwa tlhoko sentle, e kete mokwadi o thulanya molwantshiwa Matlhodi le moanelwapotlana, Tukisang. **Kgotlhang** e e ntseng jaana, ga e na maatla gonne e le fa gare ga moanelwamogolo le moanelwapotlana. Ka gonne mokwadi a dirisitse baanelwa ba jaaka **didirisiwa tsa kgotlhang**, gona **kgotlhang** e ga e fa gare ga baanelwa ba, e magareng ga segologolo le segompieno. Ka jalo, kgotlhang e, e ka kaega e tiile ke go re e maatla.

Babogadi ba ngongoregela go ima ga Matlhodi

Ngongorego e e leng teng magareng ga babogadi ke ya go ima ga Matlhodi. Fa go ka lebedisiwa sentle, go tla bonagala gore go na le kgotlhang mo ntlheng e ya go ima ga Matlhodi. Ke go re babogadi ga ba amogele go ima ga Matlhodi. **Kgotlhang** e, fa e ka lebelelwa sentle, ke babogadi fela ba ba ngongoregang mme ga go utlwagale sepe gore Matlhodi ena a reng ka ngongorego e. Ka go rialo, e kete ga go na kgotlhang e e leng mo magareng ga baanelwa ka gonne mmuisi ena o letetse kgotlhang fa gare ga baanelwa ba e leng babogadi le molwantshiwa Matlhodi. Jaanong, **kgotlhang** e, ga e tlhagelele sentle gonne bagaabo Oshupile ba ngunangunela mo sephiring ke go re, ba a seba.

Fa go ka elwa tlhoko sentle dirwa tshekatsheko ka ga kang e, go tla lemogiwa gore kgotlhang e e leng teng e lebagane le setso (babogadi jwa

Matlhodi) le segompieno (Matlhodi). Babogadi ba ngongoregela ditshiamelo tse di emelang setso mme mo godimo ga moo ba ngongorega boemong jwa ngwana wa bone, Oshupile. Motlhamongwe go ne go ka nna botoka fa mmuisi a ka bo a utlwa se se tswang mo molomong wa ga Oshupile. Babogadi jwa Matlhodi, bagaabo Oshupile, ba diragatsa melao ya setso gonne ba dumela mo go yona.

Le fa Matlhodi a sebiwa jaana, fela mmuisi o itse maikutlo a gagwe. Ke go re ga a amogele le go dumela ngongorego e ya bona. Ka yona tsela e, go bonagala fa kgotlhang e e leng teng e le fa gare ga segologolo le segompieno. Mokwadi o dirisa thekeniki ya **leele** go godisa ngongorego e e leng teng mo go baanelwapotlana ba ka go re:

E ne e le kgwedi ya borobong mogatse a le mo motseng, mme e le gone bontsi bo simololang go mmona sentle: ngwana wa rona o tsamaile **molema jaaka kgomo** (kgatelelo ke ya me); a ga se kgwedi ya borobong a le mono, mme go a reng, kgotsa o bopegile jalo? Mme ntlha o tla bo a bopegile maswe, matlho le mmele! Mafoko a buiwa go omanwa; ntsala, mme fa e ne e se gore e tla re ka moso go bo go twe re buisiwa ke poulelo, nka go loma tsebe (kgatelelo ke ya me) (ts. 5).

A go lekane go tlhaola maele a mabedi fela go neelana ka sekao sa **tiriso ya thekeniki ya leele**:

* Go tsamaya molema

* **Go loma tsebe**

Mokwadi o dirisitse leele la ntlha **go tsamaya molema** go bontsha maemo a ga Oshupile. Thekeniki e, e tthalosa **go palelwa ke go tlhopha molekane/** mosadi wa mannete. Kgang e, e gatelela gore Matlhodi ga se sepe, ke letlakala la matlakala gonne le go fitlha ga jaana ga go bontshe a bontsha a imile mme ena le Oshupile ba setse ba feditse dikgwedi tse robong ba le mmogo. Ka jalo o ka re Oshupile o iteile ka kwa ntle jaaka tlhobolo ya bujane. Se ke kakanyo ya baagi ba Phiritona, mo gaabo Oshupile.

Fa go ka latlhelwa bofofu mo go **leele** la bobedi e leng **go loma tsebe**, go ka amanngwa le tshebo e e leng teng mo baaging le baagisanying ba boOshupile mo Phiritona. Moaneledi a re o itse sengwe gonne o bua ka go re ba ba ka fa, ba kana, mme go a lojwa. Sebe sa phiri ke go re le fa a re o a re sebela; bolelela sephiri (loma tsebe), o sa ntse a gana ka tsona. Lona leele le, le godisa go gana go amogelwa ga Matlhodi mo Phiritona.

□ **Go digelwa ga Matlhodi mo metsing**

Fa a tswa lwa ntlha go iphokisa phefo le mogatse, Oshupile, ka Tsatsi la Tsalo bontsi jwa batho ba Phiritona e ne e le gona bo simololang go mmona sentle. Go ne ga simolola go nna le dipuopuo tsa gore Matlhodi o tsieditse ngwana wa bona gonne a tlile ka mpa ya dikgora.

Go ya ka dingongorego tsa bagaabo Oshupile tsa gore ngwana wa bona o jabeditswe di na le bonnete ka ntlha ya gore mosadi o ima dikgwedi di le robong. Fa bagolo ba leba Matlhodi, ba lemoga gore o setse a goletswe mo e bileng a ka thusegang nako nngwe le nngwe. Ka jalo, se se netefatsa gore ka tota ngwana yo, ga se wa ga Oshupile. Ntlha e ya gore o tsieditswe e

tlhagisitswe sentle ka Tsatsi la Tsalo fa Matlhodi a wela ka mo metsing kwa molapong mme mosese o mo tsimpa, mpa ya iponagatsa sentle. Mpa e, e tlhola kgotlhang magareng ga Oshupile le Matlhodi. Mokwadi a re:

Jaanong a itse gore fa e ne e se ka mosese go mo tsimpa, o ne a se kitla a ba a lemoga go fitlhela tsatsi la mhikwana. A tshega. A itse gore le fa leina la gagwe le ka goiwa ke dimumu mo mebileng ya motse ka ntlha ya tiragalo ya mosong ono, mogatse ke mosadi. Mokapelo, o se gopole gore ke tshega ka wena. Ke tshegisiwa ke boitumelo le boipelo.”

“O tla boikotlhaela.”

“Ga ke dumele.”

“Ebu, re tla bona.” (ts. 7).

Fa go ka sekasekiwa **mmuisano** wa ga Matlhodi le Oshupile ka kelotlhoko, go tla lemogwa gore mokwadi o dirisitse dithekeniki tse tlhano. Tsona ke **mmusiano, moriti, sekai, pheteletso** le **ponelopele** go tthalosa **kgotlhang** magareng ga Matlhodi le Oshupile ya go digelwa ga Matlhodi mo metsing.

Dithekiniki tse pedi tsa ntlha e leng **mmuisano** le **moriti** di setse di tthalositswe **mo kgotlhannyeng ya bobedi** fa go ne go sekasekwa dikgogakgogano ka ga phitlho ya ga Oshupile. Mo karolong e, go ya go dirisiwa dithekeniki tse tharo fela e leng ya **sekai, pheteletso** le **ponelopele**.

- **Sekai/ setshwantsho**

Go tswa mo nopolong e e fa godimo e, mokwadi a re:

Jaanong a itse gore fa e ne e se ka mosese go mo tsimpa, o ne a se kitla a ba a lemoga go fitlhela tsatsi la mhikwana.

Maikaelelo a ga Oshupile a go digela Matlhodi ka fa metsing e ne e le go bona gore a mogatse ke mosadi. Fa a mo kgoromeletsa ka fa metsing mme mosese o mo tsimpa, e nna gona a tla lemogang gore mosadi wa gagwe o imile. Ka go rialo, mosese o o kolobileng o na le mosola o o rileng e leng gore Oshupile o netefatsa fa Matlhodi ka tota a le moimana. Ke yona tiragalo e e tlohang kgotlhang gonne Matlhodi ena ga a rate go lemogiwa gore o imile. Ka go rialo, mosese o o kolobileng o na le tiro e e rileng, tiro eo ke ya go senola se Matlhodi a leng sona e leng boimana. Ka fa letlhakoreng le lengwe mosese o, o thusa Oshupile go lemoga go ima ga Matlhodi. Ke ka moo go ka tweng, mokwadi o dirisitse **thekeniki ya sekai** go godisa kgotlhang magareng ga Oshupile le Matlhodi e e leng mabapi le mpa ya ga Matlhodi.

- **Pheteletso**

Teng mo nopolong e e mo godimo, mokwadi o bua a re:

A itse gore le fa leina la gagwe le ka goiwa ke dimumu mo mebileng ya motse ka ntlha ya tiragalo ya mosong ono, mogatse ke mosadi.

Go a gakgamatsa fa mokwadi a re **dimumu le tsona di itse go bua**. O umaka gore di itse go bua fa go buiwa ka mpa ya ga Matlhodi. Gone ka tota dimumu ga di itse go bua fa go tserwe dikgang ka kakaretso. Fela mo, di kgona go bua fa go tserwe kgang ka mpa ya ga Matlhodi. Ka go rulaganya dikgang ka mokgwa o, go ka twe mokwadi o tlhalosa ditiragalo ka go di oketsa gonne nnete ke go re dimumu tsone ga di kgone go bua le ka motlha ope. Mokwadi o godisa tiragalo e ya go ima ga Matlhodi, yona e e lereng kgotlhang magareng ga Matlhodi le Oshupile gore e lemogege mo matlhong a mmuisi. Thekeniki e ya **pheteletso** e senola maikutlo a ga Matlhodi a a golaganeng le ditshiamelo tsa basadi, yone e e leng kgang e a e lwelang.

- **Ponelopele**

Go tswelela pele, ka fa gare ga thekeniki e ya **pheteletso** go tlhagelela thekeniki e nngwe ya **ponelopele**. Mokwadi a re le dimumu di tla itse ka ga mpa e ya ga Matlhodi. Go tlhagelela ga dikgang tsa go nna jaana, go na le boammaruri bo bo rileng. Mmuisi o simolola go lemoga ka **pheteletso** e go re kwa pele go ile go nna le mathata. Mathata ao, ke a go re babogadi ba ga Matlhodi ba ile go mmogisa ka yona mpa e. Ka go rialo, go ka twe mokwadi o dirisa **thekeniki ya ponelopele** go tlhalosa mathata a a sa ntseng a tlile go tlhagela Matlhodi e leng a a amanang le go lwela ga gagwe ditshiamelo tsa basadi.

Dikgogakgogano malebana le nako ya kilelo

Matlhodi o fitlha setopo sa ga Oshupile ka bonako. O ne a setse a gogagogane le Tukisang fa a mmolelela gore ka letsatsi le le latelang ena o batla go fitlha Oshupile ka bonako gore a tle a kgone go tswelela ka tiro ya go lema. Lebaka le a le neelang ke gore ga go na monna ope yo o ikantseng

ena yo o tla mo thusang e sita le ka fa lelapeng la gaabo Oshupile. Lebaka la gagwe le a utlwagala fela setso ga se dumele ka gonne a tshwanetse go ikelela nako e e rileng. Go supa maikemisetso a ga Matlhodi a go emela ditshiamelo tsa basadi go tlhagelela ka mafoko a ga Tukisang fa a re:

Kana ga ke gane, ausi, mme ka re nte pele go fele malatsi a se kae. Batho ba ba tlang matshediso ba tla fitlhela mang mo gae fa o tsoga o ya masimong? Tsaya keletso ya ga monnao - gangwe mo ngwageng. (ts. 10)

Mokwadi fano o totobatsa dithekeniki tse pedi tse e leng ya **poeletso** ya kgotlhang le ya **moriti**.

- **Poeletso**

Mokwadi o **boelela kgotlhang** e e leng magareng ga Matlhodi le Tukisang e e sa ntseng e lebagane le tsa phitlho ya ga Oshupile. Fa tiragalo e **boelediwa** go gatelelwa botlhokwa jwa yone. Go bonagala e kete tiragalo e ga se e nngwe fela e a tsweledisiwa. Ke go re tiragalo e, e tsweledisiwa sentle ka go **boelediwa**. Go tlhokafala ga Oshupile go boeletswa ke mokwadi mme e bile e godisa kgotlhang gareng ga segologolo le segompieno.

- **Moriti**

Mo nopolong e **Matlhodi** o sa ntse a **emela segompieno** fa **Tukisang** a **emela segologolo**. Se segolo fa ke go re Tukisang o iphitlha mo segologolong mme gona a itse diphetogo tsa segompieno. Tota go ka twe o

tsena mo **moriting**, mo lefifing (segologolong) gore a tle a bone tse di mo leseding (segompieno) sentle. O bua fa motho a tshwanetse go ipatlela mokapelo (ts. 3) ke go re o mo segompienong jaanong fela o ganana le Matlhodi fa a re setopo sa ga Oshupile se fitlhwe ka bonako gore batho ba se diiwe mo temong. Thekeniki e, e gatelela **kgotlhang** e e leng teng magareng ga segologolo le segompieno. Kgotlhang e, e maatla le fa gona e le magareng ga moanelwamogolo le moanelwapotlana. Molwantshiwa o emela segompieno fa moanelwapotlana a emela segologolo.

□ **Maikotlhao a ga Matlhodi**

Fano go lemogiwa fa Matlhodi **a na le dipelo tse pedi**. **Kgotlhang** ya gagwe ke ya maikutlo a a tobekaneng. O simolola go tshoga gore gongwe ntwala ya gagwe ke ya lefela ya go emela ditshiamelo tsa basadi gonne a sa itse fa Modimoeng a sa ntse a tshela le gore a ba a tlile go boelana gape. Mo, ke gone mo Matlhodi a lemogang lwa ntlha, le fa mašwi a setse a tshologile, gore Oshupile o ne a mo rata ka la o ka swa nka go ja. Ntlha e e tlhagelela fa a re:

Oshupile, mogatsaka, ke gopola mafoko a gago motsing go re neng re boa kwa gae, o nthaya o re ke nne mosadi mokotleng wa gago, o tla menola lefatshe. Ga o a le menola mogatsaka; mme seo ga se re sepe. Se segolo ke gore o sule o na le maikaelelo ao. Ke itse gore ke go lomeleditse ka dilo di le dintsi; kana go botlhoko jang fa monna kgotsa mosadi a golaganye ka nyalo le yo o mo itsang go rena! Ke go lomeleditse. Ga ke a dira matsapa ape go leka go go ithuta; ga ke a leka go

go itse. Ka dipaka tsotlhe go ne go ikgotse nna fela - nna yo ke se nang matlho, yo ke se nang ditsebe, yo ke se nang maithomo. Tukisang a re ke nna ke go bolaileng, mme ga a a ke. Ntlha nka go bolaya ka mabogo, go na le go go hupetsa mowa! (ts. 11)

Thekeniki e e dirisitsweng mo ke ya **mmuaesi**. Ke go re ke fa moanelwa a buang a le esi. Fa go ka buisiwa nopollo e gape ka kelotlhoko, go tla lemogwa gore e kete Matlhodi o bua le mongwe, e leng monna yo ba mo tlhophetseng ena; ena monna yo a emeng fa tseleng ya monna yo Matlhodi a mo ratang ka pelo yotlhe ya gagwe. Mo **mmuesing** o, mmuisi o lemoga sentle kgotlhang e e leng ka fa gare ga Matlhodi. O feleletsa a bona maikutlo a ga Matlhodi malebana le monna yo a sa mo rateng yo, a bo a itlhophela tsela ya gagwe e a bonang e mo siametse e leng go lwela ditshiamelo tsa basadi.

Mokwadi o dirisa **thekeniki ya kgotlhang ya ka fa gare** gore e nne **thekeniki ya mmuaesi** gonne ke yona e e senolang semelo le maikutlo a Matlhodi ka fa gare ga mmuaesi.

Mokwadi o dirisa dithekeniki tse pedi tse, go bonagatsa semelo sa Matlhodi se se golaganang le go thulana ga melao ya setso le ya segompieno ka maikaelelo a go tsweledisa go lwela ditshiamelo tsa basadi.

Obakeng o tlhobaediwa ke boswa

Morago ga loso lwa ga Oshupile, Obakeng o sulafalelwa ke go lema ka mekodue. O itebaganya le mmaagwe go batla go itse fa rraagwe a sa tlogela

madinyana felo gongwe pele a tlhokafala. Nopole e e fa tlase e supa jalo:

Mma, a rre ga a swa a bategile sepe gope?
Mmaagwe a didimala.

Nna ga ke na go lema ka metsofe e e ntseng jaana
(ts. 12).

Thekeniki e e tlhagelelang fano ke ya **mmuisano**.

Ka setso ngwana wa mosimane ke ena mojaboswa. Obakeng o tla ka tlhaloganonyana e e maswe e ya go re ke ena a tshwanetseng go ja boswa jwa ga rraagwe. Ka segompiano, fa go lebelelwa kabo ya boswa (distribution of estates) go fitlhelwa gore mosadi o abelwa diperesente di le somaamatlhano fa bana bona ba abelwa di le somaamabeditlhano mongwe le mongwe go ya le gore mosadi o na le bana ba bakae. Jaanong ka setso ga twe mosadi ga a amogele sepe. Ke ngwana wa leitibolo wa mosimane yo o tshwanetseng go abelwa boswa kgotsa khumo ya ga moswi rraagwe.

Kgotlhang e, e fa gare ga segologolo le segompiano. Go bonagala e kete **kgotlhang** e, ke e nnyane ntswa e le e kgolo gonne fano go thulana segologolo le segompiano yona kgotlhang e e lwewang ke Matlhodi ya ditshiamelo tsa basadi.

- **Mmuisano**

Kgotlhang e, Mokwadi o e tlhagisa ka **thekeniki ya mmuisano** magareng ga mme le morwae. Ka ntlha ya gore kgotlhang e, e buiwa ke batho ba e ba amang e leng morwa le mmaagwe, e nna le bonnete ka gonne ditiragalo tse

di diragalela batho ba ba di itseng go gaisa mokwadi. Ke ka moo **di nang le kgogedi**.

Mokwadi o dirisa **thekeniki e ya mmuisano** go pateletsa mmuisi go amogela bonnete jwa dikgang tse. Ka go rialo, mmuisi o lemoga maikutlo a baanelwa ba babedi ba, ba ba buang ba, le kgotlhang e e leng magareng ga bona.

Kgotlhang e, le yona go bonagala e se na maatla thata ka gonne e le magareng ga motsadi le ngwana wa gagwe fela. Ga e na maatla ka gonne mmuisi o letetse gore motsadi o tlile go fenywa ngwana wa gagwe ka go re e le ena yo mogolo mme ngwana e le yo monnye. Ke ka moo go ka tweng ke kgotlhang e e se nang maatla. Fela fa go ka lebelelwa sentle, go tla tlhalogannngwa gore kgotlhang e, ga se kgotlhang magareng ga morwa le mmaagwe fela, mme ke ntwaga magareng ga setso (morwa) le segompieno (mmaagwe). Fa kgotlhang e, e lebagane le segologolo le sesegompieno, gone mmuisi o lemoga gore ke kgotlhang e e maatla.

Mokwadi o dirisitse thekeniki e, **go godisa kgotlhang magareng ga setso le segompieno** mme o ruma ka go re segompieno se ya go fenywa segologolo. Ke go re Matlhodi o a atlega mo go lweleng ditshiamelo tsa basadi.

Kopano ya ga Obakeng le Modimoeng

Mo kopanong ya ntlha ya ga Obakeng le rraagwe e bong Modimoeng, go nnile le kgotlhang malebana le dikgomo tse di utswitsweng. Modimoeng o a di thibela gonne a batla go itse gore Obakeng o di tsaya le go di isa kae. Obakeng o a galefa mme Modimoeng o mo itsise fa jaanong a kopane le motho yo o tlholang a bua ka ena mme a sa mo itse. Mokwadi a re:

A tsamaya a ba a fitlha fa marakanelong a tsela ya moraka wa bontsalae le ya Magogong, **dikgomo tsa anama (kgatelelo ke ya me)**: mo tseleng, fa gare ga tsela, ka bodipa, go eme **motho yo o kana ka tlou (kgatelelo ke ya me)**. A mo itse ka ponyo ya leitlho. Ga diragala dilo tse dintsi tse di ka bolelwang fela go omanwa (ts. 14).

Mokwadi o dirisa mefuta e meraro ya dithekeniki fa a rulaganya dikgang tsa kgotlhang e e leng fa gare ga morwa (Obakeng) le rraagwe (Modimoeng). Mefuta eo ya dithekeniki ke ya **leele, tshwantshanyo le poeletso**.

- **Leele**

Mokwadi o dirisa maele a a latelang (go tserwe a mabedi fela):

- * **Dikgomo tsa anama**
- * **A mo itse ka ponyo ya leitlho**

Mokwadi o dirisa maele a a kailweng a go tlhagisa morero o le mongwe e leng wa segokolodi mo go morwa Modimoeng, Obakeng. Segokolodi se, ke sona **pharologantsho ya thekeniki ya ponelopele**. **Dikgomo tsa anama go raya gore di ne tsa phatlhalala tsa tlalatlala le naga di sa itse go re di ya kae**. **Leele** le lengwe le raya gore Modimoeng o ne **a itse Obakeng ka bonako** ka setshwano gore ke morwae.

Kgang e, e bua gore se Obakeng a se dirang se ka se atlege gonne a garolwa ke segokolodi. Ka go rialo, segokolodi se netefatsa gore tiro e a e dirang e ka se atlege. Go se atlege ga Obakeng, go lebagane le go pateletsa

segologolo. Ke go re ka gonne Obakeng a emela segologolo gone melao eo a e salang morago e leng ya setso ga e na go tswela. Se se gatelelwang fa ke go re segologolo se mo tseleng ya go nyelela fa segompiano se tlhabelwa ke letsatsi le lešwa la tswelelopele.

Thekeniki e ya **maele** e tiisa go nyelediwa ga setso le go galalela ga segompiano.

- **Tshwantshanyo**

Mokwadi o baya dikgang tsa gagwe jaana:

... fa gare ga tsela, ka bodipa go eme motho
yo o kana ka tlou (ts. 14).

Fano, mokwadi o dirisa thekeniki ya **tshwantshanyo**. Mokwadi a re rraagwe Obakeng e bong Modimoeng, o tswana le tlou. Go tla lemogiwa gore mo **go bapisiwa dilo tse pedi: motho le tlou**. Dilo tse pedi tse, **motho le tlou di a bapisiwa** mme kwa bokhutlong motho yoo, ka mokgwa o a godileng e bile tiileng ka teng, o fetolwa tlou. Ka go rulaganya puo jaana, mokwadi o godisa maemo a motho gore a tshwane le a tlou, phologolo e kgolo.

Mokwadi o dirisa **thekeniki e ya tshwantshanyo** go feteletsa bogolo jwa ga rraagwe Obakeng. Se, ke sona sekgoreletsi se segolo sa ga Obakeng gonne go raya gore Obakeng o thulana le tse dikgolo. Ga go gakgamatse fa Obakeng a garoga pelo. Ka go rialo, **kgotlhang** e ga se fela e e magareng ga morwa le rraagwe, tota ke e e fa gare ga segologolo le segompiano.

- **Poeletso**

Fa **kgotlhang** e ya ga Obakeng le rraagwe (Modimoeng) e ka tlhokomelwa sentle, go tla tlhalogannngwa sentle gore e a boeletswa gonne Obakeng yo, o nna kgatlhanong le motsadi yo mongwe gape wa gagwe e bong rraagwe. Lwa ntlha o nnile kgatlhanong le mmaagwe tebang le mekodue a neng a tshwanetse go lema ka yona. Lwa bobedi o nna kgatlhanong le rraagwe malebana le dikgomo tse a di utswitseng. Thekeniki e ya ditiragalo tse e itira **pharologantsho ya thekeniki ya ponelopele** gonne go boeletswa lwa bobedi ga tiragalo e ya dikgomo go bontsha gore Obakeng o tlile go itaya kwa ntle jaaka tlhobolo ya bujane kwa bofelong. Go se atlege ga mosimane yo, ke go nyelela kgotsa go palelwa ga segologolo.

Go se nosane metsi ga Obakeng le barwa ba ga Tukisang

Tiragalo e ya **kgotlhang ya barwa ba ga Tukisang le Obakeng**, mokwadi o e ntshetsa mo pontsheng e le thekeniki ya **poelomorago**. **Mo tiragalong e bana ba a lwa**. Bana ba ga Tukisang ba lwa le Obakeng ngwana wa ga Matlhodi. Bana ba, ba emela batsadi ba bona. BoMokotedi ba emela rraabona, Tukisang fa Obakeng ena a emela mmaagwe Matlhodi. Ditiro tse di dirwang ke bana ba di naya tshedimosetso ka ga ditiro tsa batsadi ba bona tse di diragetseng bogologolo. Ditiro tsa batsadi ba ga Oshupile tsa fa Matlhodi a le kwa bogadi di golagane le mpa ya ga Matlhodi. Mpa e ya ga Matlhodi, gompieno ke morwae, e bong Obakeng. Ka go rialo, **mokwadi o dirisa thekeniki ya poelomorago go sedimosetsa mmuisi ka ga ditiragalo tse di fetileng** gore a di tlhokomele gonne di le botlhokwa. Ditiragalo tse, di botlhokwa ka gonne di amana le Matlhodi ka boena mo go lweleng ditshiamelo tsa basadi. Ka jalo, boMokotedi, barwa ba ga Tukisang ba

bogisa Obakeng gonne ba itse gore ga se ngwana wa dikgomo, ke wa dikgora.

□ **Tsheko ya ga Obakeng kwa kgotla**

Malomaagwe Obakeng, e bong Tukisang, o mo tshwarisitse kwa mošate ka a re o kgabetleletse naga ya kgosi ka bothale. O sekisiwa jaana:

Ba mo atametsa gore kgosi e mmone sentle. E le kgosi ya metlha ele ya Setswana, kgosi e sa bonwa ka nong e tshweu. Ya mo keleka sentle, ya retologa, ya leba gosele, e kete e mo lebetse. Banna ba itse gore tsheko e simolotse (ts. 18).

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **bokgapetsakgapetsa** (frequency) kgotsa **gangwe** le **gape** ka kgotlhang magareng ga Obakeng le malomaagwe. **Obakeng o lwele lwa ntlha le mmaagwe**, ba lwela dikgomo tsa mekodule; **lwa bobedi o thulana le rraagwe** go lwelwa dikgomo tse di utswitsweng, **lwa boraro o kgatlhanong le barwa ba ga Tukisang** ba ba mo tlhorisang gore ga se ngwana wa dikgomo mme **lwa bone o thulana le malomaagwe** ka ntlha ya fa a re o kgabetleletse naga ya kgosi ka bothale a batla go aga motlaagana. **Tiragalo e ya kgotlhang e a boeletswa, le fa e sa boeletswa ke baanelwa ba le bangwe.** Poeletso e e ntseng jaana, e bidiwa **bokgapetsakgapetsa kgotsa gangwe le gape.**

Mokwadi o dirisa thekeniki e, magareng ga batho balosika e leng Obakeng le mmaagwe, Obakeng le rraagwe, Obakeng le bontsalae, Obakeng le malomaagwe go gatelela botlhokwa jwa kgotlhang e. Le fa kgotlhang e, e bonagala e kete ga e na maatla gonne e le fa gare ga batsadi le bana kgotsa

bana le bana, fela e na le maatla a magolo gonne e amana le setso le segompieno. Ka go rialo, mokwadi o dirisa thekeniki e go thulanya setso le segompieno.

BoSerokolo ba lwa le kgosi gonne e sa buse ka tolamo

Gone mo tshekong ya ga Obakeng le malomaagwe, go nna le go se utlwane ga kgosi le boSerokolo ka ntlha ya gore ba ikaelela go tsuolola bogosi jwa Phiritona. Motlhoiwa o tsibosa kgosi ka ga tiragalo e, mme ga a tsewe tsia. Fa mokwadi a tswa molomo a re:

Ya re a ise a bue ga ema rre Serokolo, mongwe wa borre ba lekgotla, a re, “Kgosi, mafoko a fedile. Ga re itse gore jaanong a a sa ntseng a ka buiwa ke afe.” Gale e ne e re fa a buile jaana, dikgang di be di fedile e le tota, mafoko a a setseng kwa morago a letela pitso e e tlang. Kgosi ya fapaana le ene (ts. 20).

Go tswa mo nopolong e mokwadi o dirisitse thekeniki ya **leele** le ya **ponelopelo** go tlhagisa **kgotlhang e**.

- **Leele**

Go dirisitswe maele jaaka a a latelang:

- ★ **Kgosi, mafoko a fedile**
- ★ **Kgosi ya fapaana le ena**

Maele a a dirisitsweng ke mokwadi, a bontsha go se utlwane ga kgosi le boSerokolo mo mererong ya mo kgotla. Puo e ya **tiriso ya maele** ke e e sa tlwaelegang. Ke yona e e rotloetsang mmuisi gore a tlhokomele se mokwadi a ratang go mo tthalosetsa sona. Puo e e ntseng jaana e tlhola phisegelo mo go mmuisi. Phisegelo e, go tla tlhokomelwa gore e lebagane le **kgotlhang** magareng ga kgosi le boSerokolo. **Leele la ntlha** le raya go re **ga go sa na sepe se go ka buiwang ka sona** go fitlhela nako e e tlang. **La bobedi** le tlhalosa gore **kgosi e ne ya itirela ka fa yona e ratang ka teng** ya se ke ya utlwelela se Serokolo a se buang.

Kgotlhang e, e tlhalosega ka **thekeniki ya ponelopele**.

* **Ponelopele**

Kgotlhang e e leng fa gare ga kgosi le boSerokolo ke e nnyane gonne e le ya baanelwabalaleletsi fela. E e nang le maatla ke kgotlhang e e leng fa gare ga baanelwabagolo.

Kgotlhang e e kete ga e a lebagana le molaetsa wa padi e, gonne ke ya go thulana ga kgosi le boSerokolo ba e leng baanelwapotlana. Le fa go ntse jalo kgotlhang e, go ka twe e kete e amana le go godisa le go tsweledisa pele molaetsa wa padi e.

BoSerokolo ba lapisitswe ke tsamaiso ya dilo ka setso mo kgotleng ke kgosi ya Phiritona. Ka go rialo, ba batla tsamaiso ya dikakanyo tsa segompiano mo kgotleng. Ka fa letlhakoreng le lengwe, kgosi yona e tshwere tsamaiso e nngwe ya kgotla. Ditsamaiso tse pedi tse, ga di utlwane mme ka jalo di tlhola **kgotlhang**.

Fa **kgotlhang** e, e ka tlotlhomisiwa ka tsenelelo go tla lemogiwa gore go thulana go, le fa go se go go ka tweng go magareng ga baanelwapotlana fela kgotsa go lebagane le molaetsa wa padi e ka botlalo, yona e na le maatla le fa tota baanelwabatlaletsisi e le dikemedi tse di emelang segologolo le segompieno fela.

Fa e le gore boSerokolo ba lwantsha katlholo ya melato ka mokgwa wa segologolo go ya ka fa kgosi e dirang ka teng, gona se, se tlhalosa gore kwa pele go tlile go nna le tlhagelelo ya dikakanyo tsa segompieno mo ditshekong tsa mo mošate. Ke go re melao ya tsamaiso ya bogologolo e ya go fetolwa go nna ya segompieno.

Ka go tlisa go tsuolola go go solofetsweng ga boSerokolo, mokwadi o dirisa **thekeniki ya ponelopele** go sedimosetsa mmuisi gore kwa bofelong go tlile go nna le diphetogo tse di tllileng go lere segompieno mo tsamaisong ya melato mo ditshekong tsa setso.

Kgotlhang e, gape e sa ntse e netefatsa gore kwa bokhutlong Matlhodi o tlile go atlega mo go lweleng ditshiamelo tsa basadi.

- Tukisang le barwa ba gagwe ba thulana le barongwa ba kgosi (kgotla) ka kgomo e a e atlholetsweng**

Mokwadi o tshwaela jaana:

Yo mmotlana a nanoga kwa ntle ga puo, a tswela kwa ntle. Rraagwe a itse gore kgopolo e e mo go ene, le mo go morwae e teng. Ba mo sala morago ka tsela e barongwa ba neng ba ya go tla ka yone;

sekgala sa maele go tloga fa morakeng ba tswa mo tseleng, ba tlhwaya tsebe. Morago ga lobaka lo se lopane ba utlwa mosito wa bone; go ise go fete lobaka lo loleele ba rotoga. Yo mongwe a kgotšwa, ya re a leka go tsetsepela a pheuga. O sa le a utlwa ka menwana ya motho yo o thata jaaka ntswetshipi go nwela mo kgokgotsong ya gagwe, maloba ya bo e le maabane. Molekane a lemoga gore bo sele, di bolotse; sengwe sa mo opa thini ya tsebe, a tlola, e rile a tlhoma ditlhako fa fatshe a amogelwa ke boidiidi mo lefifing (dts. 22-23).

Go dirisitswe dithekeniki tse **tharo** mo nopolong e. Tsona ke tsa **tshwantshanyo, leele le poeletso.**

(i) Tshwantshanyo

Mokwadi o dirisa thekeniki e ka go re:

O sa le a utlwa ka menwana ya motho yo o thata jaaka ntswetshipi go nwela mo kgokgotsong ya gagwe.

Mokwadi mo, **o tshwantshanya dilo tse pedi** tse di tshwanang ka tiro. Tiro eo, ke go tia. Ke go re bobedi ba dilo tse di bapisiwang di tiile. Ga twe menwana ya morwa wa ga Tukisang e tiile, mme ka jalo e tshwantshanngwa le lentswetshipi ka go tia gonne googobedi go a tshwana.

Mokwadi o dirisa thekeniki e, go tlhagisa **maatla a a lekanang a dilo tse pedi**. Kgang e, e gatelela ntwā e e tlileng go faga magareng ga barwa ba ga Tukisang le barongwa ba ntlha ba kgosi. E, ke ntwā e e thata, ga e bonolo. Mmuisi o lebeletse tshololo ya madi mo ntweng e ya matlhomahibidu.

(ii) Leele

Mokwadi o dirisa maele a **marataro** fa a rulaganya dikgang tsa kgotlhang ya barwa ba ga Tukisang le barongwa ba ntlha ba kgosi e leng:

- Ba tlhwaya tsebe
- Ba rotoga
- Di bolotse
- E rile a tlhoma ditlhako fa fatshe
- Maloba ya bo e le maabane
- A amogelwa ke boidiidi mo lefifing

Tiriso ya maele ke mokwadi e tswa pele. Mokwadi o dirisa puo e e ntseng jaana go naya mmuisi tshedimosetso ya kotsi e e tlileng go nna teng fa gare ga ditlhopha tse pedi tse e leng barwa ba ga Tukisang le barongwa ba ntlha ba kgosi. Maele a marataro a, a bontsha go nna makgaphilakgaphila mo lefelong le barongwa ba ntlha ba iphitlhelang mo go lona.

Mokwadi o dirisa puo e e bofitlha e gore mmuisi a lemoge sentle kotsi e e tlang mme a nne a letetse tshololo ya madi.

(iii) Poeletso

Tiragalo e ya go lwela dikgomo e simolotse kwa mošate magareng ga Tukisang le banna ba lekgotla. E boa gape e diragala lwa bobedi kwa morakeng wa ga Tukisang. Ka go rialo, mokwadi o dirisa thekeniki ya **poeletso** e e tlohang setlhoa sa tiragalo ya ntlha gonne kwa kgotleng tiragalo e e ne e se kotsi ka go ne go se na tshololo ya madi. Kwa morakeng tiragalo e, e kotsi gonne e golagana le tshololo ya madi. Ka ntlha e go ka twe mokwadi o dirisitse thekeniki e nngwe gape ka fa gare ga thekeniki ya poeletso e leng **tsheko** (cycle). Lekganyane (1997: 93) o tthalosa tsheko fa e le boelediwa ga ditiragalo kgotsa diphoso gangwe le gape. Serudu (1989: 30) o tsweledisa pele kakanyo e ka go re **tsheko** e theilwe mo godimo ga morero o le mongwe o o buiwang ke mokwadi gangwe le gape.

Groenewald (1991: 35) o konosetsa dikgang tse tsa thekeniki ya **tsheko** tse di buiwang ke batiori ba ka go re **thulaganyo ya tsheko e kologanya ditiragalo tse di tshwanang** ka mokgwa o o gatelelang kutlwano ya tsona, mme thulaganyo e e ntseng jalo e dira gore tiragalo ya bofelo e itire setlhoa.

Go ka swetswa ka go re mokwadi o dirisa dithekeniki tse tharo tse tsa **leele**, **poeletso** le **tsheko** go godisa kotsi e e lebaganeng le polao le tshololo ya madi ya fa gare ga lelapa la ga Tukisang le banna ba kgosi. Fa go ka tlhokomelwa sentle, kgotlhang e e leng fa gare ga ditlhopha tse pedi tse, ga e amane le baanelwabagolo, ka jalo ga e na maatla mme gona e botlhokwa ka e amana le setso le segompieno.

□ **Go tshwarwa ga Motlhoiwa ke barwa ba ga Tukisang**

Motlhoiwa o tshwarwa ke barwa ba ga Tukisang fa a ntse a akanya ka ga Tukisang gore o tswa go dirang kwa morakeng wa gagwe ka nako e. Mokwadi a re:

... A dula sebaka se seleejana a bala ditshoswane, mme di sa balege. Ntša ya bogola; nteko di bolotse. A se ka a itse gore ba fetile leng go pota ka fa motseng.

Yo mmotlana a re: “Dumela, rra. O tsile sentle, e bile re ntse re tlhoka mabogo”.

“A leka go ema”.

“Nnyaa, rra, o siame jaaka o ntse jalo”.

“Ba lebana, ba leba Motlhoiwa”.

Yo mmotlana a re, “Re simolola leng?”

“Gone jaanong.”

A ithaya a re o ka ba tshosa. “Basimane, ke romilwe ke kgosi go bitsa barongwa ba—”

Yo mmotlana a atamela, “Ehe! Jaanong keng e re o kopana nabo o sa boele kwa o tswang gone?”

A tila.

“Se tile. Ka re ke eng o sa boa nabo? Bua!” (ts. 24).

Dingwe tsa dithekeniki tse mokwadi a di dirisitseng go tswa mo nopolong e, ke tse: **leele le modirisotaelo**.

★ **Leele**

Go tsewa maele a mararo fela a a dirisitsweng ke mokwadi fa a baakanya ditiragalo tsa kgotlhang e. Maele ao ke:

- **A bala ditshoswane**
- **Nteko di bolotse**
- **Re tlhoka mabogo**

Mokwadi o dirisa **maele** a, go tlhagisa kgotlhang e e fa gare ga Motlhoiwa le barwa ba ga Tukisang. Ga a dirise puo e e tlwaelegileng gonne e se na kgogedi. O dirisa puo e e seng ya ka metlha gore mmuisi a ngokege. Ka go rialo, o lemosa mmuisi tiragalo e e botlhokwa e go re a se ke a e tlaetsa matlho. **Go bala ditshoswane** go raya **go ipotsa dipotso tse dintsi** mme go se na dikarabo tsa tsona. La bobedi le tlhalosa gore **go diregile ka bonako** mo motho a ka se keng a itse gore go tlile jang fa la boraro lone le raya gore motho yo o rileng **ga a na batho ba ba ka mo thusang** mo tirong e a e dirang.

★ **Modirisotaelo**

Ka molomo wa morwa wa ga Tukisang mo nopolong e e fa godimo e, mokwadi a re:

Bua! (ts. 24).

Kgang e, ya ga morwa wa ga Tukisang e tlhagisa maikutlo a tšhakgalo mo go yona ka ntlha ya tiriso ya thekeniki ya **modirisotaelo**.

Fa go ka dirwa tlhotlhomiso e e tseneletseng ka nopollo e, go tla lemogiwa gore mmuiwa o fetoga mmuisiwa. Mmuiwa ke barwa ba ga Tukisang fa mmuisiwa e le Motlhoiwa. Thekeniki e, e **tlhagisa taelo**. Motho yo o laelwang yo, e kete ga a na dikarabo tsa dipotso tse a di bodiwa gonne a gamaregile. Lebaka la go gamarega ga gagwe le tlholwa ke go re ba mo tshoganyeditse mme ke ka ntlha eo a se nang mafoko.

Mokwadi o rulaganya dikgang ka tsela e ka thekeniki ya **taelo** go gatelela kgotlhang e e fa gare ga ditlhopha tse pedi tse. Kgotlhang e le yona, e kete ga e na maatla gonne e le fa gare ga baanelwapotlana mme gona e botlhokwa gonne e lebagane le setso le segompieno.

□ **Barwa ba ga Tukisang ba thulana le barongwa ba bobedi ba kgosi malebana le kgomo e e atlholetsweng rraabona.**

Kgosi e laela barongwa ba bobedi go tsamaya le Tukisang go ya go bona kwa barongwa ba ntlha ba feletseng teng. Kwa morakeng go tsoga kgaruuruu magareng ga barongwa le barwa ba ga Tukisang. Mokwadi o bua jaana:

Yo mmotlana a bua ka boipelo:

“Lo itheetse lwa re lo tla re tshubela mo mogwaafatsheng. E seng rona ba ga Tukisang.”

Ba sula go feta. Moeteledipele wa barongwa a re,
“Ba bangwe ba kae?”

“Ba ba tshwanang nao ba omile nko. Rona re ba ga Tukisang, ga re tlakatlakelwe. Mogololo le — le — nna — re gone. Jaanong lo batlang?”

(ts. 27).

Go tswa mo nopolong e e neilweng e, go nopolwa fela dithekeniki tse **pedi** tsa **poeletso le potso e e sa tlhokeng karabo**.

(a) Poeletso

Kgotlhang ya barongwa le barwa ba ga Tukisang e a **boeletswa**. Lwa ntlha e nnile **kgotlhang ya barongwa ba ntlha le Tukisang le barwa ba gagwe** go lwelwa kgomo e Tukisang a e atlholetsweng kwa kgotla. Lwa bobedi ke **kgotlhang gape magareng ga barongwa ba bobedi le barwa ba ga Tukisang** malebana le kgomo yona ele e kgosi e e atlholetseng rraabona.

Go na le botlhokwa jo bo rileng mo tiragalong e ya go seka kgomo e Tukisang a e atlholetsweng kwa kgotla gonne mokwadi a e **boeletsa**. **Poeletso** e, e tiisa gore tiragalo e, e botlhokwa e le ruri. Botlhokwa jwa yone bo lebagane le kgotlhang e e leng teng fa gare ga barongwa ba bobedi le barwa ba ga Tukisang. Kgotlhang e, e amana le kgotlhang e kgolo magareng ga setso le segompieno. Mokwadi o tlhagisa molaetsa wa gagwe e leng o o lebaganeng le yona kgotlhang e ya setso le segompieno.

(b) Potso e e sa tlhokeng karabo

Teng mo nopolong e mo godimo mo, mokwadi o tswela pele ka go re:

Mogolole le - le - nna - re gone.

Jaanong lo batlang?

Ngwana yo mmotlana, wa ga Tukisang o botsa potso e karabo ya yona e sa tlhokafaleng. Potso e, ga e batle karabo gonne karabo ya yona ena ngwana yo, e sitang le mmuisi wa padi e, ba a e itse. Karabo ya potso e e itsiweng

ke botlhe ke go re “re tlile go tsaya kgomo ele e kgosi ya Phiritona e e atlholetseng rraalona.” Ka jalo, karabo e ga e botlhokwa gonne e a itsege.

Yona karabo e, ke yona e e tsosang kgotlhang magareng ga barongwa ba bobedi le barwa ba ga Tukisang. Gape ke yona e e saleng ya tlhola dikgogakgogana fa gare ga kgosi le rraabona kwa kgotla.

Ka go rialo, mokwadi o dirisa **thekeniki ya potso e e sa tlhokeng karabo** jaaka ponagalo ya thekeniki ya **poelomorago** gonne e gakolola mmuisi ka ga ditiragalo tse di fetileng tsa go lwela kgomo. Ditiragalo tse di fetileng tseo, ke tse di golaganeng le bosula go gaisa bosula jo bo lebaganeng le jo bo leng teng fa gare ga barongwa ba bobedi le barwa ba ga Tukisang. Bosula jo, ke jo bogolo gonne ke kgotlhang magareng ga kgosi le Tukisang. Kgotlhang e ya kgosi le Tukisang ke e kgolo e le tota gonne le yona e amana le setso le segompieno.

Mokwadi o dirisa dithekeniki tse tharo tse, go godisa kgotlhang magareng ga barongwa ba bobedi le barwa ba ga Tukisang mme e fokotswa maatla ke ka e le fa gare ga baanelwapotlana fela.

- Tsheko ya barwa ba ga Tukisang malebana le polao ya barongwa ba ntlha ba kgosi.**

Setlhopha sa barongwa ba bobedi ba kgosi, se tshwara barwa ba ga Tukisang mme ba iswa kwa mošate go sekisiwa. Ka mafoko a gagwe mokwadi a re:

Metsing o sule, mme o sule a le disoga le rona.

Jaanong ra reng ka disoga tsa rona? A re sala re di

batla mo baneng ba gagwe?

Ga ema rre mongwe a le lefatla: “Ke disoga tsa ga rraabone; fa re sa di batle mo go bone, re tshwanetse go di batla mo go mang? Nna ke le nosi ka re ba di duele. Ke rraabone” (ts. 29).

Fano, mokwadi o dirisitse thekeniki ya **leele**. Leele leo ke:

... mme o sule a le disoga le rona.

Puo e e dirisitsweng ke mokwadi mo, ke puo e e bofitlha. Ga se puo ya ka metlha. Mokwadi o dirisa puo e e ntseng jaana e, go tsibosa mmuisi gore tiragalo e go buiwang ka yona e botlhokwa. Ka jalo, o tshwanetse go e tlhokomela.

Go sekisiwa ga barwa ba ga Tukisang e kete ke tiragalo e nnye fa e bapisiwa le tsheko ya ga rraabona. Ke tiragalo e nnye gonne fa go sekisiwa ngwana ga go botlhokwa go le kalo. Ke go re ka setso ngwana ga a iswe kwa mošate go sekisiwa gonne ga a na maikarabelo ya gagwe ke e nkgwe fela. Motho yo mogolo ke ena a sekisiwang kwa kgotleng gonne o na le maitemogelo le maikarabelo.

Jaanong go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisa ditiragalo tse dinnye tse go gakolola mmuisi ka ga ditiragalo tse dikgolo. **Poeletso** e e jaaka e, e bidiwa **moatlhoa** (anticlimax). Mokwadi o dirisa thekeniki e go netefatsa thulano e e nnileng teng magareng ga kgosi le Tukisang. Kgotlhang e ya bona e lebagane le setso le segompieno.

□ **Go kojwa ga Modimoeng ke mosadimogolo mmaMatlhodi**

MmaMatlhodi o koba Modimoeng go tswa ka fa lelapeng la gagwe morago ga go ikopela segosametsi. Mokwadi o baya dikgang tsa gagwe ka mokgwa o:

“Rra, ga ke go utlwe sentle.”

“Ka re pelo e ja serati, mma; sebatlewa ga e se je.

Ka re bolela gore o mpolaela kae.”

Mosadimogolo a thaakanya ditsebe. “O riana o bua ka ngwanake?”

A atamela.

“Ntswele ka ntlo — gone jaanong! Tswa!”

(ts. 32).

Mokwadi o dirisa dithekeniki tse **pedi tsa mmuisano le seane**.

(i) Mmuisano

Modimoeng o itebaganya le mmaMatlhodi **go buisana le ena** ka tsa lenyalo le le lebaganeng le morwadie e seng basetsana ba bangwe ba motse go ya ka fa mosadimogolo a neng a akantse ka teng.

(MmaMatlhodi) a re: “Rra, ga ke go utlwe sentle.”

(Modimoeng) a re: Ka re pelo e ja serati, mma; sebatlelwa ga e se je. Ka re bolela gore o mpolaela kae.

Kgotlhang e e fa gare ga babuisani ba ke ya lenyalo. **Kgotlhang e, e tiholwa ke tsamaiso ya dikgang e e sa lateleng mokgwa wa setso.** MmaMatlhodi o thulana le tiragalo e ya ga Modimoeng ya go ikopela mosadi, gonne ka setso motho o romela balosika lwa gagwe go kopa segosametsi e seng ena a ikopela. Ka go rialo, tsamaiso e e tshwanang le e, ga e amogelesege mo go mmaMatlhodi.

Ka fa letlhakoreng le lengwe Modimoeng ga a tsikinyege ka gope ka tsamaiso ya lenyalo. O amogela tsamaiso e e rileng e e amanang le tsamaiso ya segompiano ya lenyalo. Ka segompiano, ke ditshiamelo tsa monna le mosadi go nyalwa kwa ga magiseterata kgotsa kwa bona ba ratang teng ba le babedi fela go se na matsenelela kgotsa kgoreletso ya setso.

Dikakanyo tse pedi tse, tsa **setso le tsa segompiano di a thulana.** Mokwadi o thulanya dikakanyo tse ka beng ba tsona gonne ke bona ba ba di itseng botoka go gaisa botlhe. Gonne kgotlhang e, e le magareng ga batho ba e ba diragalelang e na le maatla go gaisa fa dikgang tse di ka bo di tlhalosiwa ke batho ba di sa ba ameng. Ka go rialo, mokwadi o dirisa thekeniki e, go godisa **kgotlhang e e fa gare ga setso le segompiano** gape le go godisa ditshiamelo tsa Matlhodi tsa bosadi.

(ii) Seane

Go tswa teng mo nopolong e e neilweng fa godimo e, go na le thekeniki e nngwe gape e leng ya seane. Fa a tlhalosa thekeniki e ya seane, Holman (1972: 421) a re:

A sentence or phrase which briefly and strikingly expresses some recognised truth

or shrewed observation about life and which has been preserved by oral tradition, though it may be preserved and transmitted in written literature as well.

Go tlhalosiwa boammaruri jo bo tlhagisiwang ke diane ka ga dingwe tse di diragalang mo botshelong. Go feta foo, Cuddon (1979: 537) o dumalana le kgang e ka go re seane ke:

A short pithy saying which embodies a general truth.

Go tlhagisiwa bonnete kgotsa boammaruri jo bo tletseng jo bo fitlhelwang mo tirisong ya diane tse e leng dikgang tsa bogologolo tse di dirisiwang go ruta mo dikwalweng.

Mokwadi o tlhagisa maikutlo a ga Modimoeng jaana:

... pelo e ja serati, mma; sebatlelwa ga e se je (ts. 32).

Seane se se gatelela gore monna kgotsa mosadi o tshwanetse go ipatlela molekana e seng go batlelwa ke batsadi.

Mo setsong sa Setswana, batsadi ke bona ba ba batlelang bana balekane gonne ba tsaya gore ba na le boikarabelo jo bogolo mo bokamosong jwa bana ba bona. Ka go rialo, setso se gatelela kgang ya go batlelwa ka gonne go ratwa go godisa botsalano jwa balosika la gaabo mosetsana le mosimane. Go batlelwa molekane ke batsadi go netefatsa gape gore ngwana yo o nyalwang/nyalang a se ke a tsena ka fa lelapeng le le sa siamang.

Seane se, se na le kgotlhang ka fa gare ga sona e e leng magareng ga segologolo le segompiano. Yona kgotlhang e e tiholwang ke seane se, ke yone e e golaganeng le ditshiamelo tsa basadi. Ke yona kang e Matlhodi a batlang go atlega mo go yona gonne e lebagane le ditshiamelo tsa basadi.

□ **Modimoeng o thulana le tikologo**

Modimoeng o tswa ka fa lelapeng la gaabo Matlhodi a swabile nko go feta molomo gonne a kgorelediwa ke mmaMatlhodi go nyala Matlhodi mosadi wa pelo ya gagwe. Mkwadi o di baya ka tsela e:

A tswa ka pelo e e botlhoko, e e lehuto. Gongwe le gongwe go nna fela jalo: fa e se ngwana e le motsadi. A itse gore sa gagwe ke tsela go ya go ile. A ema fa mmileng wa Phiritona a leba botlhabatsatsi, a leba bophirimatsatsi; a ipotsa gore e tla re e le leng, e nne leng. A ya ga gagwe tsela e tla tsamaya e nna le bokhutlo? A huna letswele, a supa kwa godimo, a re, “Ke tla hutsa leina la gago go isa losong lwa me” (ts. 32).

Mkwadi o dirisitse thekeniki ya **tsepamiso** go tsepamisa dikgang tse di botlhoko tse ka leitlho la gagwe. Dikgang tse di lebagane le Modimoeng mme ka go mo utlwela botlhoko mokwadi ke ena a di begelelang mmuisi.

Puo e ya ga Modimoeng, e na le **kgotlhang ya ka fa gare**. Kgotlhang e, e tswela kwa ntle mme e utlwala ka puo ya gagwe. O tswa ka fa lelapeng la mmaMatlhodi ka pelo e e botlhoko, e e lehuto. Pelo e e lehuto e, ke yona e e mo utlwisang botlhoko gonne a ganediwa go aga lelapa le mosadi yo ena

a mo ratang. Tiragalo e, e tlhola kgotlhang ka fa gare ga gagwe gonne ga a sa itse gore a dumele mo setsong kgotsa mo segompionong. O simolola go nna pelopedi.

Kgotlhang e ya ka fa gare e simolola go tswela kwa ntle mme fa e tswelela kwa ntle Modimoeng o thulana le mongwe le mongwe yo o kopanang le ena. Ga a sa itse sentle gore ke mang yo o lwang le ena, se se tlhola tsielego mo go ena. Mo tsielegong e a leng mo go yona, Modimoeng o iphitlhela a thulana le Modimo, motlhodi wa tikologo e a leng mo go yona e. O hutsa Modimo gore ke ena a mo direlang mathata a a leng mo go ona a gonne e le ene a tlhodileng tikologo le batho ba a thulanang le bona ba. Gape o bona Modimo molato ka sebopego seo a mo neileng sona gonne le sona se mo kgoreletsa mo tshetsaneng. Fa ba mmona ba a mo tshaba gonne e le sekobo sa bofelo. Ke ka ntlha e Modimoeng a hunang letswele, a supa kwa godimo a re ke tla hutsa leina la gago go isa losong lwa me.

Mo seemong se a leng mo go sona, Modimoeng o ikutlwa e kete a ka tshwara Modimo ka diatla a mo henahena fa a ka bo a le fa gaufi. Ka gonne a se gaufi le ena, o ntshetsa kgotlhang ya gagwe ya ka fa gare mo go mongwe le mongwe e sitang le yona tlhago. O fetsa a fetogile setsenwa.

Mokwadi o dirisa thekeniki e ya **tsepamiso** go godisa kgotlhang e e leng ka fa gare ga monna yo e e tlhodilweng ke setso le segompiono. Mmuisi o mo utlwela botlhoko mo seemong se a leng mo go sona. O iphitlhela a setse a itsalanya le ena. O batla go mo thusa gonne a rata se a se dirang. Gape mokwadi o dirisa thekeniki e go godisa **atemosefere** (mowa) ya kgotlhang e.

□ **Ntwa ya ga Obakeng, Modimoeng le barwa ba ga Tukisang**

Obakeng le rraagwe, e bong Modimoeng, ba etela meraka ya ga Tukisang ka gone Obakeng a ntsheditse rraagwe mafatlha ka ga basimane ba gore ba mo jesetsa mo kgobedung. Mokwadi o di baya ka tsela e:

Ba rakanya matlho. Obakeng a re, “Basimane, mafoko a eme jaana: Malome o sule; mme ga go molemo gore loruo lwa gagwe lo sale le basimane ba ba sa itseng molemo wa kgomo. Ke one otlhe. Phuthang, re tsamaeng” (ts. 40).

Tiragalo e ya go ya kwa morakeng wa ga Tukisang e a **boeletswa**, ka go rialo mokwadi o dirisa thekeniki ya poeletso. **Lwa ntlha e ne e le barongwa ba ntlha ba kgosi le Tukisang ba lwela kgomo** e Tukisang a e atlholetsweng kwa kgotla. **Lwa bobedi e nnile barongwa ba bobedi le barwa ba ga Tukisang** ba lwela yona kgomo eo. **Lwa boraro ke barwa ba ga Tukisang le Motlhoiwa** tebang le kgomo e Tukisang a e atlholetsweng. **Lwa bone ke Obakeng, Modimoeng le barwa ba ga Tukisang** le bone ba ntse ba lwela dikgomo.

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **tshoko** (cycle) fa a rulaganya ditiragalo tse tsa **poeletso** ya dikgotlhang tsa bana ba ga Tukisang le batho ba bagolo (Motlhoiwa, Modimoeng barongwa ba ntlha le barongwa ba bobedi). Se se lemogiwang mo ke gore **tshoko** ke fa ditiragalo tse di sa lekaneng ka botlhokwa di latelana mme tiragalo ya bofelo yona e itira setlhoa.

Thulaganyo e e ntseng jaaka e, ke ya **thekeniki ya tshoko** ka ge botlhokwa jwa dikgotlhang tse bo sa lekane. Fa go ka tlhokomelwa sentle, **di na le**

tatelano e e rileng gonne go simolola ka tse e keteng ga di botlhokwa go ya go tse di leng botlhokwa thata. Dikgotlhang tsa ntlha tse pedi (bana ba ga Tukisang le barongwa ba ntlha le ba bobedi), ga di botlhokwa mo go kalo gonne di le magareng ga baanelwa ba ba seng botlhokwa. Di lebagane le baanelwapotlana fela. Kgotlhang ya boraro e e leng fa gare ga barwa ba ga Tukisang le Motlhoiwa e botlhokwa thata fa e bapisiwa le tse pedi tse tsa ntlha gonne Motlhoiwa ke moanelwa yo o botlhokwa mo pading e. Ke ena a dirileng gore Matlhodi le Modimoeng ba age lelapa. Fa e ka bo e se ka ena, Obakeng le Modimoeng ba ka bo ba sa ntse ba gobe le naga ba se na legae. Ka jalo, moanelwa yo, o botlhokwa tota go gaisa barongwa ba ntlha le ba bobedi ba kgosi. Ke ka ntlha e kgotlhang e ya Motlhoiwa le barwa ba ga Tukisang e leng botlhokwa go gaisa dikgotlhang tse pedi tsa ntlha.

Kgotlhang e e itirang setlhoa mo dikgotlhannyeng tse nne tse, ke e e leng **fa gare ga barwa ba ga Tukisang, Obakeng le Modimoeng monna yo Matlhodi a itlhophetseng ena.** Ka go rialo, moanelwa yo, Modimoeng o botlhokwa thata go feta baanelwa ba bangwe, ke ka ntlha eo go tweng kgotlhang e ke e kgolo go gaisa tse dingwe tse di umakilweng fa. Ke ena mothusi wa boikanyo wa ga Matlhodi mo go kgaratlheleleng ditshiamelo tsa basadi.

Ka jalo, **kgotlhang e ya bofelo** e itira setlhoa mme e **amana setlhoa sa padi e.** Ke go re e atametsa mmuisi le setlhoa sa padi e. Se se tlhalosa gore setlhoa ga se sa le kwa kgakala. Ka jalo, kgotlhang e, e na le tiro e e rileng ya go lemosa mmuisi se se tlileng go diragala kwa pele. Mokwadi o dirisa thekeniki e nngwe gape ya **ponelopele** ka fa gare ga thekeniki e ya **tsheko** ka maikaelelo a go godisa setlhoa.

□ **Sajene Botipe o gogagogana le modisa wa dikgomo tsa mmuso**

Modisa wa dikgomo tsa mmuso o ya kwa dikantorong tsa mapodisa kwa Sefatlhane go ya go bega go nyelela ga dikgomo tsa mmuso. Go tsoga kgotlhang fa gare ga gagwe le Sajene Botipe. Mkwadi a re:

Sajene Botipe a nnela kwa morago mo setilong, a mo tlatlosa kwa tlase go fitlha mo phogwaneng; ya re a tswa molomo a re, “E seng tsa mmuso. Tsa mmuso di ka se ye. E ke re o raya tse go tweng o a di disa?”

“Ee, rra.

“Tseo di ka se ye. Ga di itse go tsamaya o di disitse ... e le fa wena o disitse dife?” A baya pampiri sentle. “Ga ke dumele. O a tshameka: ke dinyao ... O a reng? Ya re modisa wa kgomo tsa mmuso a ise a arabe a kgaogana nae, a bua le lobota (dts. 46-47).

Teng mo nopolong e e fa godimo e mokwadi o dirisa dithekeniki tse **nne** go rulaganya **kgotlhang magareng ga Sajene Botipe le modisa**. Dithekeniki tse, ke **potso e e sa tlhokeng karabo, tlogelo ya dikgala kgotsa diphatlha, poeletso le pharologanyo** (differentiation). Dithekeniki tse pedi tsa ntlha e leng **potso e e sa tlhokeng karabo le tlogelo ya dikgala kgotsa diphatlha** di ka se tlhalosiwe fa gonne ditlhaloso tsa tsona di batlile go tshwana le tsa tse di setseng di filwe mo dikarolong tsa pele. Fano, go ya go tlhaloswa dithekeniki tse pedi tsa bofelo e leng **poeletso le pharologanyo** (differentiation) gonne ke tsona tse di godisang kgotlhang e e tlhalosiwang mo nopolong e.

(a) Poeletso

Mokwadi o **boelela** tiragalo ya go gana ka go re:

Tsa mmuso di ka se ye.

le

Tseo di ka se ye (ts. 46).

Mafoko a ga Sajene Botipe a rulagantswe ka tsela ya **go boeletsa go gatelela se a se begelelwang ke modisa**. Kgatelelo e, e **ka tsela ya go gana** mme e godisa kgotlhang magareng ga banna ba babedi ba. Ke ka fa go tweng mokwadi o dirisitse thekeniki ya **poeletso** ya ditiragalo go godisa kgotlhang e.

(b) Pharologanyo (differentiation)

Gape fa go ka buisiwa nopolo e sentle ka kelotlhoko, go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisa thekeniki e nngwe gape, e leng ya **pharologanyo** fa a dira thulaganyo ya ditiragalo tsa kgotlhang e e fa gare ga Sajene Botipe le modisa. Kgang e, e ya go lekolwa go tiisa se se buiwang.

Pele ga kgotlhang magareng ga Sajene Botipe le modisa, go nnile le kgotlhang magareng ga Modimoeng, Obakeng le barwa ba ga Tukisang. Fa dikgotlhang tse pedi tse di bapisiwa go lemogiwa pharologanyo gonne **kgotlhang ya Botipe le modisa e le ya go lwela dikgomo** fela fa ya **magareng ga Modimoeng, Obakeng le barwa ba ga Tukisang yone e lebagane le matlhotlhapelo** gonne **kwa bokhutlong jwa kgotlhang e go bolailwe barwa ba ga Tukisang** ka go latlhelwa ka fa logageng ke boModimoeng.

Fa go bapisiwa dikgotlhang tse pedi tse, mmuisi o lemoga di sa tshwane, ke go re di farologane. Mokwadi o dirisa thekeniki e go bapisa botlhokwa jo bogolo jwa dikgotlhang tse pedi tse.

□ **Matlhodi o tlhobaediwa ke metsamao ya ga Obakeng**

Obakeng o itirile monna mo e leng gore o tsamaya malatsi a le mantsi mmaagwe a sa itse felo a go ileng. Tlhobaelo e ya ga Matlhodi, mokwadi o e tlisa ka mokgwa o:

“Obakeng, ngwanaka, o mpogisetsang ka metsamao ya gago. O a reng o tsamaya jaaka poo ya mariga?”

Ga boa go le gonnye a mmolelela; sengwe sa mo thiba.

“Mma, tsatsi lengwe o tla tlhaloganya le fa gongwe o se na go dumalana le nna”. A nanoga, “Itse fa ke sa tsamaise bosilo mme o nthapelele”. Ba rakanya matlho. “Ke sa itse kwa o nnang teng?”

A tiisa pelo. Ya re a tswa molomo a re, mmangwana, mma; mmangwana” (ts. 53).

Go tswa mo nopolong e e fa godimo e, mokwadi o dirisitse dithekeniki tse di farologaneng go rulaganya kgotlhang magareng ga Matlhodi le morwae, Obakeng. Thekeniki e e tswelelang mo pepeneneng go gaisa tse dingwe ke ya **poelomorago**.

★ **Poelomorago**

Go tla lemogiwa gore kgotlhang e e magareng ga morwa (Obakeng) le mmaagwe (Matlhodi) ga se lwa ntlha e diragala. Mokwadi o e boeletsa lwa bobedi mo nopolong e e fa godimo. Lwa ntlha o e tlhagisitse mo tsebeng ya somepedi, jaanong lwa bobedi e bonagala mo tsebeng ya somaamatlhano tharo. Fa e tlhagelela mo tsebeng ele ya somepedi kwa morago, mmuisi o ne a ka se lemoge fa e tla tlhagisiwa gape mo tsebeng e ya somaamatlhano tharo. O simolola go gakologelwa gore kgotlhang ele e e diragetseng mo tsebeng ya somepedi, e diragala gape jaanong mo tsebeng ya somaamatlhano tharo. Ka go rialo, go ka twe ke **thekeniki ya poeletso** mme bogolo ya **poelomorago** gonne tiragalo e e diragalang mo tsebeng ya somaamatlhano tharo e gakolola mmuisi tiragalo ele ya mo tsebeng ya somepedi. Ke go re ditiragalo tsoopedi ga di tshwane tshwanang o o fa.

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **poelomorago** go gatelela tiragalo e ya kgotlhang magareng ga morwa (Obakeng) le mmaagwe (Matlhodi). Le fa kgotlhang e, e lebelega e kete ga e na maatla gonne e le **fa gare ga molwantshiwa, Matlhodi** le moanelwapotlana, Obakeng, fela e botlhokwa thata gonne ke kgotlhang e e emelang segompieno (Obakeng) le segologolo kgotsa setso (Matlhodi).

□ **Matlhodi o thulana le Ikomeng, mogatsa Tukisang.**

Matlhodi o tseela Obakeng dikgang ka go tla ga Ikomeng go tla go mmegele ka go sa bonwe ga barwa ba gagwe le metlhape ya bona. Mokwadi fa a bua a re:

... Fa e ne e le motho yo mongwe, nka bo ke tlhomogile pelo. Le nna ke ntse ke na le a me matshwenyego; ga se mo nka ithwesang morwalo wa motho yo mongwe, ene yo maloba o neng a nkemetse ka dinao le ditsala tsa gagwe. Gompieno di kae? (dts. 53-54).

Mokwadi mo nopolong e, o dirisitse thekeniki ya **poelomorago** ka gonne tiragalo e, e gakolola mmuisi ka dikgotlhang tse di diragaletseng batho balosika. Dikgotlhang tse di fetileng le tse di diregileng pele ga kgotlhang e ke tse:

- ★ Kgotlhang magareng ga Matlhodi le Tukisang mabapi le phitlho ya ga Oshupile.
- ★ Kgotlhang ya Matlhodi le Tukisang tebang le nako ya go ikilela ga Matlhodi.
- ★ Kgotlhang magareng ga Obakeng le mmaagwe ka ntlha ya go tlhobaediwa ke boswa.
- ★ Kgotlhang magareng ga Obakeng le Tukisang gonne Tukisang a tlaleile Obakeng kwa kgosing gore o kgabetleletse naga ya kgosi ka bothale.
- ★ Kgotlhang fa gare ga Obakeng le barwa ba ga Tukisang go lwela gore **Obakeng ke ngwana wa dikgora, ga a tla ka kgomo.**
- ★ Kgotlhang magareng ga Obakeng le barwa ba ga Tukisang malebana le dikgomo.
- ★ Kgotlhang ya Matlhodi le Ikomeng malebana le go se eme Matlhodi nokeng morago ga loso lwa ga Oshupile.

Jaanong, kgotlhang e e magareng ga batho ba balosika e, e diragala gape ka fa lelapeng la ga Matlhodi go nna ya bosupa. Go bonagala e kete mokwadi o dirisa thekeniki ya poeletso, fela fa go ka tlhotlhomiswa sentle, go tla bonwa gore totatota mokwadi o dirisitse thekeniki ya **poelomorago** gonne ka kgotlhang e, mmuisi o gopola tse dingwe tse di diragetseng kwa morago. Thekeniki e le yona e botlhokwa gonne tiro ya yona ke go godisa kgotlhang e e fa gare ga batho ba balosika. Ka yona mmuisi o lemoga maemo a yo mongwe wa balelapa e leng Matlhodi malebana le ditshiamelo tsa basadi ka fa lelapeng jaaka mosadi wa segompiano.

BoModimoeng ba thulana le lepodisa

Mokwadi a re:

Ka maitiso a magolo Monna a re, “Monna,”
a raya lepodisa, “re dirang ka wena?”

La rakanya matlho le ena.
“Ke romilwe mme wena o ntlhodisitse fa.”

“O se ke wa itira serametla. Ka re re dirang ka
wena? Ke a itse gore o romilwe, potso ya me ke
gore re dirang ka wena” (ts. 54)

Thekeniki e e dirisitsweng mo nopolong e e mo godimo mo, ke ya poeletso.

(a) Poeletso

Tiragalo ya kgotlhang magareng ga Modimoeng le mapodisa e rulagantswe ka thekeniki ya **poeletso**. Lwa ntlha Modimoeng o thulana le barwa ba ga Tukisang kwa merakeng mme kgotlhang e, e tlholwa ke go lwela dikgomo. Lwa bobedi Modimoeng o thulana le mapodisa mme le teng go lwela dikgomo. Ka go rialo, **go lwela ga dikgomo ke tiragalo e e boelediwang lwa bobedi**. Ke ka fa go tweng mokwadi o dirisitse thekeniki ya **poeletso**. Botlhokwa jwa thekeniki e ke **go godisa kgang e ya go lwelwa ga dikgomo**, yona e e tlholang kgotlhang magareng ga baanelwapotlana. Ka ntlha ya fa e le magareng ga baanelwapotlana (-batlaleletsi) e lebege e sa tia mme ka gobo e le kgotlhang e e lebaganeng le segologolo le segompieno, mmuisi o lemoga botlhokwa jwa yona.

Mathaithai a ga Modimoeng malebana le go tshwarwa ga gagwe

Mokwadi o tlhagisa kgotlhang magareng ga Sajene Botipe le Modimoeng jaana:

Monna a ntsha letsogo ... ga go yo o bonyeng gore tota go diragetse eng. Ba sale ba bona Sajene Botipe a atamela, morago ga moo ga diragala ka bonako jo bo fetang ponyo ya leitlho. Bangwe ba re Monna o ne a kokobela jaaka e kete o sela sengwe, ke fa Sajene Botipe a kgoroga go mo pitlala a ise a kolope ka selo se o se selang; bangwe ba re ga a a ka a sutha fa o emeng teng; bangwe ba re o ne a retologa e kete o mo maikaelelong a go tshaba; bangwe ba re ... mme

botlhe ba dumalana ka selo se le sosi, gore ba utlwile Sajene Botipe a re tshethe! ka tlhogo mo seretseng (ts. 59).

Go tswa mo nopolong e e fa godimo e, mokwadi o dirisitse thekeniki ya **poeletso**.

Tiragalo e ya **go tshwarwa ga Modimoeng ke mapodisa e a boeletswa**. **Lwa ntlha e diragetse kwa logageng** fa lepodisa le ne le tlile go bona kwa boObakeng ba fitlhileng dikgomo tsa mmuso teng. Lwa bobedi tiragalo e, e diragalela **gona mo sekgweng sa ga Dimo**. Tiragalo e ya go tshwarwa ga Modimoeng e a boelediwa gonne e le botlhokwa. Gape e tlisa bofelo jwa dikgang. Ka yona mmuisi o lemoga gore dikgang di ile go rarabololwa jang. Ka go rialo, e emela **tharabololo** ya go re Mathodi o tlile go atlega kwa bokhutlong mo ntlheng ya go lwela ditshiamelo tsa basadi.

Go se utlwane ga kgosi le boSerokolo ka dikhuduthamaga tsa bona tsa bosigo

Tiragalo ya **kgotlhang magareng ga kgosi le boSerokolo** e diregile lwa ntlha mo tsebeng ya somaamabedi fa ba ne ba lwela fa kgosi e naya Motlhoiwa sebaka sa go bua mafoko a setse a fedile malebana le botsuolodi jo bo tlileng go diragala. Tiragalo e ya kgotlhang fa gare ga ditlhopha tse pedi tse e **boelediwa** mo tsebeng ya somaamarataro nngwe e bile e le go lwela dikhuduthamaga tse di tshwarwang ke boSerokolo bosigo go robetswe tsona tse di leng kgatlhanong le bogosi jwa Phiritona. Dikgang tse di tswa mo molomong wa mokwadi fa a re:

Bakwena go puo mo motseng gore banna bangwe —
Ba lekgotla - ba lala ba tshwara makgotla — a ke re
dikhuduthamaga — bosigo. Mpoletsang gore ke
makgotla a eng? (ts. 61)

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **poeletso** go gatelela botlhokwa jwa go **tsuolola bogosi jwa Phiritona**. Ntlha e, ya go tlosa kgosi mo setilong sa gagwe e na le mosola o mogolo gonne e **emela go fedisiwa ga bogosi**. Kgang e, e **lebagane le go fedisiwa ga setso** gonne kgosi e tsweledisa pele melao ya setso. Fa e le go re go a amogelwa gore dikgang di ile go tsamaya ka tsela e, gona ke gore botshelo jwa setso bo ile go fetolwa gore bo tshwane le jwa segompiano. Jo, ke jone botshelo jo Matlhodi a bo lwelang jwa gore tsa bogologolo di bolokiwe mme tsa segompiano di tlhabelwe ke letsatsi. E, ke nako ya segompiano e Matlhodi a e batlang ya gore mosadi le ena a adingwe ditsebe, a newe maemo mo setšhabeng, ditshiamelo tsa gagwe di tlotliwe jaaka e le motho le ena le tse dingwe gape tse di sa umakiwang fa.

Go ka konosetswa ka go re **phuthologo** e lebagane le dikgotlhang tse di tsweledisiwang pele ke dithekiniki tse di rileng go bonagatsa molaetsa wa setlhangwa se se rileng. Go lemogiwa fa **dikgotlhang** tse di rulagantsweng ke mokwadi mo go **phuthologo** e le tse somaamabedi pedi. Dikgotlhang tse di dirisitsweng ke mokwadi fa a rulaganya padi e, go lebelega e kete di **magareng ga baanelwa le gona baanelwapotlana**, fela fa go ka tlhokomelwa sentle go tla lemogwa gore dikgotlhang tse di emela **kgotlhang e kgolo e e leng magareng ga segologolo le segompiano**. Ke yona **kgotlhang** e mokwadi a batlang go e tlhagisa mo go mmuisi fa a rulaganya dikgang tsa padi e. **Kgotlhang** e, e rulagantswe ka dithekeniki tse di farologaneng go tlhagisa maikaelelo a mokwadi malebana le go lwela ditshiamelo tsa basadi ga Matlhodi. Dithekeniki tse di dirisitsweng thata go

gaisa tse dingwe ke thekeniki ya **leele, poeletso, mmuisano le potso e e sa tlhokeng karabo** go gatelela **kgotlhang** e e leng teng mo **magareng ga setso le segompieno**.

4.3 SETLHOA

Setlhoa ke kgato ya boraro ya thulaganyo. Go ya go sekasekwa ditlhaloso tse di farologaneng tse di newang ke basekaseki malebana le se setlhoa e leng sona. Morago ga tsona go tla neelwa **tshosobanyo ya ditiragalo tsa setlhoa**.

Go ya ka Cohen (1973: 180), Cuddon (1979: 125) le Mogapi (1982: 33) setlhoa mo setlhangweng ke fa marara le matswakabele a ditiragalo tse dikgolo a ranolwang gongwe a rarabologang teng. BoBrooks (1979: 510), Pretorius le Swart (1982: 21), Shole (1988: 19), boCole (1990: 95) le Hodgins (1993: 136) ba atolosa kgang ya setlhoa ka go re ke kgato ya makgaolakang e e se nang bothijo gone matlhakore a bakampani a fitlha mo e leng gore ga a tihole a kgona go itshokelelana. Ga go ope yo a ikutlwang go ikgogela morago kgotsa yo o rapedisang yo mongwe.

BoSerudu (1985: 118) le Chapole le ba bangwe (1992: 136) bona ba re kgotlhang e golagane le khuduego ka gone e tshwantshangwa le mogala o o leng gaufi le go kgaoga ka mokgwa o o gagametseng ka teng. Se se gatelelwang fa ke gore **kgotlhang e ke yona ya bofelo** e e lebaganeng le molaetsa wa setlhangwa. Holman (1972: 102) le boMacDonell (1979: 548) ba re mo setlhoeng ke mo mmuisi a itemogelang go kukega mafatlha ga gagwe malebana le matswakabele a baanelwabagolo ba setlhangwa. Fa ba tswelela pele ba ruma ka go re **setlhoa go ka twe ke kgato e kgolo mo molwantshiwa le molwantshi** ba rarabololang bothata jwa bone teng.

Go ka garelwa ka Shipley (1979: 51) le Wales (1989: 67) fa ba re **setlhoa ke bokhutlo jwa phuthologo** fa Groenewald (1993: 22) ena a re ke **bofelo jwa kgogedi**.

Setlhoa sa padi e se ile go aroganngwa ka dikarolo di le pedi. Tsona ke **dikgotlhang tse dikgolo** go gaisa tse di setseng di umakilwe kwa morago. Tsona ke: **go thopiwa ga kgosi ke boSerokolo le go tshwarwa ga Modimoeng ke mapodisa**.

Jaanong go ya go sosobanngwa **dikgang tse di bopang setlhoa**. Dikgang tse, di simolola mo tsebeng ya somaamarataro nne go fitlha mo tsebeng ya somaasupa supa. Tsona ke tse: **Kgosi e thopiwa ke boSerokolo** morago ga go bua kwa kgotla gore go na le banna bangwe ba lekgotla ba ba tshwarang dikhuduthamaga tsa bosigo. Kgosi e gololwa ke boModimoeng mme e boela gae fa boModimoeng bona ba tsamaya le boSerokolo go ya go ba latlhela kwa logageng. Fa ba sena go ba timetsa ka fa logageng ke fa Sajene Botipe le mapodisa a mangwe ba fitlha fa logageng. Sajene Botipe o tsena ka mo logageng go batlana le boSerokolo fa **boModimoeng bona ba longwa ke ditshipi**. Sajene Botipe o timela ka fa logageng mme Modimoeng o ithaopa go ya go mmatla le go mo golola. Fa Modimoeng a sena go golola Sajene Botipe o mmolelela gore a ba tshware gonne e le tiro ya gagwe go dira jalo. Go na le gore Sajene Botipe a tshware boModimoeng, o tsamaya le bona go ya kwa mošate.

Kwa kgotleng boModimoeng ga ba sekisiwe mme bogolo ba gololwa ke kgosi ka tshusumetso ya Sajene Botipe. Modimoeng o gololosegile mme o patwa ke Sajene Botipe le mongwe wa banna ba lekgotla go ya kwa go Matlhodi.

Setlhoa se ya go sekasekiwa fa se na le dikarolo tse pedi e leng:

- ★ Go thopiwa ga kgosi
- ★ Go tshwarwa ga Modimoeng

(a) Go thopiwa ga kgosi

Kgosi e thopiwa ke boSerokolo ka ntlha ya tsamaiso ya melao ya setso e ba sa e rateng. Mokwadi a re:

Ga diragala ka ponyo ya leitlho; ya re kgosi e ise e lemoge gore go diragala eng, ya fitlhela ba e katetse dikatana mo ganong gore e sitwe ke go tllhaba mokgosi. Ba tswa ka yone, fa ba le mo kgorong mongwe a sadisa kgosi, a solofetsa gore o tla phakelela mošate go tla go rulaganya mafoko a pitso. Ba tswa ka tsela ya moraka wa ga Tukisang; mo thotaneng ba tswa mo tseleng ba leba Sekgwa sa ga Dimo, ba mo tsentse gare.
(tsebe 64 + 65).

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **poeletso**. **Go tshwarwa ga baanelwa go boelediwa gape**. **Poeletso e**, e itira thekeniki ya **poelomorago** gonne e gakolola mmuisi ka se se diragetseng mo go **phuthologo** fa go ne go tshwarwa barwa ba ga Tukisang. Fela fa go ka bapisiwa go tshwarwa ga makoko a mabedi a e leng **lekoko la kgosi le lekoko la barwa ba ga Tukisang le rraabona**, go tla itemogelwa gore mokwadi o dirisa thekeniki e nngwe gape e leng ya go **bapisa maemo a balelapa la ga Tukisang le lelapa la kgosing**. Fa mokwadi a rulaganya dikgang ka mokgwa o, go ka twe

o dirisa thekeniki ya **pharologanyo** (differentiation). Fa go ka tlhokomelwa sentle mokwadi o dirisa dithekeniki tse mmalwanyana ka nako e le nngwe ka go amana ga tsona. Thekeniki ya poeletso ke yona e e dirisiwang thata go gaisa ya **poelemorago** le pharologanyo.

Mokwadi o dirisa dithekeniki tse **go godisa kgotlhang e e fa gare ga kgosi le boSerokolo**. E, ke kgotlhang e kgolo e e ka lebagannngwang le tshololo ya madi. Le fa kgotlhang e, e lebege e se na maatla gonne e le magareng ga baanelwapotlana, fela ke e e botlhokwa gonne e lebagane le maatla a sepolotiki (political power) e leng go menola puso.

Go golegwa ga kgosi ke go golegwa ga setso. Kgosi ke yona e e emelang melao ya setso. **Fa go buiwa ka kgosi go buiwa ka setso**. Se, se bua gore setso sele se se neng se emisitse tlhogo jaaka noga ya kake go tloga kwa tshimologong ya kanedi go ya kwa bokhutlong, se phuthame. Maatla a sona a fedile gonne kgosi e golegilwe.

Kgagamatso ke go re kgosi e gololwa ke boModimoeng ena motho yo o tlholang kgotlhang ka fa lelapeng la mmaMatlhodi le mo motseng wa kgosi ya Phiritona. Mo pading e ya ga Mokwadi, *Bogosi Kupe*, moanelwa yo, Modimoeng, ke ena yo o tlhoilweng ke mmaMatlhodi. Monna yo, ke ena yo o tlhodileng kgamarego e kgolo mo motseng wa kgosi gonne ke ena yo o dirileng gore **Matlhodi a lwele ditshiamelo tsa basadi ka go gana go sala setso morago**. Monna yo, Modimoeng, **ke ena yo Matlhodi a itlhophetseng ena**. Fa a ka bo a se teng, kgotlhang e ka bo e se teng. Ka jalo, go a gakgamatsa gore ena monna yo, e nne ena yo o gololang kgosi. Sengwe gape se se gamarisang babuisi ke go re ena Modimoeng o gololwa ke kgosi go tloga kwa sekgweng mme **o mo tlisa kwa lelapeng la gagwe le Matlhodi**. **Ga a mo ise kwa kgolegelong mme o mo isa kwa gae**. Ka tlwaelo fa motho

a tshwerwe o isiwa kwa kgolegelong e seng kwa lelapeng la gagwe. Ke ka ntlha e tiragalo ya go thopiwa ga kgosi le go tshwarwa ga Modimoeng go tlholang kgamarego e kgolo mo go babuisi.

Ka jalo, mokwadi o rarabolola mathata a a lebaganeng le **setlhoa** ka kgamarego. Ka go rialo, o pateletsa babuisi go buisetsa kwa pele gonne o bopa kgogedi go ya kwa **tharabologong** ya kgotlhang ya padi e. Go ka twe mokwadi o sa ntse a bopa kgogedi mo **tharabologong** fa babuisi bona ba letetse gore **kgogedi e tshwanetse go fela mo tharabologong**. Kgogedi e, e lebagane le go golegwa ga kgosi (setso) le go gololwa ga kgosi. Kgang e ya go golegwa le go gololwa ga kgosi e tla utlwagala sentle fa go lekolwa go tshwarwa ga Modimoeng le go gololwa ga gagwe.

(b) Go tshwarwa ga Modimoeng

Fa **Modimoeng** a sena go latlhela boSerokolo ka fa logageng, o **tshwarwa ke mapodisa** mme o iswa kwa mošate go sekisiwa.

Jaanong mo go buiwa ka kgololo ya ga Modimoeng. **Kgakgamalo** ke go re goreng fa Modimoeng a sa isiwe kwa kgolegelong. Ka tlwaelo fa motho a tshwerwe ke mapodisa ga a isiwe kwa gae mme bogolo o latlhelwa ka fa kgolegelong. Kgakgamatso ke go re Modimoeng o isiwa ke Sajene Botipe kwa kgosing go na le go mo isa kwa kgolegelong. **Kgamarego** e, e golela kwa godimo gonne fa Modimoeng a fitlha kwa mošate, ga a sekisiwe, o a gololwa. Kgang e, le yona e tsala kgogedi gonne mmuisi o ipotsa dipotso tsa go re fa Modimoeng a sa sekisiwe go golegelwa o golegetswe eng. Mokwadi o rulaganya dikgang ka mokgwa o, go tlhola kgogedi. Kgogedi e, e lebagane le go tshwarwa ga Modimoeng (setso) le go gololwa ga gagwe (segompieno).

Nako yotlhe, Modimoeng o ne a nna kwa **sekgweng** mo go leng segologolo teng e bile a fegotile Dimo. O a golegwa go tloga mo segologolong o tlisiwa mo segompionong mo gae. Se, se tthalosa gore Modimoeng a ka se tlhole a nna kwa **sekgweng** mme bogolo o tlike go nna le batho mo motseng. Go raya gore **mokwadi o golega setso mme o golola segompiono** ka go tliisa Modimoeng mo lelapeng la ga Matlhodi mo go tshelwang botshelo jwa segompiono. .

Go ka swetswa dikgang tse ka go re **go golegwa ga kgosi le go gololwa ga gagwe go gatelelwa tlotlo ya segologolo**. Fa mokwadi a ka bo a sa tlotle setso a ka bo a tlogetse boSerokolo go dira se ba se ratang ka kgosi mme Modimoeng a se ke a mo golola. Go tswelela pele mokwadi a ka bo a ne a tlogela Modimoeng kwa sekgweng mme a se ke a golegwa ke mapodisa a bo a mo tliisa mo motseng (mo gae). Jaanong **go thopiwa ga kgosi le go tshwarwa ga Modimoeng ka mokgwa o wa tlotlo go bontsha fa mokwadi a sa nyatse setso mme a se tlotla le fa a se fedisa**. Se a se gatelelang fa ke go fedisiwa ga segologolo ka mokgwa wa tlotlo le go tlhagisa segompiono. Kgang e, e tthalosa gore batho ga ba kitla ba tlhole ba tshela ka mokgwa wa segologolo mme ba tla tshela botshelo jwa segompiono mo go jona basadi - fela jaaka Matlhodi - ba lwelang ditshiamelo tsa bona.

Fa go konosetswa dikgang tsa **setlhoa**, go ka twe **mokwadi o rulagantse dikgang tse ka dithekeniki tse di rileng go fedisa kgotlhang e e neng e le teng fa gare ga segologolo le segompiono ka mokgwa wa tlotlo ya setso**. **Ke go re le fa segologolo se fedisitswe fela go sa ntse go na le tlotlo le lorato mo botshelong jwa Batswana**. Ke go re Batswana le bone jaaka merafe e mengwe ba tla tshela go ya ka melao ya setso sa Setswana e e leng ka fa tlase ga diphetogo tsa segompiono go tshwana le go ipatlela molekane e sa tlhole e nna tiro ya batsadi..

4.4 THARABOLOGO

Fa ba tihalosa kakanyo tharabologo, Holman (1972: 150), boBrooks (1975: 511), Baldick (1990: 55), boCole (1990: 96), Fowler (1991: 58) le Komati (2000: 161) ba re **tharabologo ke kgato ya bofelo ya thulaganyo**. Abrams (1993: 162) ena a re:

... a more general term for this precipitating final scene, which is applied to both comedy and tragedy, is the denouement (French for “unknotting”): the action or intrigue ends in success or failure for the protagonist, the mystery is solved cleared or the misunderstanding away. A frequently used alternative term for the outcome of a plot is the resolution.

Go gatelelwa go atlega kgotsa go palelwa ga thwadi mo kgatong e. Fa ba tswelela pele, boAttenbernd (1966: 24) le Sikwane le ba bangwe (1989: 83) ba re ke go repa kgotsa konosetso ya kganetsanyo moo batsogelani ba fetsang ka go re **kgang e wediwe**. Mogapi (1985: 96) ena a re ke go **fapha dilo** - go di baya mo mannong a tsone morago ga matsubutsubu le nthagaraga e e ntseng e tsogile mo setlhangweng.

Jaanong go tla latela **tshosobanyo ya dikgang tsa tharabologo** go ya ka fa mokwadi a di rulagantseng ka teng. Ditiragalo tse di tloga mo tsebeng ya somaarobedi nngwe go fitlha mo tsebeng ya somaarobong thataro.

Morago ga kgotla, Obakeng o ya kwa gae go begelela Matlhodi gore o tlhotse le Modimoeng kwa mošate. Matlhodi o a ntšhwafala. O ntshetsa Obakeng

sephiri sa go re Modimoeng ke ena rraagwe thôôthôô. Modimoeng o direla kgosi mokoro mme boobabedi ba dumalana gore mokoro o, o lekiwe ka fa metsing ka **Tsatsi la Tsalo**. Modimoeng o bolelela kgosi gore o kopane kae le Matlhodi le gore lenyalo la bone le kgoreleditswe ke mmaMatlhodi. Kgosi e rulaganyetsa tsa lenyalo la Matlhodi le Modimoeng ka lona **Tsatsi leo la Tsalo**. Balalediwa ba kgosi ba phuthega ka makatlanamane ka tsatsi la bobedi pele ga la **Tsalo** go tla go keteka lenyalo la Matlhodi le Modimoeng le la kgosi le kgosigadi ya Phiritona.

Ka **Tsatsi** le le beilweng mokoro wa ga Modimoeng o ne wa sala wa kgosi morago ba bogetswe ke lošalaba. **Kgosi e abela Obakeng dikgomo** tse di **somaamatlhano** go thiba phatlha ya tsa mmuso. **Obakeng o tlogela metlhape ya dikgomo mme o ikaelela go gweba ka mekoro mo letsheng la Phiritona**. Dikgomo tsa ga Obakeng di newa bahumanegi fa ene a tsweledisa pele kgwebo ya mekoro, mmogo le Modimoeng, Motlhoiwa le ena Matlhodi ka sebele.

Go tlile go tlhokomelwa ka fa ditiragalo tse tsa tharabologo di rulagantsweng ka teng. Ditiragalo tse di kgaogantswe ka dikarolo di le pedi. Tsona ke tse:

* **Go agiwa ga mekoro**

* **Keteko ya meletlo**

(a) **Go agiwa ga mekoro**

Modimoeng o agela kgosi mokoro o o tla dirisiwang fa go ketekwa moletlo wa lenyalo. Go tswelera pele ka go o itirela mokoro wa gagwe le Matlhodi wa letsatsi le legolo la bona la moletlo wa lenyalo. Ga a felele foo, o dira

mokoro o mongwe gape wa boraro mme le one o tšile fa go dirisiwa go ketekwa moletlo. Jaanong, go ya go lebelelwa tiro ya mekoro e meraro e.

★ **Mokoro wa kgosi**

Fa mokwadi a tšhalosa mokoro wa kgosi a re:

Mo mokorong wa mošate ka mosese o moswaana
jaaka monyadiwa, mmogo le banna ba lekgotla,
Motlhoiwa le Obakeng, go dutse mohumagadi,
kgosigadi ya Phiritona (ts. 89).

Mokwadi o dirisa **thekeniki ya sekai** go tšhalosa mokoro wa ntlha wa kgosi. Mokoro o ga e sa le mokoro o fetoga setshwantsho go emela segompieno. Ka mafoko a mangwe mokoro o, o mo go ona go ketekwang moletlo mo go ona, o fetoga lefelo le sesupo sa ketekomoletlo ya segompieno. Mokwadi o tšhalosa kgotsa o gatelela segompieno ka go bontsha diaparo tsa mogatsa kgosi tse di tsamaelanang le tsa segompieno ka go re:

Mo mokorong wa mošate ka mosese o moswaana
jaaka monyadiwa ... (ts. 89).

Ka jalo, mosese wa monyadiwa ga twe o ne o le moswaana (white beauty) o tšhwana le monyadiwa ka letlalo le leswaana la mmala wa mašwi. Mokoro, mosese le monyadiwa tota, di kaya polokesego, tswelelopele le nala fa mmala o moswana o emela boitumelo le manontlotlho. Ka jalo mmala o, ke **sekai** sa tswelelopele.

(i) **Setshwantsho sa setšhaba**

Mokoro wa boraro ga twe o emela setšhaba fa wa ntlha le wa bobedi yone e emela lelapa la ga kgosi le la ga Modimoeng. Batho ba ba setseng kwa ntle ke setšhaba ka bosone. Lelapa la ga kgosi le la ga Modimoeng a keteka moletlo wa manyalo a ona a palame mekoro e. **Setšhaba le sone se keteka moletlo wa sone se palame mokoro wa boraro.** Ka jalo, mokoro o, o dirisitswe jaaka **thekeniki ya sekai** go emela setšhaba se le sona se itumetseng ka go keteka moletlo se palame mokoro wa sona.

(ii) **Badimo**

Mokwadi o gatelela tiro ya badimo ka go re:

Ba itse gore ya bone tiro ba e weditse, e e setseng
e mo diatleng tsa badimo (ts. 94).

Fano, mokwadi o dirisa **thekeniki ya tlogelo ya diphatlha** kgotsa **dikgala** fa a rulaganya dikgang tsa mokoro wa boraro. Tiro e e tlogetsweng ke e e lebaganeng le badimo e seng setšhaba. Potso ke go re tiro e e tlogetsweng badimo ke efe. Tiragalo e e tlogetsweng e ke ya go eleletsa masego, go tshegofatsa le go leboga tiro e e dirilweng ke boModimoeng. Jaanong go ya go tlhotlhomisiwa tshegofatso le keeletso masego ya tiro e kgolo e.

Tiro e kgolo e e ya go tlhalosiwa go ya ka (a) diaparo tsa banna le (b) diaparo tsa basadi.

★ **Diaparo tsa banna**

Fa mokwadi a tthalosa **diaparo tsa banna jaaka tsa Modimoeng, kgosi le banna ba bangwe**, ga a di tthalose ka botlalo, o di umaka fela. O dira jalo gonne a bona botlhokwa jwa tsone bo fedile (ga di sa le botlhokwa). Ka jalo, go fedisiwa ga botlhokwa joo jwa tsone go lebagane le go felelwa ke maatla a go laola ka fa lelapeng gonne jaanong segompieno se tlhabelwa ke letsatsi. **Ditshiamelo di filwe monna le mosadi**, ga e sa le tsa monna fela.

★ **Diaparo tsa basadi**

Mokwadi o tthalosa **diaparo tsa basadi** ka botlalo go gaisa fa a tthalosa tsa banna gonne tsa basadi di le botlhokwa go na le tsa banna.

Fa a umaka **diaparo tsa mmakgosi** o dirisa **mmala o mosweu** fela, di galalela thata. Mmala o o galalelang o ka fa mošate. Se se gatelela **lobone lo lo tukang ka fa kgosing lo lo tshwanetseng go bonegela setšhaba sotlhe**. Lobone lo, ke lobone lwa segompieno. Mebala e ke setshwantsho sa segompieno. Mebala e e benyang e, **e emela puso e ntšhwa ka basadi e seng puso ka banna**. Se, se bontsha fa segompieno se tlhabetsewe ke letsatsi mme se tlhabetse morafe otlhe. Mokwadi o netefatsa se ka go re:

Maikaelelo a rona ke a: re tswa gotlhegotlhe mo
loruong lwa kgomo, re latela papetlana ya
Basweu, moloi, ka mekoro e, mme re go tseeletsa
le rona (ts. 95).

Go ka rungwa ka go re mokwadi o dirisa thekeniki tse di rileng jaaka **sekai, poeletso le tlogelo ya dikgala** kgotsa **diphatlha** go gatelela go fedisiwa ga

segologolo le go tlabelwa ke letsatsi ga segompino. Go ntshetswa mo pontsheng segompino go golagane le **ditshiamelo tsa motho mongwe le mongwe** mmogo le **phedisanommogo ya morafe** otlhe.

(b) Go ketekwa ga moletlo

Mokwadi o tlabela **keteko ya moletlo** ka dikarolo di le tharo: (i) **moletlo wa lenyalo la kgosi le mmakgosi**, (ii) **moletlo wa lenyalo la Matlhodi le Modimoeng** le (iii) **moletlo wa setšhaba le badimo**.

(i) Moletlo wa lenyalo la kgosi le kgosigadi

Mokwadi a re:

Malalediwa a kgosi a phuthega ka makatlanamane go tloga ka tsatsi la bobedi pele ga la Tsalo: go tloga kwa Magogong, Boratelo, Matlhomantsi, Mmadipelesa, le Kgotlhakaletswele, le mo metsaneng e mengwe ka fa thoko. Kgosi e tlhophile rre Mmuisi go amogela baeng. Le fa ka tlwaelo naka e ne e tshwanetse go lela tsatsi le ntsha nko, banna ba lekgotla ba dumalana le kgosi gore mokuelakgosi a tthatlose lentswe la gagwe di bolola gore ba ba phaketseng kwa magaeng le bone ba fitlhele moletlo o ise o fele (ts. 89).

Mokwadi o tlabela, go kgobokana ga setšhaba ka thekeniki ya tiriso ya **leele** go kopanya batho ba ba tlileng lenyalong. Mangwe a **maele** ao ke:

- ★ **A phuthega ka makatlanamane**
- ★ **Tsatsi le ntsha nko**
- ★ **A tihatlose lentswe**
- ★ **Di bolola**

Mokwadi o dirisa puo e e bofitlha go tihalosa tiragalo ya go tla ga setšhaba kwa moletlong wa lenyalo la kgosi le la ga Modimoeng.

(ii) Moletlo wa lenyalo la Matlhodi le Modimoeng

Mokwadi a re:

Mmê mmaObakeng a bona mokoro wa mošate o sokologa, a ithaya a re rre Modimoeng o ipaakanyetsa go sokolola wa gagwe. “O tlogele sebakanyana”. a bua a mo tshwara letsogo.

O batla jalo? (ts. 90).

Ditiragalo tsa lenyalo la Matlhodi le Modimoeng di rulagantswe ka ditiragalo tse pedi le ka thekeniki ya **poelomorago**:

(a) Go wela ga Matlhodi ka fa metsing ka Tsatsi la Tsalo

Ka **Tsatsi la Tsalo**, Matlhodi o ne a se na boipelo gonne o ne a akanya ka lefatshe lotlhe le le leng kgatlhanong nae. Pelo ya gagwe e ne e le botlhoko gonne a bogetswe ke batho le monna yo o sa ipeleng ka ena. **Matlhodi o wetse mo metsing ka Tsatsi la Tsalo**. Go ka twe ke **letsatsi la keteko ya moletlo wa setso**. Gape **Matlhodi o tsene ka mo metsing ka mokorwana le Modimoeng ka letsatsi la keteko ya lenyalo la bona e leng Tsatsi la**

Tsalo. O tsene ka mo metsing ka mokorwana le monna yo o ipelang nae. Ditiragalo tse di rulagantswe ka thekeniki ya **poelomorago**.

(b) Keteko ya moletlo wa lenyalo la Matlhodi ka Tsatsi la Tsalo

Tsatsi la Tsalo ke letsatsi la **keteko ya moletlo wa lenyalo la ga Matlhodi**. Matlhodi o ne a keteka **moletlo ka Tsatsi la Tsalo ka pelo e e botlhoko kwa Phiritona** fa a ne a wela ka fa metsing. Jaanong fano, **Matlhodi o keteka moletlo wa lenyalo le monna yo itlhophetseng** ena kwa tshimologong ka **Tsatsi la Tsalo. Keteko ya moletlo** o, e lebagane le **boitumelo**. Ka fa gare ga thekeniki e ya poelomorago go lemogilwe fa go na le thekeniki e nngwe ya **phapologantsho** gonne go bapisiwa boitumelo le kutlobotlhoko. Ka jalo, mmuisi o lemoga mathata a a neng a tlhagela Matlhodi mo nakong e e fetileng ka ntlha ya kgoreletso ya setso mo ditshiamelong tsa gagwe; le boitumelo jo a leng mo go jona fa a keteka moletlo wa lenyalo la gagwe le monna wa pelo ya gagwe.

(iii) Moletlo wa setšhaba le badimo

Kgosi le kgosigadi ya Phiritona le Matlhodi le Modimoeng ba keteka moletlo wa lenyalo la bona mongwe le mongwe ka go farologana. **Setšhaba le sona se keteka moletlo** wa sona go farologana le wa kgosi le kgosigadi le wa ga Modimoeng le Matlhodi. **Moletlo wa setšhaba le badimo e kete o itira setlhoa sa meletlo** e mebedi e gonne o lebagane le (i) bontsi le (ii) tiro tse di dimofetseng.

(i) **Bontsi**

Fa go bapisiwa palo ya setšhaba le ya kgosi le kgosigadi le Modimoeng le Matlhodi, ya setšhaba ke e ntsi fa e tshwantshannngwa le moletlo fela wa setso. Ka jalo, mokwadi o dirisa thekeniki ya **bontsi** go gatelela botlhokwa jwa moletlo wa bofelo.

(ii) **Ditiro tse di dimofetseng**

Mokwadi o tswela pele go gatelela gore **moletlo o o lebaganeng le setšhaba le badimo o botlhokwa**. Botlhokwa joo bo tiiswa ka thekeniki ya **baanelwa ba ba nang le maatla a badimo e leng badimo ka bobona**. Thulaganyo e e ntseng jaana ya dikgang e sa ntse e gatelela **setlhoa sa tiragalo** ya mokorwana wa boraro o o lebaganeng le setšhaba le badimo.

Go ka swetswa ka go re dikgang tsa **tharabologo** di rulagantswe ka **ditiragalo tsa go agiwa ga mekoro le keteko ya meletlo**. Go agiwa ga mekoro go tlhalositswe ka dikarolwana tse tharo e leng go agiwa ga **mokoro wa kgosi le kgosigadi, wa Matlhodi le Modimoeng le mokorwana wa boraro**. **Keteko ya moletlo** wa lenyalo le yona e rulagantswe ka dikarolo di le tharo. Tsona ke **keteko ya moletlo wa lenyalo la kgosi le kgosigadi, keteko ya moletlo wa lenyalo la Matlhodi le Modimoeng le keteko ya moletlo wa setšhaba le badimo**.

Go ka fetswa ka go re mokwadi o ruma dikgang tsa **tharabologo** tsa *Bogosi Kupe* ka go dirisa dithekeniki tse di nang le maatla ka maikaelelo a go **godisa kgogedi**.

5. KGAOLO YA BOTLHANO

5.0 BOKHUTLO

5.1.1 MATSENO

Go ya go sosobannngwa dikgaolo tse nne tsa tlhotlhomisi e.

5.1.2 KGAOLO YA NTLHA

Mo kgaolong e, go bontshitswe **botlhokwa jwa setso sa Setswana**. Go ya ka Mogapi, **monna ke tlhogo ya lelapa fa mosadi ena e le mogakolodi fela**. Puo e ya ga Mogapi e tsamaelana le ya mo *Beibeleng*, mo go **1Bakorinthe 14: 34-35**, mo Poulo a gatelelang gore **monna le ka fa kerekeng ke ena tlhogo ya merero yotlhe e e diragadiwang**. Nosizwe Mrwebi le Phindile Xaba bona ba farologana le boMogapi gonne ba tlhotlheletsa **go nna teng ga ditshiamelo tsa basadi** tse di tsamaelanang le malatsi a segompieno.

Ditlhotlhomisi tsa ga Malope le Monegi malebana le *Bogosi Kupe* di bontshitswe fa e ne e le go bapisa **dipharologantsho tsa dipadi tsa ga D.P.S. Monyaise**. Pretorius ena o sekasekile **karolwana e le nngwe ya thugalanyo** e leng **semelo sa baanelwa** fa Malimabe ena a sekasekile **matlalo a mabedi a setlhangwa e leng poloto le setaele** ka bokhutshwane. Ka jalo, maikaelelo a tlhotlhomisi e, e nnile go sekaseka matlalo a mabedi a setlhangwa, *Bogosi Kupe*, e leng **diteng** le **thulaganyo** go totilwe **ditshiamelo tsa basadi**.

Go tswelala pele go tlhalositswe kakanyo ya **molebo wa sesadi**. Yona e tlhalositswe e le **tirisanommogo ya basadi go tlhagisa dingongorego tsa**

bona malebana le tlhophololo le kgatelelo ya bona. Maikaelelo a basadi e ne e le go tlhoma **mokgatlho o o golaganeng** le go lwela ditshiamelo tsa basadi, go reetsana le go neelana maele gore ba tle ba kgone go rarabolola mathata a. Ka go bopa mokgatlho o wa bona, ba ne ba ikaeletse **go ruta basadi ba bangwe gore ba bone botshelo ka leitlho le lešwa**. Ke ka ntsha e semphato se se simolotsweng magareng ga basadi e ne ya nna kang e e botlhokwa **go fedisa tlhophololo le kgatelelo ya bona**.

Molebo o wa sesadi o simolotse kwa Amerika ka ngwaga wa 1800. Gona ka ngwaga oo go ne ga nna le diphetogo mo madirelong. Basadi ba ne ba thatšwa ka bontsi mme se, se ne sa tlhola bothata mo botsalanong jwa bona le banna. Mo bogareng jwa ngwaga ona oo, go ne ga tlhongwa gape mokgatlho o mongwe o o neng o lebeletse botlhokwa jwa basadi mo madirelong. Ona o ne wa bidiwa Mokgatlho wa Basadi wa Kgololosego. Maikaelelo a mokgatlho o, e ne e le go tlhokomela ditshiamelo tsa basadi mo madirelong. Selo se se neng sa dira gore basadi ba tshwarane le go dira gore ba nne le seabe mo ditlhophong ke wa Kwalololosešwa ya Molaotheo.

Basadi ba ba neng ba tsweledisa pele **molebo wa sesadi** ka leitlho la basadi ba Bantsho e nnile Alice Walker le Chekwenye Okonjo Ogunyemi. Bona basadi ba, jaaka Bantsho, ke bona ba ba dirileng gore go nne le karogano mo Mokgatlhong wa Basadi wa Kgololosego, ka ba ne ba re mokgatlho o lepalepane le ditshiamelo tsa basadi ba Basweu fela. Lebaka le lengwe gape le le bakileng go kgaogana go, ke go re basadi ba Bantsho ba ne ba sa ntse ba amogela le go tsaya gore **monna ke tlhogo ya lelapa**. Maikaelelo a bona e nnile go thulana gape le **bomorafe le bong**.

Bogosi Kupe e sekasekilwe go lebeletse **ditshiamelo tsa basadi ka leitlho la basadi ba Bantsho**.

Mo mokgweng wa tlhotlhomisi go latetswe dikakanyo tsa **go tthalosa le go ranola**. **Go tthalosa go golagantswe le dipharologantsho** tsa se se tthalosiwang fa **go ranola gona go golagantswe le mesola** ya dipharologantsho tse.

Go gateletswe gore mo mokgweng wa tlhotlhomisi go latetswe tsela ya mmotlolo o o kgethegileng wa Boaneledi (kanedi wa boMojalefa mo Yunibesithing ya Tshwane).

5.1.3 KGAOLO YA BOBEDI

Mo kgaolong ya bobedi, tlhotlhomisi e latetse lenane le:

- (b) Tshosobanyo ya kanedi ya *Bogosi Kupe*, mo mmuisi a sedimoseditsweng ka se go buiwang ka sona.
- (c) Morero wa *Bogosi Kupe* o o lebaganeng le **ditshiamelo tsa basadi**,
- (d) tthaloso ya dielemente tse nne tsa kanedi, **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo**.

Mo go baanelwa go tlhokometswe **kamano magareng ga baanelwabagolo le baanelwapotlana** ka go latela lenane la **tebagano, bokgontshi, boganetsi, bothusi le bothusegi**. E nnile lenane la kamano e e rileng ya **bothusi le boganetsi ba moganediwa le moganetsi ba Bogosi Kupe**. Go lemogilwe fa **bothusi ba moganediwa e le boganetsi ba moganetsi mme bothusi ba moganetsi e le boganetsi ba moganediwa**.

Ditiragalo le tsona di sekasekilwe fa di na le mefuta e le mebedi e leng, **ditiragalo tse di botlhokwa tse dikgolo le ditiragalo tse di potlana** kgotsa **ditiragalotlaleletso**. Mofuta o mogolo wa ditiragalo o arologantswe ka

dikarolo di le tharo mme tsona e nnile ditiragalo **tša ntlha, tša fa gare le tša bofelo**. Mofuta wa **ditiragalo tša ntlha** o lebagantswe le **go ratana ga Matlhodi le Modimoeng**. Mofuta wa ditiragalo tša fa gare ona o lebagantswe le **go thibelwa ga lenyalo la Matlhodi le Modimoeng ke mmaMatlhodi**. Mofuta wa ditiragalo tša bofelo ke **lenyalo la Matlhodi le Modimoeng**.

Mofuta wa bobedi wa **ditiragalopotlana** kgotsa **ditiragalotlaleletso** o ne wa lebantshwa le **phetogo ya ditiragalo** fa di amantshwa le **moanelwa, nako le lefelo**.

Tikologo le yona e tlhalositswe fa e na le dikarolwana di le pedi e leng nako le lefelo. Nako yona e arologantswe ka mofuta e le meraro e leng **nako e e rileng, nako ya ditiragalo le nako ya tša loago**. Mofuta wa **nako e e rileng** o golagantswe le **nako e e akanngwang e e dirisitsweng** ke mokwadi mo pading ya *Bogosi Kupe*. **Nako ya ditiragalo** yona e nnile e e **lekanyediwang** e le yona e dirisitsweng ke mokwadi mo pading ya gagwe. **Nako ya tša loago** yona e nnile e e **bontshang pharologanyo magareng ga botshelo jwa segologolo le jwa segompieno**. Mafelo le ona a kgaogantswe ka dikarolo: **Mafelo a a rileng le mafelo a ditiragalo**. Mafelo a a rileng a tlhalositswe e le **mafelo a a akanngwang fa mafelo a ditiragalo** ona a bua ka mafelo a tlhago. Mafelo a le ona, ke a a dirisitsweng ke mokwadi go rulaganya dikgang tša gagwe.

5.1.4 KGAOLO YA BORARO

Mo kgaolong ya boraro go tlhalositswe **thulaganyo** le dikarolwana tša yona: **morero** (theme), **moakanyetso** (design) le **thaetlele** (title). **Morero** ke se babuisi ba inopololelang sona mo setlhangweng sa mokwadi. E ka nna

molaetsa kgotsa thuto e mokwadi a ratang go e ruta babuisi. Go bontshitswe **pharologano magareng ga morero le thaetlele**. Morero o mogolo wa *Bogosi Kupe* e nnile kgotlhang magareng ga segologolo le segompiono.

Moakanyetso le ona o tlhotlhomisitswe fa e le motheo o go ka tweng **kanelo e theilwe mo go ona**. Go tswelera pele, moakanyetso o, o tlhalositswe gape fa o na le dikarolwana tse di botlhokwa tse di dirang gore morero o tlhagelele sentle. Ka matlhakore a mabedi a moakanyetso, go lemogilwe fa moakanyetso o sa **laole mofuta wa setlhangwa** fela mme e bile o **laola gape le semelo sa moanelwa**. Go ya ka moakanyetso, go tlhokometswe gape fa *Bogosi Kupe* e le mofuta wa setlhangwa se se ka sekasekwang go dirisiwa molebo wa sesadi.

Thaetlele le yona e sekasekilwe jaaka **leina le le neilweng buka**, leboko, khutshwe le ditlhangwa tse dingwe. **Thaetlele e kaetsa mmuisi** ka go mo lemosa ka **se mokwadi a kwadileng ka sona** mo setlhangweng sa gagwe. Gape e mo tsibosa le ka ga lefelo le le rileng le nako fela jalo.

Go tswelera pele, **dikgato** tse nne tse di botlhokwa **tša thulaganyo** tse di tsamaelanang le **kgotlhang** e leng **tshenolo, phuthologo, setlhoa le tharabologo**. Le tsona di tlhalositswe fa di le mosola thata mo tshekatshekong ya setlhangwa. Dikarolwana tse tsa **kgotlhang** di sekasekilwe go kobilwe ditiragalo tsa setlhangwa sa *Bogosi Kupe*.

Dielemente tse nne tsa thulaganyo e leng **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo** di dirisitswe mo dikarolwaneng tse tsa kgotlhang ya *Bogosi Kupe*. Go gateletswe **semelo sa molwantshiwa le molwantshi**. **Kgotlhang e e leng molelwane wa tshenolo le phuthologo mo go Bogosi Kupe** ke **kganetsano e e magareng ga Matlhodi le kgaitسادie, Tukisang** malebana le phitlho ya

Ditiragalo tsa thulaganyo di golagantswe le kgotlhang fa gare ga **segologolo le segompieno**. Mo go **tikologo** go tthalositswe mefuta e le meraro e leng **tikologo sekai, atemosefere (mowa) le e e tshwanelang**.

5.1.5 KGAOLO YA BONE

Kgaolo ya bone e lebagantswe le **dikgato di le tharo tsa thulaganyo** e leng **phuthologo, setlhoa le tharabologo**.

Phuthologo e tthalositswe fa e amantswe le go tswelodisiwa ga dikgang mo setlhangweng ka tsela ya **tharaano**. Mo tshekatshekong ya phuthologo go gateletswe **botlhokwa jwa tatelano ya dikgotlhang**. **Dikgotlhang** tse tsa **phuthologo** di nnile le paterone e e rileng go fitlha kwa **setlhoeng** sa dikgang.

Kgotlhang e e fa gare ga **moanelwa le moanelwa**, kgotsa **moanelwa le tikologo** ya gagwe, e lekotswe. Go akareditswe ka go re **phuthologo e golagane le dikgotlhang** tsotlhe tsa *Bogosi Kupe* go tloga mo **kgotlhannyeng** ya ntlha e e tthalositsweng mo go **tshenolo** go fitlha kwa **kgotlhannyeng ya bofelo**. **Dikgotlhang** tsa kgato ya **phuthologo** ya *Bogosi Kupe* ke tse di **somaamabedi pedi**. **Dikgotlhang** tse, di tsweloditswe pele ka **dithekeniki** tse di rileng go godisa **kgotlhang e kgolo** e e fa gare ga **segologolo le segompieno** e leng yona kang e e itebagantseng le **ditshiamelo tsa basadi**. Tse dingwe tsa dithekeniki tseo ke tse: **mmuisano, moriti, leele, pheteletso, tshwantshanyo, poeletso, pharologanyo**.

Setlhoa le sona se tlhalositswe fa e le kgato e e **golaganeng le tharaano ya bofelo ya setlhangwa**. Go tlhokometswe gore mo go *Bogosi Kupe* setlhoa se golagantswe le dikgotlhang tse pedi fela e leng: (a) **go thotšwa ga kgosi ya Phiritona** le (b) **go tshwarwa ga Modimoeng**.

Ditiragalo tsa kgotlhang ya go thopiwa ga kgosi di rulagantswe ka dithekeniki tsa poelomorago le phapologantsho go gatelela phenyo ya segologolo. Dikgang tsa kgotlhang ya go tshwarwa ga Modimoeng tsona di rulagantswe go ya ka dithekeniki tsa **poeletso, poelomorago le phapologantsho** go tlhagisa go tlhabelwa ke letsatsi ga **segompiono e leng kgang e e amantsweng le ditshiamelo tsa basadi le tsa Matlhodi**.

Tharabologo le yona e sekasekilwe fa e le **kgato ya konosetso ya kganetsano** e e ntseng e le teng **fa gare ga batsogelanikgatlhanong**. Mo go *Bogosi Kupe*, **tharabologo e lebagantswe le tsepamiso ya lenyalo la Matlhodi le Modimoeng** le e leng **seka o sa go ketekwa ga katlego ya ditshiamelo tsa basadi**. Le teng fa, mokwadi o dirisitse thekeniki e e rileng ya **sekai** go godisa katlego ya keteko ya tshiamelo tsa basadi.

BIBELEOKERAFI/ METLOBO

A. SETLHANGWA SE SE SEKASEKILWENG

1. Monyaise, D.P.S. 1978. *Bogosi Kupe*. Pretoria: J.L. Van Schaik Limited.

B. METSWEDI YA TIORI

1. Abrams, M.H. 1971. *A glossary of Literary Terms*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
2. Abrams, M.H. 1993. *A glossary of Literary Terms*. New York: Rinehart and Winston.
3. Allot, M. 1960. *Novelist on the Novel*. London: Routledge and Kegan Paul.
4. Ashworth, G. 1995. *A Diploma of the Oppressed*. New Directions in International Feminism. London and New Jersey: Zed. Book Ltd.
5. Attenbernd, L. le Lewis, L.L. 1966 *A Handbook for the study of Drama*. New York: MacMillian. Publishing Co. Inc.

6. Bal, M. 1980. *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press.
7. Baldick, C. 1990. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press.
8. Beckson, K. le Ganz, A. 1995. *A Readers Guide to Literary Terms*. London: Thames and Hudson.
9. Belsey, G. le Moore, J. 1989. *Feminist Reader*. Essays in gender and politics of literary criticism. London: Macmillian Ltd.
10. Brooks, C. et. al. 1975. *An approach to Literature (5th Edition)*. Englewood. New Jersey: Prentice Hall Inc.
11. Cannon, K.G. 1995. *Womanism and the Soul of the Black Community*. New York. Scholars Press.
12. Chapole, S.R. le ba bangwe 1992. *Introduction to Literature. Prose, Study Manual*. Pretoria: Yunibesithi ya Vista.

13. Chatman, S. 1988. *Story and Discourse*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
14. Cohan, S. le Shires, L.M. 1988. *Telling Stories*. A Theoretical analysis of narrative fiction. London and New York: Routledge.
15. Cohen, B.B. 1973. *Writing about Literature*. Glenview Illinois: Scott, Foresman and Company.
16. Cole, S. le Lindemann, J. 1990. *Reading and Responding to Literature*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
17. Collins, P.H. 1990. *Black Feminist Thought, the Knowledge, Consciousness and Politics Empowerment*. New York: Routledge.
18. Cuddon, J.A. 1979. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* (3rd edition) Cambridge: Basil Blackwell.
19. Dietrich, R.F. le . 1967. *The Art of fiction*. New York: Sundell, R. Holt, Rinehart and Winston, Inc.

20. Fisher, J. 1984. *Entitling (Titles of Artworks and their implicit meanings)*. Vol. 11, Iss2, pp. 286-298.
21. Fowler, A. 1973. *A Dictionary of Modern Critical Term*. New York: Routledge and Kegan Paul.
22. Fowler, A. 1982. *Kinds of Literature*. Oxford: Clarendon Press.
23. Grové, A.P. 1957. *Beskouings oor Poësie*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
24. Genette, G. 1980. *Narrative, Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
25. Georgakopoulou, E. le Goutsos, D. 1997. *Discourse analysis: An Introduction*. Edinburg: Edinburg University Press.
26. Grobler, G.M.M. 1989. *Time order in three novels of O.K. Matsepe. The story behind the text. Thesese ya bongaka*. Pretoria: UNISA.

27. Groenewald, P.S. 1980. “*Die pryslied, prysgedig, prysvers*” *Studies in Bantoetalle*. 7.1 (1980). Johannesburg: Wits Univ. Press.
28. Groenewald, P.S. 1991. *Sesotho sa Leboa B.A. (Honase) Dingwalo*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
29. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo tsa Sesotho sa Leboa 2*. Pretoria: Via Afrika.
30. Hawthorn, J. 1992. *A Concise Glossary of Comtemporary Literary Theory*. London: Edward Arnold.
31. Heese, M. le
Lawton, R. 1993. *The New Owl Critic: An Introduction to Literary Criticism*. Cape Town: Nassou.
32. Hodgins, J. 1993. *A passion for narrative. A guide for writing fiction*. Canada: MacElland and Stewart.
33. Holman, C.H. 1972. *A Hand book to Literature*. New York: The Bobbs - Merrill Company, Inc.

34. Hornby, A.S. 1989. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. London: University Press.
35. Jefferson, A. le Robey, D. 1993. *Modern Literary Theory. A Comparative Introduction*. London: B.T. Batsford Ltd.
36. Jones, E.D. et al. 1994. *Critical Theory & African Literature Today*. London: Africa World Press.
37. Komati, P.R. 2000. *Manyobonyobo. Padi ya boitsholo. Thesese ya M.A.* Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
38. Lazarus, A. le Smith, H.W. 1983. *A Glossary of Literature and Composition*. Illinois: Urbana University Press.
39. Lebaka, K.J. 1999. *Megokgo ya lethabo. Kanegelo ya Lorato ya Sepedi. Thesese ya M.A.* Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
40. Lekganyane, E.M. 1997. *Noto ya Masogana: Padi ya Boitshwaro. Thesese ya M.A.* Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

41. Lovensduski, J. le
Randall, V. 1993. *Contemporary Feminist Politics. Women and Power in Britain.* Oxford: Oxford University Press.
42. Donell, H. le
Cohen, E.H. et. al. 1979. *Literature and life.* Illinois: Scott and Foresman & Com.
43. Machiu, J.Z.O. 1994. *Nnete fela. Northern Sotho Detective Story - A critical evaluation.* M.A. Dissertation. Pretoria: Yunibesithi ya Vista.
44. Madden, D. 1979. *A Primer of the Novel for Readers & Writers.* New Jersey and London: The Scarecrow Press, Inc.
45. Magapa, N.I. 1997. *Papetso ya kanegelotseka tša Lebopa.* Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
46. Maila, R.A. 1997. *Tshekatsheko ya 'A moswina Ngwanana' Thakana!* Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
47. Malimabe, R.M. 1994. *Ntataise ya bobedi.* (B.A) *Setswana 202.* Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

48. Malimabe, R.M. 1994. *Self-help Study Guide: Setswana Std 10*. New books for Africa. Pretoria: Out of Africa.
49. Malope, R.M. 1977. *Tshekatsheko-tsenelelo ya dipadi tsa ntlha tse tlhano tsa ga D.P.S. Monyaise*. Pietersburg: University of the North.
50. Mampho, E.E. 1999. *Mmamogobo: Mongwadi wa padisetso*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
51. Marggraff, M.M. 1994. *The Moral Story in Zulu (1930-1955)*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
52. Mathibela, M.A. le ba bangwe. 1997. *Language Description*. Course: TSW100. Component 2. Pretoria: Yunibesithi ya Vista.
53. Mogapi, K. 1982. *Tshekatsheko ya dikwalo: Padi*. Gaborone: Longman Penguin Southern Africa (Pty) Ltd.
54. Mogapi, K. 1985. *Tshekatsheko ya dikwalo: Motshameko*. Gaborone: Longman (Pty) Ltd.

55. Mogapi, K. 1991. *Ngwao ya Setswana*. Mabopane: Sikwane Publishers.
56. Mojalefa, D.D. 1994. *Tshekatsheko ya Hlwayang Tsebe*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
57. Mojalefa, M.J. 1993. *Tshekatsheko ya Sebiloane bjalo ka thetokanegelo*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
58. Mojalefa, M.J. 1995. *Pego ye e beakantswego ya nyakišišo ya Makxotlho (Lekgothoane)*. Thesese ya bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
59. Mojalefa, M.J. 1995. *Ntlhahle ya Pele (BA) Sepedi 102*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
60. Mojalefa, M.J. 1995. *Ntlhahle ya bobedi (B.A.) Sepedi 202*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
61. Mojalefa, M.J. 1996. *Ntlhahle ya Boraro (BA) Sepedi 303*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

62. Mojalefa, M.J. 1997. *Ntlhahle III (BA) Sepedi 302*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
63. Mojalefa, M.J. 1997. *Thaetlele, S.Afr. J. Lang;* 1997. Volume 17. No. 61. p. 92.
64. Mojalefa, M.J. 1998. *Ntlhahle (Honase) Sepedi, 700*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
65. Mokoko, M.S. 1995. *A Critical Analysis of the plot of O.K. Matsepe's Kgorong ya Mošate*. Pretoria: Yunibesithi ya Vista.
66. Monegi, J. 1998. *The portrayal of female characters in D.P.S. Monyaise's five novels*. Pretoria: Yunibesithi ya Vista.
67. Mophatlhane, R.T. le Ntsime, J.M. 1987. *Segaetsho*. Pretoria: Via Afrika Ltd.
68. More, D.D.R. 1995. *Matlhoko-Matlhoko, A Stylistic Analysis*. Pretoria: Yunibesithi ya Vista.
69. Mrwebi, N. 1996. *Ebony*. June. South Africa.

70. Ntombela, E.T. 1992. *Characterization and Time in C.T. Msimang's Novel, Akuyiwe Emhlahlweni*. Pretoria: Yunibesithi ya Vista.
71. Ntsime, J.M. le Kruger, C.J.H. 1993. *E antswa Letseleng. Setlhopha 10*. Pretoria: Via Afrika.
72. Peck, J. le Coyle, M. 1984. *How to Study Literature*. London: MacMillan Education Ltd.
73. Peck, J. le Coyle, M. 1993. *Literary Terms and Criticism*. (2nd New Edition). London: MacMillan Press.
74. Pretorius, W.J. le Swart, J.H.A. 1982. *Teaching African Literature. A theoretical and methodological introduction*. Pretoria: UNISA.
75. Pretorius, R.S. 1990. *Karakterisering in Bogosi Kupe van D.P.S. Monyaise*. Pretoria: UNISA.
76. Prince, G. 1987. *A Dictionary of Narratology*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.

77. Rimmon-Kenan, S. 1983. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London and New York: Methuen.
78. Ryan, R. le Van Zyl, S. 1992. *Feminist and the Woman's Movement. Dynamics of change in Social Movement. Ideology and Activism*. New York: Routledge.
79. Scholes, R. 1966. *Approaches to the Novel. Materials for a Poetic*. Francisco, California: Chandler Publishing Company.
80. Sebate, P.M. 1992. *Setting, Plot Structure and Narrative Point of View in J.S. Shole's Short Story Collection of O Foo, ke Fano*. M.A. Dissertation. Pretoria: Yunibesithi ya Vista.
81. Seema, J. 1995. *A Structuralist Approach to B.M. Khaketla's Novel*. Mosali a Nkhola. M.A. Dissertation. Pretoria: Yunibesithi ya Vista.
82. Serudu, S.M. et al. 1989. *Northern Sotho. Guide 3*. Pretoria: UNISA.

83. Serudu, M.S. le ba bangwe (No. 79). 1990. *Northern Sotho Only Study Guide for NSO203-Y*. Pretoria: UNISA.
84. Serudu, M.S. 1990. *Dipheko tša bogologolo*. Pretoria: De Jager Haum.
85. Serudu, M.S. le Makena, R.I. 1995. *Sesotho sa Leboa sa Mahlahla*. Pretoria: Kagiso Publishers.
86. Shipley, J.T. 1979. *Dictionary of World Literary Terms*. Boston: The Writer, Inc. Publishers.
87. Shole, J.S.S. 1988. *Mefama ya diterama tsa Setswana*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
88. Shole, J.S.S. 1997. *Time Relations in Selected Novels of Monyaise, Mmileng and Marope. A Structural analysis*. Thesese ya bongaka. Pretoria: UNISA.
89. Sikwane, L.Z. le ba bangwe. 1989. *Study Guide for TWA100-8 Dikwalo: Porouse, Poko, Terama*. Pretoria: UNISA.

90. Smiley, S. 1971. *Playwriting: The Structure of Action*. Englewood Cliffs: New Jersey Prentice Hall.
91. Strachan, A. 1988. "Uthingo Lwenkosazana" van D.B.Z. Ntuli: 'n *Narratologiese Ondersoek*. Thesese ya bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
92. Taljaard, P.C. 1988. *A Handbook of Isizulu*. Pretoria: le Bosch, S.E. J.L. Van Schaik (Pty) Ltd.
93. Thobakgale, R.M. 1997. *Tshekatsheko ya dikanegelo-kopana tša S.N. Nkadimeng*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
94. Vandermoere, H. 1982. *The Study of the Novel. A Structural Approach*. Leuven Campus Kortrijk: Katolieke Universiteit.
95. Wales, K. 1989. *A Dictionary of Stylistics*. London: Longman Group Limited.

96. Walker, A. le 1997. *Womanist Theology and the New South African*. Illinois: Garrett Evangelical Theological Seminary Evaston.
97. Watt, I. et. al. 1965. *The Novelist as an Innovator*. London: British Broadcasting Corporation.
98. Wilsmore, S.J. 1987. The role of Titles in Identifying Literary works. *Journal of Aesthetic and Art Criticism*, Volume 45.
99. Winks, R. 1980. *Detective Fiction*. (A collection of critical essays). New Jersey: Prentice Hall Inc.
100. Xaba, P. 1999. *Sowetan*. March 11. Johannesburg.
101. Ziervogel, D., Louw, J.A. 1981. *A Handbook of the Zulu* le Taljaard, P.C. *Language*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
102. ——— 1996. *Beibele*. Cape Town: Lekgotla la Beibele la Afrika Borwa.
103. ——— 1988. *Terminology and Orthography No. 4*. Department of Education and Training.

SUMMARY

In this dissertation the rights of women are investigated with special reference to Monyaise's novel, *Bogosi Kupe*. The description is based on the theory of feminism and womanism. Among those scholars who have discussed theories on feminism are Ashworth (1995), Lovenduski and Randall (1993), Ryan and Van Zyl (1992), Besley and Moore (1989), Nosizwe Mrwebi (1996) and Phindile Xaba (1999). Among those who have advanced theories on womanism are Alice Walker and Chekwenye Okonjo Ogunyemi (1997), Cannon (1995), Lovenduski and Randall (1993), Collins (1990) and Jones *e.a.* (1994).

The main aim of the dissertation is to investigate the two narratological levels of the novel, *Bogosi Kupe*, namely content and plot structure, with special attention to the rights of women. Furthermore, the concept of feminism is discussed as the movement that fights for the rights of women.

In this investigation the two concepts *to define* and *to interpret* are also examined. Furthermore, the examination follows the adapted narratological model of theorists such as Mojalefa and Groenewald. In terms of this model, a literary text operates on three levels: content level, plot level and style level. *Bogosi Kupe* is discussed within the framework of this adapted narratological model, with the focus being on the first two levels, namely, content level and plot level. The concept topic is highly significant with regard to the content level because it links the events of the content level, coherently. In Monyaise's text, *Bogosi Kupe*, the topic has been identified as exhorting or inspiring women to fight for their rights. This topic determines the relationship between all the events on the content level. On the plot level, the theme is strongly emphasised as the most important component of the plot structure because it also links the events of the plot level coherently. The events in *Bogosi*

Kupe are arranged and linked by means of specific techniques to highlight the author's intention.

Title, as an element of plot level is also investigated as it plays a significant role in making the reader aware of the distinguishing name of the literary text and also in enunciating the type of the literary text. Another component which is also considered as vitally important when analysing plot structure, is the design which is the framework in which the story is rooted. Furthermore, design has been described as having two parts which determine plot structure of a particular literary text so that the message is highlighted by the theme and thus well disclosed to the reader. In that way, design in the text can be discussed as having two special functions which are firstly, to identify the type of literary work and secondly to examine characterization. It has been observed that *Bogosi Kupe*, also falls within the category of womanism because it reflects certain features of womanism.

- Four phases of the plot, namely exposition, development, climax and denouement have also been examined as the pillars of literary text. In the exposition phase, the first conflict is discussed in terms of the technique of fore shadowing to highlight the rights of women for which Matlhodi strives for. The events, in the development phase are arranged and linked by means of nineteen techniques to form a unit. In the climax phase, Monyaise uses three techniques namely, flashback, frequency and contrast, to highlight the power of modernism in contrast to traditionalism. In the denouement phase, the author uses three basic techniques namely, frequency, elision and symbol to reflect the dawn of civilization and the fading out of tradition.

Monyaise concludes *Bogosi Kupe* with an important occasion in which characters celebrate the advent of civilization. These events are also arranged and linked by means of three basic techniques which are related to the theme of this novel.

KEY CONCEPT

1. Feminism
2. Womanism
3. Topic
4. Relationship
5. Technique
6. Essential characteristics
7. Supplementary characteristics
8. Title
9. Theme
10. Design

OPSOMMING

In hierdie verhandeling ondersoek ek die kwessie van vroueregte met spesiale verwysing na Monyaise se roman, *Bogosi Kupe*. Die beskrywing word gebaseer op die teorieë van feminisme en vrouisme. Van die vakkundiges wat feministiese teorieë bespreek het, is onder andere Ashworth (1995), Lovenduski en Randall (1993), Ryan en Van Zyl (1992), Belsey en Moore (1989), Nosiswe Mrwebi (1996) en Phindile Xaba (1999). Diegene wat teorieë oor vrouisme voorgestaan het sluit Alice Walker en Chekwenye Okonjo Ogunyemi (1997), Cannon (1995), Lovenduski en Randall (1993), Collins (1990) en Jones *e.a.* (1994) in.

Die hoofdoel van die verhandeling is om die narratologiese vlakke, naamlik inhoud en die struktuur van die storielyn, in die roman *Bogosi Kupe* te ondersoek, met 'n spesifieke fokus op vroueregte. Verder word die konsep van feminisme as die beweging wat vroueregte beding, bespreek.

In hierdie ondersoek word die twee konsepte 'om te definieer' en 'om te interpreteer' ook onder die soeklig gestel. Die ondersoek volg die raamwerk van die aangepaste narratologiese model van teoretici soos Mojalefa en Groenewald. Volgens hierdie model funksioneer 'n literêre teks op drie vlakke: inhoud, storielyn en styl. *Bogosi Kupe* word bespreek binne die raamwerk van hierdie aangepaste narratologiese model. Daar word gefokus op die eerste twee vlakke, naamlik inhoud en styl. Die konsep onderwerp is hoogs betekenisvol met betrekking tot die inhoudsvlak, aangesien dit die gebeure op hierdie vlak op betekenisvolle wyse verbind. In Monyaise se teks, *Bogosi Kupe*, is die onderwerp geïdentifiseer as 'n oproep op, of inspirasie van vroue om vir hulle regte te veg. Hierdie onderwerp bepaal die verhoudings tussen al die gebeure op inhoudsvlak. Op die storielynvlak word die tema as die mees belangrike komponent benadruk, want dit verbind ook die gebeure op storielynvlak op betekenisvolle wyse. Die gebeure in *Bogosi Kupe*

word gerangskik en verbind by wyse van spesifieke tegnieke om die skrywer se oogmerk te beklemtoon.

Die titel as 'n element van die storielyn word ook ondersoek omdat dit 'n betekenisvolle rol speel deurdat dit die leser bewus maak van die onderskeidende naam van die literêre teks. Die titel dui ook op die tipe literêre teks waarvan daar sprake is. Nog 'n komponent wat baie belangrik is in 'n ontleding van die struktuur van die storielyn is die ontwerp wat beskou word as die raamwerk waarbinne die storie geanker is. Ontwerp bepaal die struktuur van die storielyn van 'n spesifieke literêre teks op tweeledige wyse om die boodskap te beklemtoon en duidelik aan die leser oor te dra. Met ander woorde, ontwerp binne 'n teks het twee funksies, naamlik om die tipe literêre teks te identifiseer en om die karakterontplooiing te ondersoek. *Bogosi Kupe* kan gekategoriseer word as vrouisme omdat dit sekere kenmerke van vrouisme weerspieël.

Vier fases van die storielyn, naamlik uiteensetting, ontwikkeling, klimaks en dénouement is ook al uitgewys as die steunpilare van 'n literêre teks. In die uiteensettingsfase word die eerste konflik binne die raamwerk van voorafskaduwing bespreek om die vroueregte wat Matlhodi voorstaan, uit te lig. Die gebeure in die ontwikkelingsfase word rangskik en verbind deur middel van negentien tegnieke ten einde 'n eenheid te vorm. In die klimaksfase gebruik Monyaise drie tegnieke, naamlik terugflitse, frekwensie en kontras om die mag van modernisme (teenoor tradisionalisme) te beklemtoon. In die dénouementfase gebruik die skrywer drie basiese tegnieke, naamlik frekwensie, weglating en simbole om die aanbreek van beskawing en die uitsterf van tradisie aan te dui.

Monyaise sluit *Bogosi Kupe* af met 'n uitbeelding van 'n belangrike geleentheid waartydens die karakters die aanbreek van die beskawing vier. Hierdie gebeure word ook gerangskik en verbind deur drie basiese tegnieke wat betrekking het op die tema van hierdie roman.

SLEUTELKONSEPTE

1. Feminisme
2. Vrouisme
3. Onderwerp
4. Verhouding
5. Tegniek
6. Wesenlike karaktereienskappe
7. Bykomende karaktereienskappe
8. Titel
9. Tema
10. Ontwerp